52110

2438

Magyar Történelmi Szemle

HUNGARIAN HISTORICAL REVIEW

REVISTA HISTÓRICA HÚNGARA

TARTALOM:

1973 SEP 24

Gr. KUÚN GÉZA: Adalékok Krim történetéhez

DULI ANTAL: Kik kötötték a Vérszerződést?

SZALAY ÁRPÁD: Rablóhadjáratok-e a magyar kalandozások?

FÓRUM

CSERY C. MIHÁLY: Hunok és magyarok a normanok között

MAGYAR ÉRTÉKEINK

SEMJÉN BÉLA: Egyházi hirszolgálat az Árpád-korban

ADATTÁR

FEHÉR M. JENŐ: Galonifonti J. pekingi érsek "Notitia Orbis"-a.

KÖNYVSZEMLE

BIBLIOGRAFIA

LEVÉLSZEKRÉNY

MTA Könyvtár Folyóiratok Szeged

III. évf. 3

Magyar Történelmi Szem

REVISTA HISTÓRICA HÚNGARA

Propiedad Intelectual No. 1123362.
Copyright by Hungarian Historical Review 1972.

DIRECTOR

EUGENIO MATIAS FEHÉR

España 635 Castelar, Bs. As.

S Z E R K E S Z T Ő B I Z O T T S Á G

ARADY ERIK	Hung. Hist. Seminar Coord.	SYDNEY (Australia)
BÉKY-HALÁSZ IVÁN	egyetemi könyvtáros	TORONTO (Canada)
CSERY C. MIHÁLY	egyetemi levéltáros	QUEBEC (Canada)
DOMONKOS LÁSZLÓ	egyetemi ny. r. tanár	YOUNGSTOWN (USA)
FOGOLYÁN MIKLÓS	Redact. "Pazmaveb"	VENEZIA (Italia)
FÖLDVÁRY GÁBOR	egyetemi kurator	SYDNEY (Australia)
HALÁSZ ISTVÁN	egyetemi kurator	SEAFORTH (Australia)
KERTÉSZ TIVADAR	Soc. Hist. Hungara	CARACAS (Venezuela)
KÉZDI VÁSÁRHELYI B.	Soc. Int. Genealogico-Heraldica	STOCKHOLM (Sweden)
MAGYAR ARNOLD	Archivum Franciscanum	GRAZ (Austria)
nagykállói NAGY GY.	történész	SOLOTHURN (Suiza)
SZENDREY TAMÁS	egyetemi a. tanár	ERIE (USA)
SZÉPLAKI JÓZSEF	egyetemi könyvtáros	ATHENS (USA)
SZILASSY SÁNDOR	egyetemi ny. r. tanár	TAMPA (USA)
TOKAY JÁNOS	Research S. f. Orient. Studies	NEW YORK (USA)
TÖMÖRDY GYULA	Instituto Antropologico	JUJUTLA (Mexico)
VÁRDY I. BÉLA	egyetemi ny. r. tanár	PITTSBURGH (USA)

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT (150 old.)
ÁRA EGÉSZ ÉVRE ..... 12.-USA Dollár
EGYES SZÁM ..... 4.50 "

Előfizetési cim:

Eugenio Matias Fehér

C. C. 5484. C.C. BUENOS AIRES Argentina

Kérjük az előfizetéseket "Money Order"-rel vagy csekkel eszközölni. Fizethető helyi valutával is.

FEHÉR OFFSET, España 631, CASTELAR,
Prov. Buenos Aires, Argentina.

Impreso en Argentina. Printed in Argentina.

- -

Queda hecho el depósito que marca la Ley 11.723.

MAGYAR TÖRTÉNELMI SZEMLE
Tomo III. No. 3. Septiembre 1972.

Adalékok Krim történetéhez

Gr. KUÚN GÉZA

Krim azon félszigetnek neve, mely Tauris legdélibb s a fekete tengerbe leginkább benyuló részét képezi. Maga Tauris (a jelenlegi Simferopoli gubernium) a krimi félszigetet, az úgynevezett krimi vagy nogai pusztát, a černomorski kozákok tartományát s a Kuban folyó torkolatában fekvő Taman szigetet foglalja magában. Jeles tudósunk Vámbéry az oroszok ázsiai hatalmáról irt munkájában*) azon nézetben van, hogy Krim neve egy darab földet jelent, mert Kïrïm törökül töredéket teszen, (قرمق a. m. törni.) Lehet, sőt valószinü, hogy a török népetymologia a török hangtan kivánalmaihoz alkalmaztatott Kïrïm tartománynévben töredék, egy darab föld értelmére vél rátalálhatni, de ezen népetymologia, úgy itt, mint másutt csak látszat után indul s a név valódi eredetétől távol jár. Ezen Krim név görögül *περικοπή* volna s csakugyan van egy Perekop nevü város Krim legéjszakibb vidékén, hol az azovi tengert csak egy igen koskeny, egy mérföld széles földrész választja el a fekete tengertől, melyet közönségesen a perekopi földszorosnak neveznek: ámde Perekop a krimi félszigetnek nem neve és tulajdonképen azon árkot jelentette, mely az emlitettem földnyelven végig nyul. Ezt már Cluverius is tudta s „geographiai bevezetés" czimü munkájában**) következőképen ir: „Przekop (tehát Perekop), id est fossa, quae in Isthmo

*) Russlands Machtstellung in Asien. Leipzig, 1871.

**) Introductio in universam geographiam tam veterem, quam novam.

facta est." A Krim név magyarázatához közelébb vezet a jelenlegi Eszki kŷrŷm (Eski Krim), mely egy régibb Krim nevü városra vezet vissza, s csakugyan létezett már 789-ben Kr. u. egy Kerim nevü város a jelenlegi Eski-Kerim helyén, melyről a Firkowitsch-féle bibliai kéziratokban előforduló epigrafok gyüjteményének 8-dik száma kétségtelenül bizonyossá tesz. Jehûdah Mizrachî Mózes fija [1]) a VII-dik század kezdetén egy Hamadânban[2]) az ottani zsidóktól nagy tiszteletben tartott Codexbe egy a rendesnél hosszabb epigrafot jegyzett belé, melyben utjairól s nevezetesen Krimben tett utjáról értesit. Ezen jegyzetében azt mondja, hogy Onkat es Szolkat városokat a zsidók nevezték először Krim-nek: ובסולכת שבנו ובאון כת ויקראום כרים Jehûda Mizrachî-t ezen tévútra népetymologia vezette, Krim város zőlő termő, gyümölcsökben gazdag környékén a Krim, Kerim név zsidó utazónak a héber nyelv כֶּרֶם szava gyanánt hangozhatott, s innen eredt Jehudâh azon balvéleménye, hogy Szolkatot és Onkatot a zsidók nevezték volna el Kerimnek. Ezen epigraf másolója, Abraham ben Simchah, Jehudâh nyomán még tovább ment s pótló jegyzetében azt mondja, hogy Szolkat héber város s Onkat görög: (ובסולכת) עברית (שבנו ובאון כת) יונית שתקנו הרבותיה (ויקראום כרים [3]) Abraham ben Simchah ezen toldása עברית s az a mit a görög Onkat romjairól mond: שתקנו הרבותיה minden erőltetés nélkül,természetesen folyik Jehudâh szövegéből, mert ha igaz az, hogy Szolkatot zsidók alapitották, nem vonhatjuk kétségbe az עברית melléknév jogosultságát. Ámde ezen jegyzetnek ellenmond a régi historia, geographia s maga a nyelvészet is, mert Szolkat és Onkat bizonynyal török eredetű nevek, s értelmök szerint bal és jobboldali várost tesznek; سرلكت és اونكت kat végszótagja Firkowitsch helyesmegjegyzéseszerint a.m. كند [4]) (كنت l.ö.h.v.دسمركند

[1]) משה הנקדן

[2]) Hamadan a régi Ekbatana helyén épült. A zsidók azon nézetben vannak, hogy Eszter és Mardochai sirja Hamadanban van. Az idegen figyelmét e városban igen sok érdekes rom vonja magára.

[3]) A zárjel közt elé jövő szavak Jehudâh szövegéből valók.

[4]) L. Chwolson kitünő munkáját: Achtzehn hebräische Grabschriften aus der Krim.

s a magyar Kis és Nagy Kend helyneveket). Kétséget nem szenvedő historiai tény, hogy Szolkatot és Onkatot török eredetü népek alapitották. Abraham ben Simchah azon tudósitását fontosnak tartom, hogy e két várost különböző népek alapitották, mert ilyeténképen e két név könnyebben lesz megfejthetővé s Szolkat és Onkat eredetére váratlanul jövő világosság árad. Ezen Kerim nevü város Cluverius geographiai bevezetésében Chremnos név alatt fordul elő, mely név már élénken emlékeztet a régi Cimmeriumra, mert a jelenlegi Eski Krim Cimmerium helyén áll. Cimmerium még régibb neve Plinius szerint *) Cerberion volt. Cimmerium a Kimmerios vagy Kemmerios népnévvel áll szoros összefüggésben, mely név Sophoklesnél és Aristophanesnél κερβέριοι alakban is fordul elő, nevezetesen Aristophanesnél a kettő együtt is szerepel. κερβέριοι oly viszonyban áll a κιμμέριοι vagy κεμμέριοι névhez, milyenben a Pliniustól emlitett Cerberion áll, a szerinte későbbi Cimmerium hoz. Azon kérdés, hogy a görög iróknál előforduló Kimmerios minő népet jelentett, az ethnologia legnehezebb kérdéseihez tartozik, mert azon görög irók, kik e népet emlitik, phoeniciai hajósok mesecserüleg hangzó tudósitásait még megtoldva, túlozva ismételték s e csodálatosan hangzó elbeszéléseikkel inkább a költészet és mythologia, mint a historiairás tárházát gazdagitották. Ezért mondja Steur e jelen évben megjelent munkájában, hogy a Kimmerios név majdnem annyira tartozik a görög mesevilágba, mint a historiába **). Homer, ki az Odyssea XI-dik énekében a görögök közt legelőször szól e népről, hihetetlen, képtelen dolgot mond rólok igy szólva:

A nap elalkonyodott, behomályosulának az útak:
Ez pedig a mély okeanos túlszélire úszott,
Hol Kimmer népnek ködök és éjféli homályok
Burkolták országa vagyon; nem is ejti reájok
A nap szép szeminek fénypillantásit, akár ha
Feltámaszkodik a csillagzatos égre, akár ha

*) VI. 20.

**) Ethnographie des peuples de l'Europe avant Jesus Christ ou essai sur les nomades de l'Asie stb.

Mennyei utjáról földhöz leereszkedik ismét;
De nyavalyás polgári felett örök éjszaka sátroz. *)

Az eredeti szövegben a ködök és éjféli homályokról szóló vers igy hangzik:

κιμμερίων ανδρων δημός τε πόλις τε Η'έρι και νεφέλη κεχαλυμμενοι.

Az Etymologicon magnumban e nehány fontos szó áll: „A Kimmerios népet egynehányan κεμμέριοι-nak nevezik, κέμμερον γὰρ λέγουσι τὴν ὁμίχλην," ὁμίχλη ajoniai nyelvjárásban sürü ködöt jelent. Hesychius szótárában ugyanezt jegyzi meg a Kemmerosról „κέμμερος ἀχλύς ὁμίχλη," tehát „sötét, sürü köd"; κάμμερος is ugyanezt jelenti. TehátHomer és az igen jól értesültEtymologicon magnum szerint a Kimmerios nép „ködök és éjféli homályok országát" lakta, s a nap nem is ejti reájok „szép szeminek fénypillantásit." Ezért véli Steur a Kimmerios név eredetét a sémi kamar כמר igetőben feltalálhatni, כְּמֻרִים a. m. „sötétség." Steur szerint a görög irók a Kimmerios nevet legelőször phoeniciai hajósoktól hallották s ebből azt a következtetést vonja, hogy magának e névnek is phoeniciai eredetünek kell lennie. A következtetésről megjegyzem, hogy logicai kötelező természetét egyátaljában nem látom; maga a כמר bár közsémi, de eddigelé még nincsen megmutatva, hogy phoeniciai is lenn, mert Levy phoeniciai szótárában még nem fordul elő. Levy csupán csak egy mauritaniai városnevet emlit, melynek Camarata-nak kellene hangoznia, de a phoeniciai pénz-legendában csupán כמא áll. Különben is azt gondolom, hogy a közsémi Kamar-nak a sötétség és feketeség csupán másodrendü értelme s eredeti értelme „égni," „elégni" volt, כמר már az ó-szövetség nyelvében is ezt jelentette s a כומר szónak még megvan ezen értelme a Talmud nyelvében is. Én részemről azt gondolom, hogy a homeri κιμμέριος név a genesis X-dik fejezetében emlitett gomer névvel függ össze. Abban Steurrel egy értelemben vagyok, hogy κιμμέριος gyüjtőnév. Gomer az éjszakon lakó népek gyüjtő neve levén, már magában is valószinü, hogy e név a török-tatár

*) L. jeles tudósunk Szabó István Homer Odysseajának hellenből valófo rditását. Pesten, 1846.

eredetü népeket is magában foglalja s e gyanitásunk valónak bizonyul, ha Gomer első helyen emlitett fijának nevére tekintünk, s a Thogarma nevet az eredeti Thorgoma névre vezetjük vissza, mert Mordtmann világosan bebizonyitotta, hogy Thogarma a genesis X-dik fejezetében nem az örmény, hanem a török népet jelentette. Plutarchus Marius életében megjegyzi, hogy a jókat jutalmazó s a roszakat büntető legfelsőbb biró eszméjét a Kimmerios név s a Kimmeriosok tartományáról való fogalom teremtette meg. Plutarchus ezen állitása a valószinüségnek még szinével se dicsekedhetik, mert a népek eschatologiájában oly nagy szerepre hivatott legfelsőbb biró eszméje az emberi természetnek mélyéből keletkezik, s eredetének kimagyarázására nincsen semmi szükség távoli tartományokról való homályos tudósitásokhoz folyamodni. A Kimmeriosokról való fogalom a görög nép kedélyvilágában eredt eszméjét a legfőbb birónak az erkölcsi fogalmak köréből kiragadta ugyan, hogy a mythos virágzó zöld kertjébe ültesse, de nem maga teremtette meg. A régi Kimmerios nép emlékét a taurisi félszigeten Cimmerium, egy a genuaiak idejében „monte Cimméro"-nak nevezett hegy, melyet a régiségben ὄρος κιμμέριον-nak neveztek, s a bosporus cimmerius név tartják fenn. Mindezen nevek Strabo szerint azon időből valók, melyben: δυναστευσάντων ποτὲ τῶν Κιμμερίων ἐν τῷ βοσπόρῳ (l. geographiájának 309 f.) Jelenleg Krim név tesz tanuságot a Kimmeriosok egykori létezéséről. — Krimnek tehát semmi köze a török قرم-hez s jeles tudósunk Vámbéry hibásan mondja, hogy a kettő közt összefüggés lenne. Krim, mint tartománynév előfordul már a VII-dik században Jehudâh Mizrachi utjairól tett jegyzetében, mert a midőn azt mondja: ברים המדינה במישבית זרץ stb. egy kiterjedt vidéket nevez Krimnek; e „mondatban מדינה nem város, hanem környék. Érdekes látni, hogy mint bővül ki a régi Cimmerium név használata, mig utóbb az egész taurisi félsziget nevévé vált. A Conv. Lexiconokban Krimből szintén tatár szót csináltak „vár" értelemmel, ez már egy még nagyobb tévedés az előbb emlitettnél, mert قرم „töredéket,"

„darab föld"-et teszen, de tudtomra semmi olyan értelme nincs, mely a váréhoz közel járna.

A jelenlegi Perekop helyén s az egész földnyelv hosszában egy mély és széles kikövezett sáncz vonult végig, melyet egy magas töltés határolt. Ezen árkon felvonó hid vezetett át. Ugy látszik, hogy e sáncz vagy árok már a legrégibb időkben megvolt, s Krimnek éjszak felől védelmül szolgált a szomszéd skythák ellen. Valószinüleg görög eredetüek voltak a sánczások, kik a barbarok koronként megujuló berohanásai elől e sánczban kerestek védelmet. A X-dik században az emlitettem árok majdnem egészen be volt töltve. Igy volt ez a genuaiak idejében is, midőn a krimi földszorost Zuchala-nak nevezték. Hadsi Gerai vagy Mengli Gerai, s később Szahib Gerai e sánczot ujból kiásatták, s a hozzá legközelebb eső várost اورقپر-nak nevezték (Or kapu), mi az „árok kapuját" jelenti. Or kaput a középkorban Comania-nak, később Tozlanak nevezték. Tozla nevét a Rubruquis által emlitett gazdag sótelepről kapta s Tozla تزلاق-nak elromlott alakja (tuzlak a. m. sóakna, sós talaj). Rubruquis a mély és széles árkot még látta s útleirásában vázolja is. A görögök idejében Perekop helyén Taphros állott.

A krimi félszigetnek legrégibb neve Chersonesos taurica volt, ezután következett a Chersonesos skythica név használata. Euripides Taurike-nek nevezi.

A taurusok, a kimmeriosok és a görögök Taurist egymást felváltva hoditották meg s termékeny vidékeit meggyarmatositották; ezen görög gyarmatok sok századon keresztül virágoztak, s a krimi félsziget a görög népet mindenkor élénken érdekelte A kereskedelmért és földmivelésért Krimben megtelepedett gyarmatok, Chersonesos város kivételével, mely a dor eredetü Megara leánya, jon gyarmatok voltak s legnagyobb részt Miletosból származtak. Azonban Krim éjszak-keleti részében az aiol elem is képviselve volt, ezen aiol elemből eredt az Archaianaktidák dynastiája. 438-ban Kr. e. a Spartokidák a bosporusi királyságot egész terjedelmében megalapitván, a krimi félsziget egynehány független városát, igy a többi közt Theodosiát is meghóditották. — Chwolson

egyik igen jeles munkájában megmutatta *), hogy már jóval Kr. e. Taurisban török-tatár népek is lakoztak, mert a krim zsidók közül többen török neveket viseltek a Kr. e. való második században, ilyen nevek Parlak (179-ben Kr. e.), Bakši Tôktamiš, Severgelin (nőnév a m. سرركلين „szeretö menyasszony"), 'Aini, Beglik (nőnév) stb. De a legrégibb zsidó sirkőfeliratokon nemcsak török-tatár eredetű nevek, hanem török czimzések is fordúlnak elő, igy a többi közt egy Sarah nevü nő חאתון-nak czimeztetik (خاتون a. m. asszonyság). Egy a VII-dik században kelt bibliai epigraphban két török nevü város fordul elö, u. m.: Onkat és Szolkat, s ezen epigraphnak a X. században élt másolója megjegyzi, hogy Onkat-nak romjait zsidók épitették ujból fel. Onkat úgy látszik, hogy romjaiból már a VII-dik század előtt ujult meg. Chwolson véleménye szerint a taurus nép faj, melyet Herodot negyedik könyvének egyik helyén a skythákról megkülönböztetett, török eredetü nép volt. Azonban úgy vélem, tanácsosabb lesz a taurusok nemzetiségét a tudomány jelen szinvonalán még eldöntetlen kérdésnek hagyni. A Taurist legelőször felkereső zsidók, úgy látszik, phoeniciai nyomokon indultak meg. Bosporust zsidóul ספרד-nak nevezték, illetőleg a Bosporos görög névből az ottan legelőször megtelepedett zsidók ספרד-t csináltak. 'Obadja propheta rövid prophetiájában Sefaradban lakó jeruzsálemi számüzöttekről van említés, s a vulgatában e helyen Sefarad helyett Bosporus áll. Hieronymus ezen fordítását következő magyarázatával fejti meg: Nos ab Hebraeo, qui nos in S. S. erudivit, didicimus, bosphorum sic vocari. Chwolson idéztem munkájában három zsidó sírkőfelirás fordul elő a Kr. u. való első századból, az egyik 6, a másik 30, a harmalik 89-ből. A fáradhatlan Firkowitsch által közzé tett krimi sírkőfelírások legnagyobbrészt a čufutkalei zsidó temetőből valók. A skythák időnként megujuló berohanásaitól oly gyakran zaklatott bosporusi királyság Mithradates Eupator pontusi királynak nem tudott ellenállani s a győztes király Mithradates hóditásait az egész Taurisra kiterjesztvén, ha-

*) Achtzehn hebräische Grabschriften aus der Krim.

talmának jeléül, győzelmeinek emlékéül Chersonesostól nem messze egy új várost alapitott, melyet saját nevére Eupatoria-nak nevezett. A rómaiak Mithradatest meggyőzvén, dynastiáját Bosporusban a római uralom vazalljaivá tették. Igy állott a dolog egész 336-ig Kr. u., mikor Chersonesos hatalmát az egész krimi félszigetre kiterjesztette. Különben Krimben az Achaemenidák dynastiája is uralkodott, még pedig úgy látszik, huzamos ideig, ez időből valók azon perzsa közmiveltségi és mythologiai elemek, melyek Krimben a görög cultura elemeivel összeelegyedtek. A taurisi személynevek közt perzsa eredetü is van, p. o. Gulef nőnév, mely Spiegel szerint rózsavizet jelentene (گلاب). Panticapaeum (*Παντικάπαιον*) Mithradates temetőjével dicsekedett s úgy hallottam, hogy Kercsben az idegennek Mithradates sirját még mai nap is mutogatják.

Ázsia s Európa népei a történet tanuságai szerint Taurist leginkább három oknál fogva keresték fel s hóditották meg, u. m. 1) gazdagsága és termékenysége, 2) geographiai fekvésének előnyei, 3) geographiai fekvésének azon sajátsága miatt, hogy az Ázsiából Európába beáradó népek nagy országutját képezte, s maga a krimi félsziget, úgy látszott, mintegy ezen országutról alig elhajló, keveset eltérő kirándulás. Ezen a fekete tenger éjszaki oldalán elterjedő tartomány termékenységéről és gazdagságáról sokat irtak a régiek, s az ujabb irók a már többször elmondott dicséreteket ujolag ismétlik. Tauris s nevezetesen Krim minden időben gazdag volt gabona-, jó gyümölcs- és kitünő szőlőben, vadászata és halászata a legjobbak közé tartozott, méhészete a jelenben is méltó elismerésben részesül, kertjeit nem győzik eléggé dicsérni azok, kik látták, veteményei kitünők, sója, márványa, vasa, naphtája, tajtékköve igen jó s keresett kereskedelmi czikkeket képez. Geographiai fekvésének egyik nagy előnye, hogy a Feketetengerbe mélyen benyulván, éjszaki partjainak legkitünőbb, természetes erősségét képezi. A ki a Feketetenger s partjainak sorsa felett uralkodni akar, éjszaki felében Krimet ép oly fontosnak fogja tartani, mint déli felében a Bosporus thracicust. Valamint Sicilia azon népek utjában esett, melyek messze keletről a Középtengeren

terjedtek dél és nyugot felé, úgy Krim a szárazföldön Európába beáradó ázsiai népeknek legnépesebb országutján volt. Ezért árasztották el a legkülönbözőbb népek úgy Siciliát, mint Krimet. Termékenység dolgában Sicilia és Tauris méltán vetekedhettek egymással; mint tudva van, Siciliát egykor Róma magtárának nevezték. Úgy a siciliai legeredetibb s még a pelasg bevándorlás előtt élt benszülöttek, mint Tauris első lakói, a taurusok, hogy tulajdonképen kik voltak, nem tudjuk s e téren biztos tudás helyett csak gyanitunk. Végig pillantva Sicilia és Tauris történetén azt látjuk, hogy mig Siciliában az indogermán és sémi fajhoz tartozó népek szerepeltek, addig Taurisban leginkább az altai népfaj vert erős gyökeret s némely már elenyészett altai nép utolsó maradványai még darab ideig rejtettebb helyein, hegyei közé vonulva túlélhették társaik, testvéreik pusztulását. A krimi félszigetet a kaukazusi hegység több népnek szolgált utolsó menedékül s már ezért is igen kivánatos volna a kaukazusi topographia kimeritő nomenclaturáját birni. Báró Uslar a kaukazusi nyelvek segitségével Déli-Oroszország helyneveire váratlanul jövő világosságot árasztott. Azon népek hatalmok tetőpontján voltak,midőn Taurist elfoglalták, s Krimben a közmiveltség jótéteményeiben részesülhettek, s idő multán bekövetkezett hanyatlásukkor ép ezen tartomány lett egyik menedékök. Sicilia és Tauris történetei a világtörténet compendiumaként tűnnek fel. A világtörténetben kevés olyan jelentékeny szerepet játszott nép van, mely a siciliai és taurisi történet szinpadjain meg nem fordult volna. Igen tanuságos e két ország történeteivel megismerkednünk, mert a világtörténet miniature képét foglalják magukban.

Krim történetében több olyan kérdés merül fel, melyekre ez idő szerint még lehetetlen kielégitő és határozott választ adni. Ilyen kérdés a többi közt a szláv elem Krimbe való beterjeszkedésének kérdése. A taurusok nemzetiségét nem ismerjük, a feketetengeri skythákat csak most kezdjük ismerni. Annyi azonban már is kideritett történelmi tény, hogy a szláv népfaj a legrégibb időtől fogva egész mostanig a nemzetségek hosszu során keresztül Krimet birni ohajtotta s majd fegyverrel kezében tört magának utat gazdag

talaja kincseihez, majd békésen terjeszkedett e jó levegő és termékenység dolgában párját ritkitó félsziget lapályán és völgyeiben. Az éjszaki népekre az enyhe levegő s a déli tartományok erős vonzóerővel birnak, ezért törekedtek annyi századon keresztül a germán népek Olaszország birtokba vételére, ezért alapitották meg a longobardok a beneventumi herczegséget, ezért jött a XI-dik században mind több több norman Calabriába és Apuliába. Azon normanokra, kik az araboktól ostromlott Salerno segitségére jöttek, a déli klima és növényzet oly erős benyomást gyakorolt, hogy hazatérvén, honnmaradt társaikat a salernoi tájkép vázlatával reá tudták venni, hogy régi hazájokat a narancs- és czitromberkek földjével felcseréljék. A mi a germán és gallus népnek Olaszország volt, az volt Krim a szláv törzs népeinek. A Kr. e. való első században a bosporusi királyság a sarmaták berohanásai és ismételt megtámadásai folytán annyira meggyengült, hogy Mithradatesnek ellen nem állhatott. Ezen sarmaták bizonyára a szláv néptörzsből valók voltak. A későbbi időkben a kazarok taurisi birodalmában szlávok is laktak, s az egykor hires Chersonban a IX-dik század közepe körül a szláv nyelvek megtanulása végett görög missiojelöltek tartózkodtak. Leo thessalonikai patricius Constantinus nevü fia missióra készülvén a kazarok közé, előbb Chersonba ment, hogy ott azon szláv nyelvet megtanulja, melyet a kazar földön élő szláv népek akkoriban beszéltek. A góthok maradványai a krimi hegyek közt még hosszú ideig fennmaradtak a krimi góthok egykori hatalmának elenyészte után. Ermanrich, az austrogóthok fejedelme, a Feketetenger éjszaknyugoti tartományai felett egész a hun invasio idejéig uralkodott. Az austrogóthok közül az úgynevezett tetraksit góthok a hunnok egyes szakaszai által többi társaiktól elválasztatván, a hunnokkal szövetkezve Maeotis keleti tartományaiban megtelepedtek. Procop ezekről szól de b. goth. 4., 4. és 5. Grimm szerint azért neveztettek *Τετραξῖται*-nak, mert új hazájokban egy tetrarchiát alapitottak. Ezek maradványai a krimi hegységekben még egész a XVI-dik századig megőrizték nemzeti sajátságaikat. Rubruquis a XIII-dik század közepe táján azt mondja a krimi góthokról, hogy anya-

nyelvöket megtartották. Gothia várost Krimben ezen góthok alapitották; e városnév előjön a genuai sz. György bank jegyzetei közt s ugyanezekben egy „Capitanus Gothie“-ről is van szó (l. carte di S. Giorgio.).

A taurisi góthokat a krimi uralkodásban a húnok követték, kik az azovi tenger felöl hatoltak be Taurisba s a góthokat Krim keleti részéből kibolygatták. Attiláról azon hagyomány van, hogy ezen új birodalmát adóval nem terhelte s a Fekete- és azovi tenger közti tartomány kormányzatával Elak nevü fiát bizta meg. Ezen Elak név valószinüleg ايلك török szóval, illetőleg ezimmel fog összefüggni, — Ilik Kan, Kara Ilik a török népek történelmében nagy szerepet játszott nevek.

A bolgárok, mint tudva van, hún eredetü nép, a húnok maradványai. A bolgárok Jornandes szerint az azovi tenger körül és a Feketetenger éjszaki partjain telepedtek meg „distenduntur supra mare Ponticum Bulgarum sedes.“ Innen keltek át legelőször a Dunán s Moesiában a keleti góthokkal háboruba keveredtek. Azonban a góthok Zeno császár beleegyezésével, sőt felszólitására ezen dunaparti örhelyeiket elhagyták és azon vonzó erőnek engedve, mely ez éjszaki népeket a déli tartományok meghóditására csábitja, utnak indultak Olaszország felé. Ezen elvonulások után a byzanti császárság örökös háborgatásoknak esett martalékul. A Duna balpartján fekvő tartományokat időről-időre megrohanó bolgárok nyomán különböző szláv népek terjedtek el s telepedtek meg Moesiában s a vele szomszédos tartományokban. Bohusz görög metropolita taurisi történetében egy helyen a kutugurokat, más helyen az utugurokat zavarja össze a magyarok eleivel s az utóbb emlitetteket régi irók nyomán Ongroknak nevezi. A byzanti császár a kutugurok Aigan nevü főparancsnokát zsoldjába veszi s e zsoldosait Afrikába küldi, hogy ott a vandalokkal csatázzanak. Az Aigan*)

*) Aigan, úgy gondolom, a. m. Kán. A Kán-nak ilyenszerü orthographiája ritka ugyan, de nem épen szokatlan. Ha itt nem a Kán egyik variansával van dolgunk, ugy gan talán kisebbitő képző, l. a jakut és török gan, an denominativum képzőt, p. o. čuorān, čuor „kicsi harang“. E képző megvan a mongolban is.

név tőről szakadt török személynév s azon Ajtoldi, Aidôlei-féle nevekhez tartozik, melyek a régi holdimádás maradványai gyanánt tekinthetők. Egy Bulgida nevü bolgár vezér Anconát megvédelmezte a góthok ellen.

Az avarok nyugot felé vezetö utjokban Taurist is elárasztották hordáikkal, s hatalmas kaganjoknak a taurisi bolgárok meghódoltak. Azonban a béke e két közel rokon nép közt nem sokáig tartott. A bolgárok kagant magok közül akartak választani, s ezen választási kérdés felett oly mérges vita támadt bolgárok és avarok közt, hogy már csak a fegyver hatalma dönthetett. Az ütközet kedvezőtlenül ütött ki a bolgárok részére. Az avar birodalom csak igen rövid ideig tudta fentartani magát, s a Volga folyó és Feketetenger közt a világtörténet szinpadjára a kazarok léptek. A bolgárok egyik ága a IX-dik században a Kama folyó torkolata felé vonult s a kazar állam felsőbbségét kénytelen volt elismerni. A másik ág a Duna balpartján telepedett meg s az egész római Moesiat meghóditotta. A kutugurok közül többen Thessaliában telepedtek meg. Azonban Krimben is maradtak bolgárok, s XXI-dik János pápa egy Avignonban kelt bullájában *) (1316-ban lett pápa s 1334-ig élt) a taurisi Bulgariát még emliti, mert az ezen bullában előforduló „villa Bulgarorum“ bizonyára egy bolgár telepitvényt jelent.

A kazarok azon időtől fogva vonják magokra a historia figyelmét, melyben Heraklios görög császár a perzsákkal háboruba keveredvén, a kazarok királyát Tiflisből meghivja magához s meghivó iratában felszólitja, hogy lenne segitségére. A kazar kán megjelent és a kért segitséget megigérte Heraklios e feletti örömében diademáját fejéről levette s a kazar király fejére illesztette, őt ajándékokkal elhalmozván. Ugyanezen Heraklios a bolgárok Kuvrat nevü fejedelmével is szövetségre lépett, s külügyi politikájában úgy látszik, a leghatártalanabb optimismusnak hódolt. Egyáltalában a byzanti császárok abban igen csalódtak, hogy a birodalmokat hova tovább mindinkább fenyegető népeket igéretekkel, pénzzel és ajándékokkal reménylették részökre vonni,

*) L. apud Wading T. VI. p. 58.

mert a pénz és ajándékosztás e népeket mind követelőbbé tette. A kazarok 680-ban a bolgárokat legyőzték s Taurist is elfoglalták. 696-ban Tauris meghóditása után a kazarok hatalma az emelkedés oly fokára hágott, hogy II. Justinianus császár üldözői elől a kazar fejedelemhez menekült, ki őt Bosporos kapujánál nagy kiséretével fényesen fogadta. A kazar legfőbb fejedelem, vagy némelyek állitása szerint ennek egyik krimi alkirálya a zsidó vallásra a VIII-dik században tért át, mert Sangarî Izsák ez idő tájt élt, és — mint a hogy sirkő-feliratából meglátszik, 767-ben halt meg. Egynehány kazar királynak ó-testamentumi zsidó neve volt igy 'Obadja, József stb. 'Obadját azért nevezték igy, mert épen 'Obadja prophéta szólott legelőször a zsidók első megtelepedéséről a krimi Bosporos falai közt. József Chasdaihoz intézett hires levelét 960-ban irta. A kazarok leginkább Krim éjszak-keleti részeit lakták, s a góth és bolgár nép taurisi maradványait adózóikká tették. Constantinus, a számüzött Justinianus fija kazar herczegnét vett nőül s e házasság a byzanti birodalomnak huzamos ideig tartó békét biztositott. A Volgától egész a fekete tengerig terjedő kazar birodalom, úgy látszik, kisebb alkirályságokból állott, innen lesz megfejthető azon körülmény, hogy néha egy időben különböző valláson levő kazar királyok emlittetnek; igy emlittetik József zsidó valláson levő király uralkodása idejében egy az Islâm tanait valló király. Beládsori és Ibn el Ath'ir bővebben értesitenek ezen alkirály áttéréséről az Islámra. A kazar birodalom igen távol esett az egyöntetü birodalmak szerkezetétől, mert több nemzetiséget és vallást egyesitett magában s mint mondottam, kisebb alkirályságokból állott. Ezen szerkezete eleintén ugyan erőssé tette, de később hanyatlásának s meggyengülésének egyik fő oka lett. III. Mihály byzanti császár keresztyén hittéritőket és görög épitészeket küldött a kazar földre s ez utóbbiak épitették Sarkelt a Donez partjára 835 körül. Sarkel összetett szó s egy byzanti görög iró *) megjegyzése szerint „fehér várost“ teszen. A kazar időből való Krimnek Chazaria volt a neve. A genuaiaknál előforduló Gazaria

*) Constantinus Porphyrogenitus.

a Chazaria névnek elromlott alakja. Rubruquis híres utazó 1263 körül Cassaria nevet hallott. A görög császárok a kazarokkal való egyetértést külpolitikájok egyik fő elvének tartották, s a kazar fejedelmet még bulláik hivatalos kiállításában is, a többi fejedelmektől megkülönböztették. A kazar birodalom már szerkezeténél fogva se számithatott tartósságra, mert a benne foglalt elemek nem forrtak össze eléggé, s hiányzott azon összekötő erő, mely a nemzeteket erőssé teszi. A hanyatlás e fő okához egy vele közel rokon s belőle eredt másik ok is járult, úgy mint a kabarok három törzse a kazar birodalom ellen fellázadtak, s kapcsolatából idő mulva teljesen kibontakoztak. A legujabb vizsgálatok bebizonyitották, hogy a kazar nép zöme török eredetü volt *), a kabar törzsek azonban úgy látszik, a finn eredetü népek családjához tartoztak. A kazarok taurisi birodalmát a bessenyők a IX-dik század közepe felé nem egész kiterjedésében ugyan, de nagyobb részt meghóditották, s a kazarok hatalma e veszteség után mindinkább hanyatlott. A kazarokat Sarkel nevü várok a bessenyők ellen meg nem védhette, pusztulásokra külellenség s belvillongások működtek össze. Swiatuslaw oroszaival 968-ban a kazarok taurisi tartományát megrohanván, az általa elfoglalt kazar földet sokfelekép nyomorgatta. Ez időtájt a kazarok taurisi fejedelme Dávid volt. Az oroszok elől megfutamodott nép leginkább egy Mangup nevü kazar várban keresett oltalmat. 1016-ban Basilius byzanti császár az oroszok akkori fejedelmével szövetségre lépett, hogy a kazar birodalom Don parti maradványát együttes erővel megsemmisitsék. Thulides kazar királyt Basilius tengeren, a Kiewi orosz fejedelem pedig száraz földön egy időjüleg támadták meg s Thulides csatát veszitvén, a szövetségesek foglya lett. A kazar nép állami önállóságát elveszitvén, a Don mellett s Taurisban nemzetiségét még hosszú időn át meg tudta őrizni. A XIV-dik században még léteztek kazarok minden elegyedés nélkül. V. Urbanus pápa a minoriták rendjére bizta a római catholica egyházhoz való áttéritésök ügyét.

*) Szándékom van a kazarokról s bolgárokról egy külön értekezésemben kimeritőleg szólni.

A bessenyők három tribusa a Volga felől terjedt a Don felé. Úgy látszik, hogy eredeti hazájokból uzok, Volga mellőli kazarok s más ezekkel közel rokon népek bolygatták ki. A kazaroknak ugyancsak volt okuk megbánni a bessenyők ellen intézett támadásaikat. A bessenyők három törzse (k a n g l i, k a n g a r) a Don folyón átkelvén, a IX. század közepe felé Taurist is elárasztották. A Don partján a charkowi guberniumban még jelenleg is van egy Bessenyő nevű város. A bessenyők különböző vidékeken telepedtek meg. A Dnieper két partján megtelepedett bessenyők az orosz és kazar birodalom közé ékelték be magokat, s mind két szomszédjokat hosszú időn keresztül háborgatták. Egy másik része a bessenyőknek a honvágy érzetétől indíttatva, kelet felé indult régi hazáját megkeresendő. Azon bessenyők, kik Krim éjszakkeleti részeit elfoglalták, uj hazájokból a Duna balpartján letelepedett bolgárokkal s görögökkel sokat háborúskodtak. — A Dnieper két partján sátrakban élő bessenyők igen különböztek krimi testvéreiktől, kik ezen a cultura magasabb színvonalán álló új hazájokban részint szorgalmas földmivelők, részint kereskedők lettek. Ilyen nagy a civilisatio befolyása még a legbarbarabb népekre is! Maga a büszke Chersonesos, a bithyneai Heraklea leánya, tisztelte a bessenyőket s kivánt velők üzleti összeköttetésbe jönni *). A bessenyő kereskedésnek fő lerakodó helye a görög kereskedés történetében különös jelentőséggel biró Chersonesos volt. Azonban a valódi mivelődésnek fejlődésében a fokozatos haladás oly szigoru rendjét látjuk, melyet büntetlenül egy nép sem forgathat fel, bármily szerencsés természeti adományokkal birjon is. Azon nép, mely a mivelődés lépcsőjén egy vagy több fokot általugort, a fejlődésben előfelé tovább biztos haladást nem tehet. A bessenyők példája eléggé meggyőzhet e néppsychologiai irányelv igazságáról. A földmivelés és kereskedés pályáján szerzett nyereményeiket és anyagi gyarapodásukat a krimi bessenyők népi lételők legvalódibb czéljaira felhasználatlan hagyták, ősi erélyö-

*) Ezen bithyneai Heraklea, Ἡ. ἡ ἐν Πόντῳ (jelenleg E r e g l i) megarai colonia volt.

ket azon cultura meg nem finomithatta, melyet nem magok-ból fejtettek ki. Midőn a kunok Taurisban megjelentek, az egykor annyira félelmes bessenyőkben velök megmérközni nem tudó vetélytársakat találtak. A bessenyők fejedelmeinek uralkodási sorrendjében testvér testvért követett. Táboruk egy mozgó várhoz hasonlitott, melynek az ellenségtől legtávolabbi végén nejeikkel megrakott szekereik voltak.

A kúnok azon része, mely Tauris éjszaki felében telepedett meg, azok kivételével, kik az oroszok fejedelméhez menekültek, Belukán Telepuga nevü vezérének meghódolt. A többi azokkal együtt, kik szerte-széjjel egész a Duna torkolatáig laktak, a Dunán nagy ügygyel-bajjal átkelvén, a görög császárhoz megtelepedési engedélyért folyamodtak. Ezeket János császár zsoldjába vette s földeket adott nekik. Surgian kun nemes genealogiájában meg van emlitve, hogy őse, Dukas János császárhoz menekült. Rubruquis a XIII-dik század közepe táján Taurisnak kunok által lakott részét megutazta, s ez utját következőleg irta le: „az éjszak felé haladó utas a góthok földén túl néhány hegyen kell, hogy átalmenjen; idő múlva egy forrásokban és patakokban igen gazdag erdőbe fog érni, melyet ha elhagyott, egy-két tenger közt elnyuló öt napi járó földre fog eljutni. Ezen föld, úgy látszik, mintha egy hosszu árok lenne két tenger közt. A kúnok egész a tatár foglalás idejéig ezen tartományt lakták és minden területükön létező várost, várt és falut adókkal terheltek meg. A tatár hódítók megérkeztekor a kúnok a két tengerpart felé menekültek s az éhségtől kinoztatva, még a hullákat is megették. Egy kereskedő azt állítja, hogy ő saját szemével látott volna hullákkal táplálkozó kunokat." Azon kúnok közül, kik új hazát a görög birodalomban kerestek, a hanyatló birodalomnak nem egy tett hasznos szolgálatokat a csatamezőn. A görög imperium kunjai még említtetnek Konstantinápoly 1453-ban történt bevétele után három évvel, midőn közülök többen II. Mohammedtől hatvan év óta elmaradt zsoldjaik kifizetését kérik. A tatár berohanás idejében, — mint mondám — többen az akkori orosz herczeghez menekültek. 1303-ban a kún nyelv Taurisban még elterjedt nyelv volt, s az akkori genuai, velenczei kereskedők üzle-

teikben nehezen nélkülözhették, ezért valóban érezhető hiányt pótolt azon 1303-ban készült „alphabetum persicum, comanicum et latinum", melyet Petrarca többi könyvével együtt a velenczei „Marciana"-nak ajándékozott.

A taurisi görög városok lakói Basilius byzanti császár győzedelmét a kazarokon a görög hatalom és befolyás újból feltünt hajnalcsillagának tekintették, s a bessenyő és kun népet, mig győzelmi mámoruk tartott, feledni látszottak. E hajnalcsillag muló fény volt s a benne vetett bizalom a mily gyorsan támadt, oly gyorsan enyészett.

A tatárfoglalás után Tauris hosszu ideig a nagy kipcsaki kánsághoz tartozott, az úgynevezett arany hordához, mely az Uraltól a Feketetengerig terjedt. Rubruquis a XIII század közepe táján missiója czéljának elérésére Batu kánhoz fordult, ki állhatatosan ragaszkodva népe vallásához, az Islám tanait még nem vallotta. Batu kán már arab feliratu pénzeket veretett. A Dsuds dynastiából való fejedelmek részint uigur, részint arab feliratu pénzeket verettek. Az előbb emlitettem دشت قپچاق kipcsaki pusztát teszen, mert دشت a keleti törökben pusztát jelent. Maga قپچاق egy török tribus neve, mint a hogy a „dsihan numa" czimü Kosmographiából meglátszik. — A kipcsaki dynastiának két nagy városa volt, u. m. سرا és بلغار az utóbbi a fejedelmek nyári laka volt (يارلاق) s a Volga folyó bal partján feküdt Bulgar, mint tudva van, régi bolgár főváros volt. — A Dsuds dynastiából egy Berek nevü kán tért át legelőször az Islámra; ugyan ő volt, ki egyszer egész Konstantinápoly kapujáig előrenyomulván, az Enosi várban letartóztatott Izeddin seldsuk herczeget fogságából kiszabaditotta. Berek tudvalőleg Dsingizkánnak volt unokája. Kaffának a genuaiak által való megalapitása, némely genuai iró igen alaptalan véleménye szerint, ez időre esnék (1266-ra); Kaffát nem genuaiak alapitották, mert Kaffa Krimben való megtelepedésök előtt már meg volt, s a genuaiak Kaffában csupán csak néhány rommá dőlt épületet újitottak meg, a házak számát általok felépitett új épületekkel megsokszorozták s e keleti városban a nyugoti épitészetet igyekeztek meghonositani.

Egyébiránt Kaffáról alább még lesz szó. — Tôktamišt*) (hibásan Tokatmiš), Dsingizkán Tuši nevü fiának egyik utódját, Timur Urus kán helyébe kipcsaki kánnak nevezte ki. Tôktamišnak az üzbeg Edekuval**) sok hadakozása volt. A szerencse Edekunak kedvezvén, a győztes Edeku Tôktamišt birodalmától megfosztotta s abban 15 évig uralkodott. Tôktamišnak két fia maradt, u. m. Kadirberdi s G'elalberdi, az egyiket a nagy, a másikat a kis Mohammednek nevezték. E két herczeg az atyai trón bitorlójával csakhamar háboruba keveredett. A döntő ütközetben G'elalberdi egy nyíltól találva, halva maradt. Kadirberdi Edekut meggyőzte s a vesztes Edeku nehéz sebeket kapva, magát a Seihun nevü folyóba fulasztotta. A győztes Kadirberdi testvérétől, G'elalberditől származnak a krimi tatár kánok, Edekutól a nogai törökök. Az üzbeg tribussal folytatott hosszu háboru végét érvén, a Dešti Kipcsakban a kis Mohammed fia Haǵi Girai lett a fejedelem. Ezen üzbegek fejedelme XII-dik Benczéhez egy három tagu deputatiót küldött, mely a pápa következő brevejét vitte meg küldőjöknek: „Letanter et benigne recepimus dilectos filios nobiles viros Petranum de L'orto, olim Dominum de Capha, et Albertum ejus socium fidei catholicae professores magnificentiae tuae nuncios, una cum dilecto filio Helya de Ungaria ordinis Fratrum Minorum nuncio viri egregii Ducis Thunbek primogeniti tui ad nostram presentiam destinatos“ etc. etc. Haǵi Girainak tizenkét fia maradt, kik magok közt a trón elnyeréséért sokat egyenetlenkedtek. Végül Ahmed Girai lázongó testvéreit legyőzvén, trónját megszilárdította. Ahmed elől Mengli nevü testvére Kaffába a genuaiakhoz menekült, kik őt úgy látszik, tárt karokkal fogadták. Ez időtájban Krimnek tatár helytartója Eminekbeg volt, ki a genuaiakat több oknál fogva magára haragitotta. Ahmed helytartóját letette hivataláról, hogy a genuaiaknak iránt való barátságát ez által bebizonyitsa, s e tettével mind azon

*) E személynév a török-tatár طوختمق (توختمق) ige egyik mult részesülője.

**) I d e k u-nak is irják.

valótlan híreket megczáfolja, melyeket testvére róla Kaffában elterjesztett. Eminekbeg helyéről való elmozdítása úgy a genuaiaknak, mint a tatároknak végzetes volt, mert Eminekbeg hivatalát elveszitvén, a boszú érzetétől vezetve átment az osmanlikhoz, s Kara Musával és Heiderrel a genuaiak ellen szövetségre lépett. E szövetség Kaffára nézve végzetes következésű volt.

A krimi kánoknak Girai (Gherai, Kerai) volt czímök, illetőleg Hagi Girai neve idő mulván czim lett. Tudvalevőleg a császár és király czimek hasonló módon eredtek.

A kis tatárországi kánoknak Krimben helytartóik voltak, s ezen helytartók genuai források szerint a genuaiak által birt városokban Titan nevű ügynököket tartottak. Én részemről nem ismerem a Titan czim tulajdonképeni értelmét. — Az általunk alább terjedelmesen ismertetett Iharcassius- és Elias-féle okmányban (Sorcati helyesebben Solkat) uráról van említés, u. m. az egyik okmányban: m. et potens D. D. Elias tunc Dominus Sorcati; és a másik okmányban m. et potens D. D. Iharcasius tunc Dominus Sorcati. Ezen czímeket azért nem tarthatjuk feudalis rangkülönbséget jelelőknek, mert azon időben a „Dominus de Sorcati" vagy „Dominus Sorcati" hivatalt jelentett, mint a hogy Kaffára vonatkozólag XII. Bencze brevejéből is megláthatjuk („Dominus de Capha"). Különben úgy látszik, hogy a feudalis intézvények bizonyos neme a török faju népeknél már a régiségben érvényben volt, s ezen intézvények oly szivós életüek, hogy még mai nap is megvannak úgy a törökségnél, mint a mongolok közt az úgynevezett kalkas-mongoloknál, kiknek hübéri szervezetéről sok érdekest közölt Hue franczia missionarius.

A Krimben megtelepedett genuaiak és a kis tatárországi kánok közt gyakran támadtak nehezen elenyésztethető kisebb-nagyobb egyenetlenségek, melyek szükségessé tették az időről-időre megújitott kölcsönösen kötelező szerződéseket. Három ilyen szerződési szöveg van a genuai levéltár állami osztályában. A genuai respublica levéltára 3 osztályból áll, u. m. 1) „archivo notarile" 2) „dello stato (del governo)" 3)

„delle finanze" (a pénzügyi osztály). Az általam említett s Genuában létemkor ottani tanulmányaim tárgyát képező 3 szerződési szöveg a „sezione dello stato" politikai tárgyu iratainak X-dik csomójában van (mazzo X. delle materie politiche). E csomag több más csomaggal együtt csak nem rég került vissza Párisból, hova I. Napoleon a genuai levéltár mindazon irományait elvitetni rendelte, melyeket a francziákra nézve fontosoknak tartott, igy a többi közt a hosszu ideig Genuához tartozott Corsica okmányait. A piemonti külügyi ministeriumnak számos diplomatiai értesités s jegyzékváltás után végre sikerült III. Napolcontól azon I. Napoleon által Párisba vitetett irományokat Olaszországnak visszaszerezni. A genuai okmányok Párisból Turinba kerültek, s ottan is több évig voltak Turin és Genua közt fölmerült jelentéktelen nehézségek miatt. Végre visszakerültek Genuába s a szük és sötét, de fontos okmányokban igen gazdag genuai levéltárnak jelenleg legértékesebb gyöngyeit képezik. A genuai egyetem könyvtárában egy másolata létezik az Elias okmánynak, mely az állami levéltárban létező eredeti után Grimaldi Péter Ferencz rendelete folytán készült. Olivieri egyetemi könyvtárnok 1855-ben megjelent „carte e cronache manoscritte per la storia genovese esistenti nella biblioteca della r. università ligure" czimü bibliographiájában ezen másolatról megjegyzte, hogy ez a respublica titkos levéltára (archivo segreto) III-ik szobájának első szakaszából való (cantera prima). E másolatról Oderico „lettere ligustiche" czimü kitünő könyvének 17-dik levelében terjedelmesen értekezett. Mind Olivieri mind Oderico csupán csak a genuai egyetemi könyvtár másolatát látták és mégis Olivieri a genuai egyetemi könyvtár másolatával kezében elég erősnek érezte magát De Sacy szövegét megbirálhatni, pedig De Sacy Párisban az eredetieket látta. Hogy milyen lehet ezen birálat, könnyü elképzelni! Olivieri következőleg fog hozzá birálói szerepéhez: „Il De Sacy lo publico (t. i. szerinte az Elias okmányt) nel volume XI. della Raccolta dei Mss. della Biblioteca del Re, che ho gia citato; pero essendo tale opera reperibile Solo nelle Biblioteche publiche, non credo inutile il riprodurlo, molto piu che nel testo del De Sacy

si trovano moltissime variazioni e lacune, delle quali notero in margine li principali." Nem állitom, hogy De Sacy olvasása hibátlan lenne, tévedt De Sacy is, s az Iharcassius okmány általa eszközölt másolatában többször hiányozni látjuk azon akribiát, melyet a nagy franczia tudós munkáiban csodálni megszoktunk. Azonban Olivieri tévedései egyfelől sokkal nagyobbak és számosabbak is, mint Sacyé, másfelől boszantóbbak is, mert Olivieri De Sacyval szemben, mint szigoru biráló lépett fel. De Sacy szövegének latin bevezetésében ezen három szó hiányzik: „ad litteram continetur." Igen de ezen három szó hiányzik az eredeti szövegben is, s csak az Elias okmány segitségével tudtam e hiányt kiegészitni. Az Iharcassius szöveg latin bevezetésének végső sora több helyen keresztül van lyukasztva s az emlitettem három szó ezen hibás sorból teljesen hiányzik. Az Elias-féle szövegen számos lilaszin pecsét van, melyek olvasását nehézzé teszik. Mind de Sacy, mind Olivieri azon nézetben voltak, hogy a két genuai dialectusban irt szöveg egészen azonos tartalmu s Olivieri olvasását az Elias szöveggel kezdi ugyan s De Sacyt hibáztatja Iharcassius nevének irásáért, de épen ő, ki Iharcassius neve ellen tiltakozik, saját szövegét az Iharcassiusénak végével rekeszti be, s ilyeténképen azon a révparton köt ki, melyet másolata elején leginkább került. Az általam gondosan megvizsgált két eredeti czímlapján következő felirás van: „Privilegi, concessioni, trattati diversi e negoziazioni." E czímlapon nincsen megjegyezve, hogy a két okmány egymástól különböznék. Mint láttuk, Oderico és Olivieri az Elias okmányt, S. De Sacy az Iharcassiusét másolta le, s mind a három csak egy okmányt ismert, pedig kettő van! De Simoni, a „banco di S. Giorgio" első titkára a Genuába szerencsésen hazaérkezett eredetieket ujból megvizsgálván, a kettő közti különbséget észrevette s a „società ligure di storia patria"-ban vizsgálata eredményéről terjedelmesen értekezett. Desimoni nagy készséggel közölte velem érdekes tanulmánya főeredményeit és minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezett saját vizsgálataimat előmozditani, mely szives fáradozásaiért fo-

gadja a derék tudós leghálásabb köszönetemet! Desimoni szerint a két szöveg elseje, u. m. az Iharcassius-féle, a szerződésnek szerkesztési tervezete csupán, s az Elias-féle az ezen tervezet szerint készült valódi szerződés, mely 1381. februarius 22-dikén kelt, mig a tervezet három hónappal korábbi, mert 1380. nov. 28-dikán kelt. Alább a maga helyén majd szólani fogok azon egyedüli nehézségről, mely Desimoni azon állitása elé gördül, hogy az Iharcassius-féle szöveg szerződési tervezet csupán. Mondám, hogy a genuaiak és tatár kán közt időről-időre megujuló egyenetlenségek szükségessé tették a világosan szóló szerződéseket, s megjegyeztem, hogy a genuai állami levéltárban három ilyen szöveg van, u. m. az Iharcassius és Elias féle okmány, melynek elseje Desimoni szerint nem több tervezetnél s egy 1387-ben készült, melynek tatár tanui Chomarici, Acbas fia, — Otarch bey, — és Acbolat bey (ezen neveket úgy irtam, mint a hogy az emlitettem okmányban előfordulnak). Genua részéről Gentile de Grimaldi és Gianone del Bosco kötötték meg ez utóbbi szerződést. Úgy a Krimben letelepedett genuaiak községi szervezetének, mint a kis tatár kánságnak az osmanli hatalom vetett véget. Egynehány velenczei iró a genuaiakat azzal vádolta, hogy Murad seregét 1360-ban az ő hajóik szállitották volna át az európai partokra, s hogy minden egyes katona átszállitásáért Murad tól egy-egy aranyat kaptak volna. E vád merőben alaptalan, mert csupán csak velenczei iróknál fordul elő, kiknek tollába ilyen s ehhez hasonló rágalmakat a genuai köztársaság ellen való gyülölet dictált. Végre II. Mohammed győző hada a byzanti birodalmat halomra döntvén, a Krimben egykor virágzó genuai coloniák Damokles minden perczben fejökre zuhanható kardja alá kerültek. A genuai köztársaság coloniai ügyét a gazdag és hatalmas Sz. György banknak adta által (banco di S. Giorgio). A bank nem annyira az igen kétséges anyagi hasznok reményeért, mint inkább a közérdek tekintetéből, tiszta hazafiságból a minden oldalról veszélyektől környezett coloniák ügyét kezébe vette s 1460-ban a krimi gyarmatok dolgait két egymástól külön álló, de azért mégis szorosan összefüggő hivatalra

bizta. A „magnifici Protectores"-ek ezen bölcs intézkedését egy 1459-ben a nagygyülés kebeléből megválasztott tizenkét tagu bizottmány inditványozta, mely a gyarmatügy legczélszerübb kezelésének megvitatása s megállapítása végett tanácskozott Ezen intézkedést azért mondhatom bölcsnek, mert lehetővé tette a leggyorsabb működést. Vigna Amadeo, sz. Domokos rendjéből való szerzetes, kétszer járt Krimben s Kaffa végpusztulását következő czimü könyvében irta meg: „codice diplomatico delle colonie tauro liguri durante la Signoria dell' ufficio di S. Giorgio (1453—1475) ordinato ed illustrato da P. Amadeo Vigna *). Vigna okmányok nyomán készült könyvéből kitünik, hogy 1460-ban Soldaia, Cembalo, Tana consuljai Spinola, Adorno és Vivaldi valának. Spinola Károly kinyilatkoztatta, hogy a consuli hivatalt csak úgy fogadja el, ha két egymás után következő évre választják meg, mi meg is történt. 1460. január 2-dikán a „banco di S. Giorgio" nagygyülése kebeléből egy négy tagu bizottmányt választott meg, melynek különös feladata volt a krimi coloniák kormányzása s a velök való levelezés. Azonban mindezen — Krim védelmére megtett intézkedések gyarlóknak és elégteleneknek bizonyultak a félhold növekedő hatalmával szemközt, s Kaffa néhány sikertelen küzdelem után menthetetlenül romhalommá változott.

Kaffa azon a helyen épült, melyen az ős hajdankorban Teodosia állott. A genuaiak magoknak tulajdonítják Kaffa megalapitását, de ez állításuk tévedésen alapszik mert e város már régtől fogva állott a genuaiak Krimben való megtelepedésök előtt. A genuaiak új városukat csak szebbé és nagyobbá tették, de a πολισμός érdemére nem tarthatnak számot s épitőmesteri dicsőségök abban állott, hogy a hajdankor romjait ujból felépitették s az épitészet nyugoti jellemét keleten meghonositották. Kaffáról egy 1033-beli, legelébb Firkowitsch által ismertetett bibliai epigraph, mint akkoriban igen ismert városról emlékezik. — Ezen érdekes epigraph a rabbinismus propagandajának sikeréről értesit:

*) L. Atti della società ligure di storia patria. Volume VII. parte 1, fascicolo 1, Genova 1871.

אא בפא לקבלתנו תורת הרבנות — Már 789-ben egy kaffai kormányzó kazar eredetű nevéről értesülünk »בן ילדונן.« Muchlinsky tanár azon nézetben van, hogy ילדונן helyett ילדוגז olvasandó s ez utóbbi név szerinte a török-tatár يلدوكز volna. E török eredetű név nem áll egyedül a kazar személynevek lajstromában! Ime ezen kazar herczeg a genuaiakat Kaffában egynéhány évszázaddal előzte meg! Egy Salomo nevezetű kézirat-másoló atyjáról reá maradt bibliatekercsét az imént megnevezett kormányzónak eladván, a tekercs szélére egy megjegyzést irt, mely ez eladást megörökitette. Ez epigraph azon helye, mely a kazar kormányzó nevét magában foglalja, igy hangzik: לכם ביום פקיד העיר בן ילדונן הכזרי וגו.« Muchlinski tanár, mint már egyszer megjegyeztem, s a török-tatár nyelvek többi ismerői Sz.-Pétervárt azon véleményben vannak, hogy ezen név határozottan török s a jillamak „fényleni" gyökéből van származtatva. — 696-ban Kr. u. egy Sa'id nevezetű egyén Kaffában, egy a három nagy, s a tizenkét kis prophetát magában foglaló bibliatekercset adott el s ez eladást a tekercs szélére bejegyezte. Egy a Firkowitsch-féle gyüjteményben foglalt praedicatio feliratában Kaffa nagy városnak mondatik (l. nr. 255). Ugyanis egy Elisah nevezetű missionariusnak a rabbinismus érdekében tartott praedicatióí egyike következő czím alatt maradt fenn: דהו מילף דת הרבנות בבית אולפ נאפא ..... קרתא רבתא בפא Jelenleg a régi Kaffa s a még régibb Teodosia helyén Feodosia áll. A muszkák Krimben szeretik a régi görög neveketföleleveniteni; a régi Chersonesos emlékére egy Cherson nevü városuk van, mely azonban a régi Chersonesos helyétől távol esik. A régi Chersonesos helyén most Sebastopol áll (Sevastopol). Kaffa a krimi félsziget keleti partján állott majdnem szemben a Kuban folyó torkolatával. E város homályos eredetü nevéről a genuai tudósok sokat és hevesen vitatkoztak. Egynéhány genuai iró azt állította, hogy Caffa azon Caffaro emlékére neveztetnék igy, ki Wladimir kiewi herczeggel csatázott. Meddő vitatkozás E név eredetének kulcsa egész másutt van, s azt a genuai történet és nyelvjárás területén kivül a törökség nyelvvidékén fogjuk megtalálhatni, ha egyátalában megtalálható lesz.

Kaffának szűkebb értelemben vett kormánya következő tisztviselőkből állott, u. m. 1) egy rendesen évenként megválasztott consulból, 2) két tanácsurból (consiglieri), 3) egy jegyzőből (cancelliere, scriba). Mint láttuk, a consulokat néha két évre is választották, legalább Spinola Károlyról tudjuk, hogy két évre volt megválasztva. — Az ismert caffai consulok következő sorrendben hivataloskodtak Doriától Giovanni degli Innocentiig:

1289. Paolino Doria.

? Petrano de Lorto (dall' Orto)*).

1343. Ginsti.

1352—53 Gotifredo Zoagli.

1357. Leonardo Montaldo.

1365. Bartolomeo di Jacopo.

1380. Giannone del Bosco.

1383. Giacomo Spinola.

Pietro Gazaro.

Benedetto Grimaldi.

1387. Giovanni degli Innocenti.

Pietro Gazaro nevéről megjegyzem, hogy Gazaro valószínűleg kazart jelent s ez esetben Kaffa egyik consula a kazar népből volna. A kazar nemzetiségét az idegen befolyástól igen kevéssé féltette s ezen sajátságát osztotta vele a bolgárság zöme; úgy látjuk, hogy történetének régibb korszakaiban se tett másképen s megelégedett a kazar állam fogalmával s fennállásával. Ezért nincs mit csodálkoznunk egy genuaivá vált kazaron, ki egész a consulságig tudott felemelkedni s magát Pietro Gazarónak nevezte. A kazar, mint igen jól tudjuk, igen türelmes volt úgy a nemzetiség, mint a vallás dolgában. A genuai consulok „Dominus de Caffa"-nak is neveztettek, mint a hogy XII. Bencze brevejéből megláthatjuk. — Lumbroso jeles történész „sulla storia dei genovesi avanti il MC" **) czimü munkájában megjegyzi, hogy az anyaország, vagy anyaváros szerkezete mint

*) Petrano de Lorto nevével egyszer már találkoztunk XII-dik Bencze brevejében.

**) Torino, 1872.

egy tükörben hiven meglátszik, s tisztán visszatükrödzik gyarmatai s az általa megbóditott tartományok szerkezetében is. A mig Genuában őrgrófok uralkodtak (marchesi), kiknek helyetteseit vicarius-oknak s vicecomes-eknek nevezték (visconti, vicarii, luogotenenti dei marchesi), addig a genuaiaktól birt és lakott távoli városokban hasonlóan vicecomes-ek emlittettek, sőt még azt látjuk, hogy későbbi időkben is előfordul ezen czím, mint a régi idők intézvényeinek emléke, p. o. 1105-ben: „vicecomitem unum Sygbaldum scilicet, sancti Laurentii canonicum“ (l. Cafar.-nál), 1215-ben „vicecomes Januensium in Tharsensi civitate.“ Igy van szó antiochiai, cyprusi, jeruzsálemi, tirusi*) vicecomes-ekről. Genuában az őrgrófok után a consulok következtek. Pawinski szerint a genuaiak 1098-ban választottak legelőször consulokat. A consuli intézmény Genuában megerősödvén, a genuai respublikához tartozó távoli városokban a vicecomes a consul czímét is megkapta s hosszú ideig e két czím egyenlő érvénynyel birt, p o. 1187-ben „consul et vicecomes in Tiro“ (Lib. jurium), 1218-ban „consulatus et vicecomitatus in Cipro“, 1234-ben „consules et vicecomites in Syria“, azonban már 1289-ben Doria, mint „consul Januensium**) in Caffa“ szerepelt. Magában a genuai hajóhadseregben a vezénylet főczímét azon rendben látjuk változni, melyben az, az anyaváros állami életében változott, p. o. „comes galee“ s idő mulván, „consoli.“ Ezen az anyavárosból a provinciákba kiültetett czimek még akkor is fennálltak, mikor az anyavárosban már mások által helyettesíttettek.

Massari többféle volt, mint Du Cange magyarázó szótárából megláthatjuk. A kaffai massari-k Oderico nézete szerint a közjövedelmek kezelésével voltak megbizva; e jövedelmeket massa-nak nevezték, innen jött a massari név.

---

*) Tur-nak (a régi Tyrusnak) 1820-ban Cannor szerint 1500 lakója volt.

**) Genuának latin neve Janua, különben a Genua név is igen régi, előfordul Procopiusnál (Γένουά) és még Procopius koránál sokkal régibb időkben is.

Genua, mint anyaváros „grande commun“ („comun“)-nak neveztetett.

Kaffán kivül Krimben még több község tartozott Genuához, u. m. S o l d a i a, mely a török-tatár S u d a k-nak volt genuai neve. A zsidó bibliai epigraphokban S u d a k helyett S u g d a j a-t olvasnak (סוגדאייא) S u g d a j a 977. Kr. u. már többé nem kazar, hanem bessenyő város volt, valószinüleg kevéssel ezelőtt hódolt meg a bessenyőknek. Firkowitsch igen becses gyüjteményének 59-dik epigraphja értésünkre adja, hogy a világ teremtésének 4737-dik esztendejében S u g d a j a-t többé nem a kazarok, hanem a bessenyök birták: (*פה בקהל הקאים בעיר סוגדאייא סט אמן . . .. (sic.) שכבשו מיד אדונו הקדרים (bessenyök) במשלת פציני A ־ felett levő pont azt jelenti, hogy z-nek ejtendő, egészen ilyen módon irják az arab زال-t (ذ). Sudak 1365-ben került a genuaiak kezére Bartolomeo di Jacopo kaffai consul idejében. Broniovius lengyel származásu utazó azt mondja Sudakról, hogy e várost a genuaiak a magok közt mindig egyenetlenkedő visszálkodásban élő görögöktől foglalták volna el „superbi, discordes et desides graeci.“ **)

További genuai birtok G o z i a, mely tudvalevőleg góth telep volt s C i m b a l o, mely kikötő helynek régi neve „portus Symbolorum“ („*Συμβόλων λιμήν*,“ igy Strabonál); e várost Broniovius idejében J a m b o l d u s nak nevezték, jelenlegi neve B a l a K l a w (B a l a K l a w a). B a l a K l a w Krim legdélibb partján fekszik, azon hegység alján, melyet a görögök Trapezának neveztek (*Τραπεζοῦς.*) ***) Portus Symbolorum és a régi Theodosia közt hegyes, zord vidékek terjednek. E vad tájképet Strabo következőkép ecseteli:
δε τὸν συμβόλων λιμένα μέχρι Θεοδοσίας πόλεως ἡ Ταυρικὴ παραλία χιλίων που σταδίων τὸ μῆκος, τραχεῖα καὶ ὀρεινὴ καί κα-

---

*) A. m. סימן טוב אמן.

**) L. Martini Broniovy de Biezdezfedea bis in Tartariam nomine Stephani primi Poloniae regis legati Tartariae descriptio. Coloniae, 1595.

***) E város jelenlegi lakói legnagyobb részt görögök.

ταιγίξουσα τοῖς βορέαις ἵδρυται.“ *) — Tana-t is birták a genuaiak, mely valamikor Velenczéhez tartozott s a Dnieper torkolatánál a genuai Senarega családnak egy Ilicc nevű kastélya volt, melyet mai nap Aleski-nek neveznek. Az odessai egyetem egyik kitünő tanára Brunn Demonisi genuai tudós nézetét Aleskit illetőleg megerősitette. — Sudak és Kaffa neve előjön Timur Kutlug azon kiváltságlevelében, mely jeles tudósunk Vámbéry „Uigurische Sprachmonumente“ czimű a török nyelv tanulmány terén korszakot alkotott, kitünő munkája 172. és 173. lapján közölve van. Vámbéry „Geschichte Bochara's“ czimű az Oxuson tuli tartományok történetét tárgyazó szintén epochalis érdekű munkája első kötetének 228-dik lapján ezen Timur Kutlugot illetőleg következőket jegyzett fel: „Ich will hier gelegentlich einen Fehler verbessern, den ich in meinen „Uigurischen Sprachmonumenten“ Seite 17 begangen habe, wo der auf der wiener Hofbibliothek befindliche, an den Ufern des Dniepers 800 (1397) uigurisch geschriebene Freibrief Emir Timur beigelegt wird. Es war dies nicht Emir Timur, sondern Timur Kutlug aus dem Hause Dshüdschi's, der dieses Artenstück ausstellte, denn auch in der goldenen Horde war uigurisch die amtliche Schrift und Sprache.“ De lássuk az emlitett kiváltságlevélnek Sudak és Kaffa krimi városokról szóló helyeit **): سوداق . . . . . .
. . . . . اتليق كنت نينك جوايرينداا
بارور كيلورىدا كيرور چيقارى دا قيريم دا قفه دا
قايوما تورلوك ايرسا الاردا ساتارىدا تمغا تارتاق الماسون....

Egy kicsit különösnek tetszik nekem, hogy Timur Kutlug tiz évvel az 1387-ben a genuaiak s a kis tatárországi kán közt létre jött egyesség után 1397-ben egyet alattvalói közül egész családjával Kaffában mindennemű bélyegilletékek és adók alól felment.

A genuaiakkal kötött 3 szerződés török-tatár eredetije

*) Strabonis geographia, c. 309.

**) V. átirása szerint.

keleti török nyelven uigur betükkel volt irva, mert, mint már mondám, ezen eredetiek vagy megsemmisültek, vagy ha léteznek is, ki tudja, hol vannak! Ugy az Elias-, mint az Iharcassius-féle genuai okmány latin bevezetésében e szavak állnak; „hoc est exemplum, seu registratio cujusdam instrumenti scripti in lingva ugaresca." A „lingva ugaresca" ugor nyelvet jelent s itt mi is Hunfalvy Pál jeles tudósunkkal együtt azokhoz, kiket leginkább illet, ezen kérdést intézzük: „De hát mit és miért nevezünk ugornak?" Hunfalvy az együvé foglalt kérdés elsejére következő választ ad: „Most az ugor nyelvek és népek nevén a tudomány a magyarokat, vogulokat, osztjákokat érti" *). De azon kérdés, miért nevezi a tudomány az osztják, vogul nyelvet ugornak, szerintem még választ nem kapott. Mert a mint az idéztem genuai okmányból megláthatjuk, a kipcsaki kánság török-tatár nyelvét nevezték „ugaresca"-nak. Még 1446-ban is előjön a „l. ogarescha" nevezet a kaffai közjövedelmek rovatalait és hova fordítását kitüntető „cartolario della Masseria di Caffa" **) egyik jegyzetében; ez igen érdekes jegyzet igy hangzik „Pro quadam muliere grecca (sic) que legit litteras ogarescha (tehát az elébe adott irást olvasta ugor nyelven, mert nem „litteras ogareschas" áll, hanem „ogarescha" a „lingva" szó kihagyásával) et pro ipsis legendis in palatio coram spectabili domino consule et consilio pro quando recepit litteras pactorum Imperatoris tartarorum et Commune (sic) Januae in Caffa occasione naufragii navium que de cetero franguntur in tartaria sive in territorio ejus in mari maiori . . . Asp. LX. ***) L. „Rendiconto dei lavori atti dalla società ligure del cav. Luigi Tommaso Belgrano segretario" (Genova, 1867. p. 61). Az ugor, ogor, uger név úgy látszik, gyüjtőneve volt azon népeknek, melyek az avarok feltünése óta a kipcsaki pusztákon szerte szélyel áradoztak. Egynéhányan ezen népek közül a Volga és Fekete-

*) L. e jeles tudós a kondai vogul nyelvről irt kitünő munkájának 13. és 14. l. (Ny. K. IX. k. 1, 2, 3. füzet).

**) A sz. György bank levéltárában.

***) Egy aspro körülbelül annyit ért, mint egy „soldo di Genova."

tenger közti tartományban egykor hatalmas és virágzó államokat alkottak. Azt kérdhetjük, az avarok szereplése előtt létezett-e az ugor név a későbbi kipcsak területén? Én úgy vagyok meggyőződve, hogy létezett, azonban itt e helyen nem indokolhatom e meggyőződésemet, annyit azonban mégis megjegyzek, hogy Agathias smyrnai iró „de bello gothorum et aliis peregrinis historiis" czimü munkája 3-dik könyvének azon fejezete, mely Gubazesről szól, homályos s megmagyarázhatlan lenne, ha az ugor név az avarok históriai feltünése előtt nem létezett volna. Jeles tudósunk Hunfalvy az ugor név históriai szerepéről következőképp ir: „ugor, ogor, uger nevüek azon népek, a melyek az avarok feltünése óta (sic) a Káma és Volga tulsó részeiről Európa dél-nyugoti tájaira költöztek vagy rohantak. Ugy nevezik őket a byzantinus irók Constantinus Porphyrogenitus előtt, úgy a latin irók is a X. században, a kik egykoruak a magyarok kijövetelével. Ez általános név ragadt azután a külföldi, tehát szláv, német, római nyelvekben a magyarokra stb." A bolgárok egyes csapatai előjönnek ezen gyüjtőnév alatt s innen eredt Bohusz metropolita tévedése, ki taurisi történetének egy helyén a bolgárokat összetévesztette a magyarok eleivel. Igenis közel rokon volt a két nép, de azért eléggé különböztek egymástól. Az ugor név históriai szerepéből kifolyólag igen alkalmas arra, hogy azon török-tatár eredetü népek gyüjtőneve legyen, melyek már a Kr. előtti időben a Kaspi tenger s Tauris nyugoti határai közt szerte szélyel terjedtek. A messze éjszakon lakó osztjákok megjelelésére az u g o r név alkalmatosnak és szerencsésen megválasztott névnek nem tartható. — Olivieri a genuai okmányok latin bevezetésében előforduló „lingva ugaresca" nevezethez következő magyarázatát csatolta: „lingva ugaresca o ugarica era forse (sic) l' idioma tartaro degli Oïgurs (sic) molto simile al Turco (V. Histoire et Memoires de l' Institut Royal de France, classe d' Histoire et litterature ancienne, tom. III. pag. 117). Olivieri ezen szavai inkább félénk gyanitást, mint tudáson alapuló meggyőződést tolmácsolnak. Belgrano jeles genuai történész az I h a r c a s s i u s-féle okmányról szólva következőket mond: „A proposito di documenti

scritti in cotesto idioma, (l. ugaresca), mette bene ricordare il trattato concluso da Giannone del Bosco, col Signore di Solcati, accennato dall' Oderico (lettere ligustiche, p. 180) publicato dal Sacy (notices et extraits etc. vol. XI., p. 53) e riprodotto dall' Olivieri (carte e cronache, ecc., p. 72) con assai notevoli variazioni ed aggiunte (sic). Il documento è tradotti dalla liugua ugaresca nel volgare genovese dal notaio Giuliano Panizzaro, col ministero di Luchino Calligepelli interprete del comune e della curia di Caffa." Belgrano akkor, a mikor ezt irta azon nézetben volt, hogy az Elias és Iharcassius-féle okmány azonos, most ő is más véleményen van a jeles Desimoni kimerítő vizsgálatai folytán. Ezen okmányok azon a török nyelven voltak irva, mely a kis tatárországi kánok udvarán divatos volt, s azon tartomány török eredetű lakóinál a mindennapi élet nyelve volt. Innen van az, hogy azon kaffai consul, ki egy görög eredetű asszonynak 60 aspro-t adott jutalmul „ogarescha" nyelven szerkesztett okmányok felolvasásáért, a szövegek leforditását vagy megfejtését vagy bárminemű a szövegre vonatkozó magyarázatot nem óhajtott se ő, se a tanács. Legfőbb bizonyitéka annak, hogy az Elias és Iharcassius-féle okmányok elején megemlitett „lingva ugaresca" csakugyan török-tatár, az 1387-ben kötött igen becses, a történettudomány számára szerencsésen megmaradt, latin nyelven irt, s az Elias-féle okmánynál hat évvel későbbi szerződés végén előforduló s következőkép hangzó szavakban van: „et presentis instrumenti de lingua tartarica in latinam" stb. E néhány szó nem szorul commentárra. Különben ugyanezen szerződési szövegben a „lingua ugaricha" is előjön.

Az Elias okmány végén a török-tatár eredetiről az mondatik, hogy ugorul van irva: „e anchora Franceschi de Gibelleti questa scritura scriva in letera ugoresca." Az 1387-ben kötött szerződés elején a tatár kán megbizó leveléről van szó s e felhatalmazásról az mondatik, hogy a kán sajátkezű irása, ugorul van irva s a kán pecsétjével van ellátva: „a quo habent speciale mandatum (t. i. Tôktamiš tatár kántól) ad infrascripta ut apparet per litteras ipsius D. Imperatoris scriptas in littera ugaricha signatas

Tamoga *) ipsius Domini Imperatoris, et lectas et vulgarizatas de lingua ugaricha in latinam" stb. Hogy ezen okmány mit ért „lingua ugaricha" alatt, azt már tudjuk a megelőzőkből, ugyanis, mint mondám, az itt előforduló l. u g a r i c h a helyett egy más helyen, úgy mint az okmány berekesztésében „lingua tartarica" áll. Az egyik név megfejti a másikat s csak a „littera ugaricha" iránt kell tisztába jönnünk. Micsoda irás ez a „littera ugaricha"? arab-e vagy uigur? Töktamiš arab és uigur köriratu pénzeket veretett. Az arab irást „ugaricha"-nak nem nevezhették, de annál inkább az uigurt, mint a mely már hangzásilag is közel áll az »ugaricha«-hoz. Vámbéry „Uigurische Sprachmonumente" czimű Europaszerte nagy elismeréssel találkozott művében helyesen jegyzi meg, hogy magában Turkestanban, tehát Bocharában, Samarkandban, Belchben és Chahresmben az arabok irása csakhamar meghonosult a világ nagy szinpadján való feltünésök után, a régi uigur irás ezen időtől fogva Cis- és Transoxaniában nem volt többé használatban. Ez nem is lehetett volna másképen azon tartományokban, melyek még a bagdadi chalifatus elenyészte előtt az Islâm iránti buzgalmokban méltán versenyezhettek az Islâmot valló nyugot-ázsiai népekkel. Azonban a Volga és Kuban partjain lakó s a Krimben megtelepedett török néptörzsöknél egészen másképen állott a dolog, ezeknél az Islâm nem vert oly erős gyökeret s a régiség hagyományai s maga az uigur irás, a pogány törökség szokásai és erkölcsei még a későbbi időkben is daczoltak az Islâm s arab miveltség áradozásával. Clavijo, III. Henrik castiliai fejedelem követe megjegyzé, hogy Timur udvarán olyan irók is nyertek alkalmazást, kik mongolul irnak (tehát uigurul). Timur udvarán az uigur irás távol attól, hogy az egyedül uralkodó irás lett volna inkább csak el volt türve s a keresztyén, buddhisticus időszak kiirtandó maradványa gyanánt tekintetett. Ezt mondja jeles tudósunk Vámbéry »Bochara története« czimű munkájában: » . . . . ja selbst die mongolisch-uigurischen Schriftzeichen,

*) Tehát تمغا. A gonuai egyetem másolatában t a m o g a helyett c a m o g a áll.

die als Ueberbleibsel des christlich-buddhistischen Heidenthums*) den fanatischen moslemins von Herzen verhasst waren, wurden beibehalten.« Mind ezekből látjuk, hogy »littera ugaricha« mást nem jelenthet, mint uigur irást. Olivieri, Oderico, S. de Sacy s mindazon tudósok, kik ezen genuai okmányokkal foglalkoztak, helyesen tartották a »l. ugaricha«-t uigur irásnak, s ez iránt nem volna indokolható a bizalmatlan kétségeskedés. Az uigur irás azon nép irása, mely a Thien-Schan hegylánez innenső alján megtelepedvén, innen nyugoti s déli irányban tovább terjeszkedett. Schott Vámbéry »Uigurische Sprachmonumente« czimü munkájáról irt jeles birálatában megjegyzi, hogy az uigur népet a régi chinai irók Kao-chang-nak nevezték, s e népről azt irják, hogy Hutszé nevü irások van (»Schriftzeichen der Hu d. i. nordische Barbaren): ez az uigur irás. Az uigur irás eredetéről Vámbéry »U. Sm.« czimü könyve 14-ik lapján terjedelmesen értesít. A nestorianus hitfelekezet már a hetedik század elején missionariusait Kašgarba is beküldötte, s ezen korszakban Kašgar a keresztyénség jótéteményeiben részesülvén, egyjárást a nestorianus syr irással is megismerkedett. Kašgarból terjedt be az irás az uigurok tartományába.

Mielőtt a genuai állami levéltár három okmányának szövegeit megvizsgálnók, szükségesnek tartjuk e következő két megjegyzést megtenni. A kérdéses okmányokban előfordul »Dominus Sorcati« (Solcati helyett), a latin okmányban „Dominus Solcatensis.“ „D. Sorcati“ anynyit jelent, mint Solkat kormányzója, illetőleg a kis-tatárországi kán Solkatban székelő helytartója (tehát tulajdonképen وكيل, مقام قايم). Maga Sorcat vagy helyesebben Solkat azon régi török سولكت, melyről már szóltam. Másik megjegyzésem a kipčaki dynastia fővárosát illeti, سرا-t, melyben Tôktamiš kán fényes udvart tartott. Egy perzsa költő Serairól irt verse következőkép kezdődik:

„Eger Serai dilberan Serai“, t. i. Palotának hivnak s

*) A »Heidenthum« szó helyett szeretnék egy más kitétellel találkozhatni az idéztem mondatszerkezetben.

valóban szép palota vagy" stb. Tôktamiš, mint korának történeteiből tudjuk, nemcsak hatalmas uralkodó, hanem hóditó is volt. L. Vámbéry „Bochara története" czimü munkájának első kötetét a 229-dik lapon.

De már most mindezek után térjünk át az okmányszövegekre.

Az Iharcassius-féle szöveg amúgy is már kelténél fogva elsőség dolgában az Elias-félét felülhaladván, hadd álljon itt is néhány hónappal ifjabb társának általam közlendő egyes részletei előtt. E szöveget legelőbb De Sacynak Olivieri által több helyen megváltoztatott, u. m. az Elias-szöveg mintájára átidomitott olvasása szerint fogjuk közölni, úgy a hogy Olivieri is közölte, tehát O. úgynevezett rectificatioival, melyek néhány kivétellel, mind tévedésen alapulnak, s a szöveg tartalmához hozzá fogjuk csatolni Olivieri megjegyzéseit is, nem azért, mintha ezen megjegyzések De Sacy olvasását megjobbitanák, hanem inkább azért, hogy olvasóim Olivierinek De Sacy irányában elkövetett méltatlanságát megismerhessék. — Az Iharcassius név eredeti hangzását s orthographiáját illetőleg egyet értek Desimonival, de nem oszthatom e jeles tudós azon nézetét, hogy e név tulajdonkép „Cerces-Beg" volna. Én azt hiszem, hogy Iharcassius يارغوچى „biró" elrontott alakja; a latinos us végzet előtt álló ssi bizonyára azon چى جى török képző, mely főnevekből más főneveket képez. A genuainak nehezére esett volna a jar szótag kimondása, ezért lágyitotta meg e kemények hangzó névkezdő szótagot ihar szótagokra. Ime itt következik az Iharcassius-féle okmány szövege, melyet egy rövid latin bevezetés előz meg: „Millesimo trecentesimo octogesimo tertio (1383!) die vigesima octava Julii. Hoc est exemplum, seu registratio cujusdam instrumenti scripti in lingua ugaresca certorum pactorum et convencionum (conventionum h.) initarum et firmatarum inter M. et Potentem D. D. Iharcasium *) tunc Dm. Sorcati (Solcati h.) nomine et vice Excmi Imperatoris Tartarorum et nomine

*) Olivieri e névnél megjegyzi, hogy De Sacy Elias helyett hibásan olvasott Iharcassiust.

ipsius tanquam Domini Sorcati ex una parte et egregium (egregios helyett) et nobiles et prudentes viros Dominum Janonum de Bosco tunc Consulem Caffae et Januensium in toto imperio Gazariae [1]), Bernabovem Riccium et Theramum Pichenotum Massarios Caffae, et consilium ejusdem D. consulis nomine et vice victoriosissimi et excelsi communis Januae ex altera parte et prout in dicto instrumento plenius continetur et translati de dicta lingua ugaresca in linguam latinam de mandato et ex commissione egregii et nobilis viri Meliaducis Cattanei Consulis Caffae et Januensium in toto Imperio Tartariae [2]) per me Julianum Panisarium notarium et Curiae Caffae [3]) scribam scribentem legentem dictum instrumentum in d. lingua ugaresca Francisco [4]) de Gibelleto scriba dictae Curiae quoad dictam lingvam Ugarescam (tehát, úgy látszik, hogy Francisco de Gibelleto igen járatos lehetett az uigur irásban. Panisarius, kinek nevét Belgrano Panizzaro-nak irja, az okmányt tulajdonkép latinra forditotta s Belgrano hibásan mondja, hogy „il documento è tradotto dalla lingva ugaresca nel volgare genovese dal notaio Giuliano Panizzaro") et interpretante et referente [5]) in lingva latina Luchino Caligeparii interprete Communis et Curiae Caffae in omnibus prout inferius ad litteram continetur.

Most következik az eredeti szöveg genuai forditása: In nome de De' posselo esse. Amen. Cum la gracia de lo Im-

---

[1]) Olivieri megjegyzi, hogy De Sacy „Tartariae" h. hibásan olvasott „Gazariae"-t.

[2]) Olivieri megjegyzi, hogy De Sacy Tartaria helyett itt is Gazaria-t olvasott.

[3]) Olivieri megjegyzi »Caffae manca nel testo suddetto«. Ez nem áll.

[4]) O. »F. non si trova in esso.« Igenis, mert e név olvashatlan lett.

[5]) O. »il De Sacy invece d' »interpetrante (sic) et referente« ha solo interpetre (sic).« Intérpetre olasz szó, de nem latin. Különben az I-féle szövegből e néhány szó ki van tépve, valamint »ad litteram continetur« szavak is, ezért hiányzanak De Sacynál.

perao Ellias [1]) Segno [2]) fiio de Inach Cottoloboga [3]) seando mandao [4]) per Segno in Sorcati e sum [5]) lo Povo de la isora de Sorcati [6]) per acresse [7]) la amistai e lo amò, quella amistai che avean li Franchi [8]) con li Imperaoj [9]) passai voyando [10]) Elias Bey fa lo comandamento de lo Imperao siccome meso de lo Imperao e come so Messajgo quando elo vegne [11]) cum lo so Paisani de lo Imperao a nome de lo Imperao e a so nome siccome Segno de Sorcati da una parte [12]), Messè [13]) Janun de Bosco Consoro [14]) de Caffa e de tutti

---

[1]) Olivieri megjegyzi: »Il De Sacy ha Iharcasso.« Ez nagyon természetes, miután De Sacy az Iharcassius-féle szöveget tartotta szem előtt.

[2]) S e g n o = Signore, francziául S e i g n e u r.

[3]) O.: »Fiio de Inach Cottoloboga« mancante al de Sacy. Igen, de e néhány szó hiányzik az eredetiben is.

[4]) S e a n d o m a n d a o = essendo mandato.

[5]) O.: Invece »e sum« ha (t. i. De Sacy) »e de lo.« Ez igy van az eredetiben is.

[6]) De Sacy helyes másolatában e mondat értelmessé lesz s következőt jelent: mandato per Signore in Sorcati e del podere della isola de Sorcati (t. i. Krim).

[7]) O.: »Il De Sacy ha c e r c a r e«. Ez igy van De Sacy eredetijében is.

[8]) O. »De Sacy aggiunge c u n a c h é«.

[9]) O. »p e r l i t e m p i, De Sacy«, Ez igy van az eredetiben is.

[10]) O.: manca in esso »voyando Elias Bey« e ci è invece »lo Zicho.« Igy az eredetiben is. Z i c h o a. m. d e t t o a genuai dialectusban *d* helyett gyakran áll *z*.

[11]) O.: invece di »quando elo vegne« è »vegnando«. Ez sem áll az Iharcassius-féle okmányról.

[12]) S. de Sacy az eredetihez helyenkint tökéletesen hű másolatában az értelem következő lesz: »per cercare l'amicizia e l'amore, quella amicizia che avevano li Franchi colli Imperiali per li tempi passati il detto (lo zicho) fa il comandamento dell' Imperatore siccome messo di sua parte e come suo messaggiere stb.

[13]) M e s s e = Messére, francziául messire (monsieur).

[14]) C o n s o r o consolo, console helyett, a genuai dialectus gyakran mond *r*-t *l* helyett, l. ö. h. v. i s o r a stb.

li [1]) Zeneixi, che stan in la isora [2]) de lo Imperao a nome de lo grande Comun (,) Messe Bernabò Risso [3]) e Messe Teramo Pichenote sindichi e massai de lo commun de [4]) Caffa per lo comun con lo comandamento de lo grande comun devanti li consejè de Caffa e con vorentai [5]) de quelli de l'altra parte (t. i. a másik szerződő fél) i pati an fato a nome de lo grande comun e si an zurao [6]) in questa maniera (,) pati e convencioin an faito che contra li patti non anderan (?,) a nome de lo Imperao a Elias [7]) segno pati fan e se obbligan e tutti li Franchi che stano in Caffa e in la (?) cittai de lo grande comun che tutti saran fidé e leai [8]) a lo Imperao (,) a lo so amigo amixi [9]) seran, de lo so inimigo inimixi [10]) seran (,) a le so [11]) cittai ni a le sue castelle non li recetteran [12]) li inimixî de lo Imperao [13]) e accresceran lo nome de lo Impe-

---

[1]) O. : invece ha il De Sacy »de tutti li Zenoeysi in lo Imperio de Gazaria e di tutti li Zenoeysi ch'abitan in quella«. Ez igy van az Iharcassius-féle eredetiben. A genuai dialectus a g e, g i szótagokat, z e, z i szótagok gyanánt ejti ki.

[2]) I s o r a a. m. isola.

[3]) O, »De Sacy ha R i c o«. De Sacy jól olvasott, mert mind a két okmányban R i c o áll. R i c o a. m. R i c c u.

[4]) O. »è i n«. De Sacy olvasása helyes, mert mind a két okmányban i n áll, ugyanis az Elias-félében ĩ, tehát az i n megröviditése. Olivieri olvasása d e teljesen alaptalan.

[5]) O. »De Sacy omise v o r e n t a i«. Itt már Olivieri-nek van igaza, mert v o r e n t a i megvan mind a két okmányban, sőt az Iharcassius-félében még tisztábban olvasható, mint az Elias-félében. V o r e n t a i a. m. volantà (l. v o l e n t i o s o-t a közönséges volontieróso helyett, itt is *r l* helyett áll).

[6]) Z u r a o g i u r a t o helyett. Itt világosan látjuk az *i* hatását a megelőző *g*-re.

[7]) O. »Invece ha (t. i. De Sacy) a l o s e g n o z i c h o (detto).« Igy van az Iharcassius-féle okmányban.

[8]) Fideli e leali.

[9]) A m i x i amici helyett; a genuai kiejtésben c i x i-nek hangzik s ezen genuai okmányban, mely a helyesirás dolgaiban épen nem szörszálhasogató, a mindennapi élet kiejtése az egyedüli zsinórmérték.

[10]) I n i m i x i nemici helyett.

[11]) ? s u e.

[12]) A m. a c c e t t a r e.

[13]) O.: E aggiunto in esso »ni queli (? quelli) che vozeran viso de lo Imperao«. De Sacy a maga szövegét jól olvasta, de Olivieri az Elias-fé

rao segundo [1]) la lor puoei siccome i [2]) favan [3]) per li Imperaoi passai. Ancora fan pati che [4]) lo zittain vegno in Caffa e li Mercanti che van e venen (,) a quelli raxon deian fa e Messe lo Consoro chi è aora e quello chi verrà (,) farà raxon a tutti quelli che son abitaii dentro de le confinnie de Caffa in che mainera [5]) se [6]) sea.

Ancora pati fan che in Caffa possa sta un [7]) .... de lo Imperao segundo la premera usanza (itt azt hiszem pontnak kell lenni) per [8]) parte de lo Imperao e per sua parte Elias Bey [9]) siccom segno de Sorcati se obliga a Messe lo Consoro e alli Sindichi e alli Consejê soi a nome de lo grande Comun de Zena e de Caffa (:) quelli disotto casai li quaj eran [10]) di Sodaja quando la Comun preise Sodaja, possa

---

lét hibásan, mert abban ez áll: ni anchora queli baroni, che vozeran viso da lo Imperao.

[1]) O.: »A tutto so paoe«, De Sacy. De Sacy a p a o e-t hibásan olvasta.

[2]) O. »Invece di i il De Sacy ha o l i«. Csakugyan megvan a három betü, o l i helyett azonban e l i olvasandó.

[3]) O.: »in lo tempi deli« De Sacy. Ez igy van jól.

[4]) O.: »che lo zitain vegno in Caffa e li Mercanti che van e veneno« manca nel testo suddetto e vi si trova invece »possan vegni in Caffa«. De Sacynak ebben is igaza van, csakhogy p o s s a áll.

[5]) M a i n e r a a. m manièra.

[6]) Úgy gondolom, hogy az itt várakozásunknak inkább megfelelő c h e helyett helyesen irtam s e-t.

[7]) O. »Tal vuoto è supplito nel suddetto testo colla parola c o m e r h o«. A Sacy szövegében c o m e r h a áll, az Elias-félében c o m c' c h a és Olivieri mégis »vuoto«-ról beszél. Itt csalhatatlan jelét látjuk annak, hogy Olivieri csupáncsak az Elias-féle okmánynak a genuai egyetemi könyvtárban lévő másolatját látta, melyben az emlitett szó helyén üresség van. C o m e r h a (comerho) Ducange szerint »vám és adószedő«.

[8]) Tehát ... u z a n z a. P e r stb.

[9]) O. »Invece ha il De Sacy« »lo segno zicho« (tulajdonképen d e t t o), Igy van az eredetiben is.

[10]) O. »É aggiunto nel detto testo s o t e m i x i e r e d e n t i«. — »A solkati helytartó a császár nevében és a maga saját nevében megigéri és kötelezi magát Genuának kaffai consulja s ottani tanácsosaival szemben, hogy azon tizennyolcz ház stb.

ajamai segno per forza [1]) li preise (,) quelli dixotto casai sean in pairia de lo Comun e di Messe lo Consoro e sean franchi da lo Imperao [2]) . . . . . la Gotia con li soi casai e con lo so Povo (,) li quali sun Cristiani da lo Cembaro [3]) fin in Soldaia sea de lo grande Commun e sean franchi li sovrascritti casai (,) lo Povo con li soi terren, con le sue aigue [4]). Jahrcasso [5]) segno a lo grande comun elo hà donao e pato elo ha faito, e ha zurao che in queste parole elo non contradirà. E ancora se obliga lo ricco [6]) segno che qui se spacca [7]) (sic) per Zeneise in li terren de lo Imperao (,) possa semena lo so bestiame le soe massaye possen anda lambar [8]) de lo Imperao e [9]) pagà . . . . . E ancora tutti i mercanti che van e venen sean seguri su lo terren de lo Imperao, a quelli non se renoverà usanza nova. Ancora Sciavo ni Sciava se

---

[1]) O. »Il De Sacy ha p o a m a m a i s e g n o g e l i l e v a p e r f o r z a«. Az Iharcassius-féle okmányban megvannak ezek a szavak, csakhogy m a m a i helyett a j a m a y áll.

[2]) O. »S e m e i e y o e n t i, De Sacy«. Igenis igy van, csakhogy e szó következőkép van irva: s o m e i e y v e m e n t e a. m. s i m i l i t e r, s i m i l m e n t e.

[3]) C e m b a r o a. m. Συμβάλων λιμήν.

[4]) O. »A y g a e scrissegli«. Igenis *y* s nem *i* van az eredetiben (a y g o e).

[5]) Olivieri — mint itt láthatjuk — az Elias-okmány közepette vitorlájának más irányt adván, az Iharcassius-féle okmány révpartján köt ki. Itt a latin közpéldabeszéd ellentétje történt meg, mert O. menthetetlenül Scyllába sodratott, pedig Scyllát kerülte (»qui vult evitare Scyllam«).

[6]) Olivieri másolatjában r i c c o áll z i c h o (a. m. d e t t o) helyett.

[7]) O. »S p a i h a h a l o s t e t t o i n v e c e d i s p a c c a.« S p a c c a a helyes, mert s p a c c a r s e a genuai dialectusban a. m. m a g á t v a l a m i n e k m o n d a n i, s p a c h a s e a. m. m a g á t v a l a m i n e k m o n d j a.

[8]) O. »L a m b a r è omesso dal Sacy«. Olivieri, mint láttuk, ki tudja, mely okból az Elias-okmányt félretette s folytatólag De Sacy okmányát kezdi másolni. Különben l a m b a r előtt az eredeti szövegben vonás van.

[9]) Nem *e*, hanem e l i. Azon szó, melyet a genuai egyetemi könyvtárban őrzött Elias-féle másolat nem tüntet elő: d e i a n.

elli fuziran de Sorcati in Caffa e de Caffa in Sorcati, quelli tai se dejan rende otre trentasinque aspri de troveura (,) atramente [1]) non se prenda. Ancora se lo Can luco [2]) a question o ademande [3]) alcuna cosa de lo Zeneise la raxon fassa Messe lo Consore secundo la soa raxun e la raxon de lo Can luco Jahrcasso segno la fassa in Sorcati e lo Cittain [4]) la fassa in Caffa segundo li patti sovraditi e [5]) questi pati e convenzion son stai faiti [6]) in mezzo de Caffa e de la Montagna [7]) davanti li trei pozi de ver la fossa [8]) de Caffa. Testimonii Lucian de Litturfi Marco Spinora [9]) Raffè de Facio, Zoane de [10]) Camogi da mezo chi a Torsiman Zoane Risso Torsiman de Caffa con lo ricco [11]) Segno Messo lo Consoro de Caffa fasando questi pati. Testimonii Acboge [12]) Bey fio de Alessandro Bey, Colus [13]) Bey figlio di Caihmaj [14]) Bey,

---

[1]) Az Iharcassius-féle okmány eredetijében atro mev. Én hajlandó volnék atramente helyett atro merce-t olvasni, csakhogy ez esetben atro helyén atra-t (altra) várnánk, mert a jelenlegi közolasz mercè (mercède) nönemű szó.

[2]) Can luco a. m. قانلوق tulajdonképen a káni hivatal, átvitt értelemben a. m. maga a kán.

[3]) Az Iharcassius-féle eredetiben demanda. A question talán acquestíonáre-t teszen.

[4]) O. »Titano lette il De Sacy«. Csakugyan Titan-nak van irva úgy az Iharcassius, mint az Elias-féle szövegben. Hogy ezen szónak mi az eredete s tulajdonképeni jelentése, nem tudom.

[5]) Pont után nagy *e*.

[6]) Son stai faiti igen jól jellemzi az analyticus nyelvek telhetetlenségét a segédigék használatában.

[7]) O. »De Sacy aggiunse de Sachim. De Jachin van az Iharcassius-okmányban.

[8]) Nem fossa, hanem faca, talán »verso la fàccia di Caffa« (tehát Caffa felé.)

[9]) Spinora genuaiasan Spinola helyett.

[10]) Da és nem de.

[11]) Olivieri szokott hibája, ki zicho helyett ricco-t olvas, valószűleg az ismeretes ricco »gazdag« szóra gondolva.

[12]) Nem Acboge, hanem Achboga.

[13]) Nem Colus, hanem Toholus.

[14]) Nem Caihmaj, hanem Cachimas.

Mellane Mocharra [1]) messo de lo Segno, Caschel di Omarcoia [2]) messo de lo Imperao, Conae Bey [3]) questi testimonii sottoscritti mi Sicassan Scrivan ha scrito in te lo Paraxo [4]) de lo Segno ricco [5]) (.) Millesimo deli Saraceni [6]) settecento ottandoi lo derè [7]) de lo meise de Sabana [8]) ela è stata scrita [9]). Extractum est ut supra de actis pulicis (? publicis) Curiae Caffae videlicet de cartulario Registrationum per me Notarium infrascriptum.

C. [a] Consul Caffae.

C. [a] Julianus Panizarius.

Notarius et Curiae Caffae scriba.

Olivieri másolata végéhez e megjegyzését csatolja: N. B. L'ultimo del mese di Saban nell' anno dell' Egira 782 cadde ai 28 Novembre 1380; tal è dunque la data delle convenzioni«. Ezen Iharcassius-féle szöveg latin fordítása 1383-ban, julius 28-dikán készült el; az nincs megmondva, hogy a genuai dialectusban irt szöveg a latin fordítás után mely esztendőben kelt, valószinü, hogy vele egy esztendőből való s synchronicus társának tekinthető. A genuai dialectusban irt szöveg latin bevezetésében csak annyi áll „translati de dicta lingua ugaresca in linguam latinam".

Ime igy néz ki az Olivieri által a két genuai másola-

---

[1]) Nem Mellana Mocharra, hanem Molana Mocharra. Ezen török-tatár nevek részben igen nehezen megfejthetők.

[2]) Nem Caschel di Omarcoia, hanem Coscheldi Omarooia.

[3]) Nem Conae Bey, hanem Conachbei.

[4]) O. »Parago de Sacy«. Paraxo, Parago a. m. Palatium, a jelenlegi közolasz Palazzo. Palatium nevét a Mons palatinustól vette, melyen tudvalevőleg díszes paloták emelkedtek. Ezen hegy Palatiumnak neveztetett.

[5]) Ricco Zicho helyett, Olivieri szokott hibája.

[6]) O. »Sarreni ha il de Sacy«. Sarrcengnek van irva.

[7]) Derè, derre a genuai dialectusban a hónap utolsóját jelenti.

[8]) Sabân hónapja a. m. november, az árámi تشْرين الاخى a későbbi رَمَضَان

[9]) Még a berekesztés se hiba nélkül való s mint látni fogjuk, eléggé eltér az eredetitől.

tokból összetákolt Iharcassius-féle szöveg, melyet ha az eredeti szöveghez hasonlitunk, bizony igen sok idegenszerűt fogunk benne látni s hajlandók leszünk reá alkalmazni a horatiusi verset „desinit in piscem mulier formosa superne". Ezen Olivieri-féle közleményt Iharcassiusénak neveztük, nevezhettük volna Elias-Iharcassius-félének is, mert Olivieri, mint már mondám, e kettőből csinált egyet; neveztem Iharcassius-félének azért, mert csakugyan az Iharcassius-okmánynyal végződik s kisérő jegyzetei folyvást reá vonatkoznak. A mi Olivierit leginkább terheli, az a két szöveg összeforrasztása; úgy látszik, mintha restellette volna a genuai Elias-féle másolattal való vesződést s egyszerre csak fél uton saját szövegét félre dobván, mindazon dolgokról megfeledkezve, melyeket jegyzeteiben mondott, maga is De Sacyhoz csatlakozik s az Iharcassius-féle okmányt másolja, s kiséri jegyzetekkel. És Olivieri mégis, mint biráló lépett fel De Sacyval szemben! De már most idején lesz az Iharcassius és Elias okmányok mindazon részeivel megismerkednünk, melyek az Olivieri által közölt szövegben hibásan vannak lemásolva. A genuai egyetemi könyvtár másolatai, Olivieri ezen egyetemi másolat után készült közleménye s maga De Sacy az Iharcassius-féle eredeti után készült másolata ezek nyomán, ezek segitségével lesznek kijavithatók.

A genuaiak részéről tett igéretek közül az egyik hibásan van olvasva úgy de Sacy, mint Olivieri szövegében. Az Elias-okmánynak ezen szövege igy hangzik:

»Anchora pati oli fan, che lo Titan vegna in Caffa, e li mercanti, chi van e venen a queli raxun deian fa, e quelo chi verra fara raxun, a tuti queli chi sun habitai dentro da le confinie de Caffa in che maynera se sea«. Olivieri vegno-t olvasott vegna helyett s ezzel értelmetlenné tette az idéztem szavak világos értelmét.

Az Iharcassius szöveg igy hangzik:

»Anchora fan pati che Titaÿ possa vegni in Caffa, che andando e vegnendo homi de lo Impio a queli possan fa*)

*) A genuai dialectusban a köz olasz infinitivus re végzete elkopott, p. o. sta, fa stb.

raxun. Anchora messe lo Censoro, chi e aora, e queli chi verra, a tuti raxun faran a queli chi sun habitay int° le confinnie de Caffa, de che maynera eli sian«. Folytatólag az Elias-okmány következőkről értesit: »Anchora pati fan che in Caffa possa sta un comc'cha de lo Impao, e prenda lo comeriho de lo Impao, segundo la primera usanssa«. Olivieri szövegében a comc'cha szó nem fordul elő s hiányzanak e következő szavak: „e prenda lo comeriho de lo Impao".

Az Iharcassius-okmány megfelelő helye igy hangzik: „Anchora pati fan che in Caffa possa sta lo comerha de lo Impao, e possa prende lo comc'iho de lo Impao segundo le primere usansse".

Továbbá ott, hol a tizennyolcz házról van szó, Olivieri megint hiányos és hibás szöveget adott közre s szövegében helyenként pontok vannak az eredetiben jól olvasható szavak helyett. Az Elias-okmány ezen helye igy hangzik:

„Per parte de lo Impao e per soa parte Elliasbey si come segno di Sorcati se obliga a messe lo consoro e a li sindichi e ali consoie soy, a nome de lo grande comun de Zenoa *), e de Caffa, queli dixoto casai, li quai eran di Sodaja, possa agamay **) segno per forza li preyse, queli dixoto casai sean in bairia de lo comun e de messe lo consoro e sean franchi da lo Impao i soorascriti casay. Anchora la Gotia, lo povo cun li terre (? terrẽ) e cun le aygue Elliasbey segno ***) a lo grande comun a donao, e pato che a fayto e si a zurao, che elo no fara in queste parole contra eli". Ez az eredeti Elias szöveg s nem az, melyet a genuai egyetemi könyvtár másolata nyomán Olivieri tett közzé.

Az Iharcassius okmány megfelelő helye igy hangzik:

„Per parte de lo Impao, lo segno zicho, e per soa parte e si como segno de Sorcati, se obliga, a messe lo Consoro e

---

*) Zenoa a. m. Genova.

**) Possa agamay segno tárt kaput hagy különböző gyanitásoknak. Én agamay-t személynévnek tartom, legalább a reá következő segno ezt mutatja. Possa nézetem szerint postea-ból eredt.

***) Itt is a személynév után áll a czim.

li Sindichi, e a lo conseio, a nome de lo grande comũ de zenoa; e de Caffa, queli dixoto casay, li quai ora*) sotemixi e rendenti a Sodaya quando lo comun preyse Sodaja, poa**) ajamay segno ge li leva per forsa, queli dixoto casai sean in la voluntay e bayria de lo comun e de lo consoro e sean franchi da lo Impero. Someioyvemente la Gotia cun li soy casay e cun lo so povo li quai sun cristiani da lo Cembaro fin in Sodaya sca de lo grande comun, e sean franchi li Sovrascriti casay, lo povo cun li soy terrẽ coi lo soe aygoe Iharcasso segno a lo grande comun elo a donao e pato elo a fayto e a zurao che in queste parole elo no contradira.“ Olivieri ép itt ezen helyen mond bucsut az Elias-féle szövegnek s csatlakozik De Sacyhoz az Iharcassius-féle okmány olvasásában. Minket tehát ezentul leginkább az Elias-féle okmány eredetije fog érdekelni, mert ennek további folytatását Olivierinél hiában keresnők. Ez okmány folytatása következő:

„Anchora se obliga Ellias bey, che chi se spacha per zenoeyse chi in lo povo chi gi appartiene, o in lo terren de lo Impao possa semena lo so bestiame e lo so massaie possan anda, o chi pagera lambar de lo Impao, e tuti li mercanti chi van e venen sũ lo terren de lo Impao, sean seguri, e a queli usansse nove no se fara! Anchora schavoni schava, se de Caffa fuzira, e in Sorcati andera, e de Sorcati in Caffa fuzira, se dejan rende, trentacinque aspi de troveyre se prenda e no pu. Se li homi de lo Impao averan questioni a dirni (?) a fa alcuna cossa cun li franchi messe lo Consoro gi faca raxun in la soa maynora. La raxun de lo Canluchi, Elliasbey la faca in Sorcati, e lo Titan la faca in Caffa segundo li pati chi sun de soora. Questi pati e queste convencioni sun stayti scryti in Caffa dento lo paraxo de lo comun, li ambaxoy de Elliasbey. Comarichi fijo de Achbas, Coia Jese (?) fijo de Agidanot. Alavadin de lo dio de loro. Coia asai fijo d (e) Comero. Agachmet de la tanno. Bayla oria messi de Ellias,

---

*) Ora e helyen allora értelmében áll. A közolasz ora néha azt jelenti, mit a franczia or.

**) Itt poa áll az Elias-okmány possa-ja helyett (mindkettő postea-ból lett).

li quai sũ vegnuy cum paysan de (e helyen ki van lyukasztva az okmány) e cum li messi de lo segno e de li mesaygi. Cun messe lo Consoro cun li . . . sindichi e cun la soy conseie, li quai sun mentoay de sovra, de questi pati scritura ge scripta per mano de Anthogno macorro, chi scriva de lo comun, e de questi pati de sovra mi Ellias sũ stayto gtento (contento) e si li o formay in Sorcati e si zuro che a questi pati e convencioni e obvero e în gontra e noge andero, e si sum contento che anthogno maȩorro scriva de lo comun faȩa una scritura ȩoe (civè?) su (? sovra)*) colta (? codesta) a lo moo latī (latin), e Anchora franceschi de Gibelleti questa scritura scriva in letera ugoresca, e lo me segna sũ (? sovra) quela e metero, e anchora una scritura a lo moo (? modo) di questa cum lo seelo de lo comun noy la avemo | . In queste parole sun testimonii legibo fijo de Iturlumeret boga segno fijo de Jagaltay segno. Camariihi fijo de Achbas Bey. Karaboga ftjo de Achbas bey (.) Pandasseni Iharcasso, torcimcho (a. m. tolmács) Zoane Riȩo, Millo de li sarrẽ setecento oytanta doy, e vinti VII di de lo meyse de sochada (Dsû' l-Kade, tehát Februarius) | ela e stayta scrita in lo paraxo de Ellias bey. Ezután jön: Extractum stb.

Consul

Caffe stb.

Igy végződik az Elias-féle okmány, melyben Iharcassius neve csak egyszer jön elő, mint pandasseni. A mint láttuk, Olivieri s De Sacy szövegei, de legkülönösöbben az Olivierié igen sok pontban különböznek az eredetiektől. Az én olvasásom sem formál igényt a teljes hibátlansághoz, noha megfeszitett figyelemmel igyekeztem az eredetit helyesen olvasni s hiven lemásolni. Olivieritől nem is kivánhatjuk, hogy olvasása az eredeti hü tükre legyen, mert ő csak a genuai egyetemi könyvtár másolatát látta, de jogunk van öt hibáztatni azért, hogy azon másolattal kezében De Sacyval szemben a szigoru biráló szerepére vállalkozik, jogunk van azon hanyagságát vádolni, melyet a szeme előtt lévő genuai másolat irányában tanusitott, mert hanyagságából eredt azon

*) Legalább úgy gondolom, hogy sovra illenék ide legjobban

tévedése, hogy a genuai másolat s De Sacy szövege egyazon. Jogunk van saját szövegétől való eltéréseiért kérdőre vonnunk.

Az általam gondosan megvizsgált eredetiek orthographiája felette igen hullámzó; e hullámzás egy részt onnan van, hogy a nép nyelvén irták az előttünk fekvő két eredeti genuai okmányt, a nép nyelvén mondám s nem egy, nyelvészektől és nyelvtanitóktól szigoruan felügyelt, irodalmi nyelven, melynek még legparányibb részszócskáját is, terjedelmes és merev szabályok őrizik. Magáról e szövegek nyelvéről is azt kell mondanom, hogy nem egészen következetes magával, mert egy és ugyanazon grammaticai alak irodalmi és népies alakja néha egymást felváltva fordul elő, p. o. az Elias-féle okmányban a köz olasz scritto helyett 1) scryto, 2) scripta. Különben az is lehet, hogy ezen variansok egyesegyedül az irás rovására esnek.

Az Iharcassius-féle okmányban következő tatár személynevek fordulnak elő:

Achboga bey,
Toholus,
Cachinas bey,
Molana Mochara,
Coscheldi,
Omarooia,
Conachbei,
Iharcasso.

Hivatalnevek és czimek következők:

Kan,
Kanluk,
Titan (?),
Bei,
Torsiman (ترجمه ايدن).

Az Elias-féle okmányban foglalt török-tatár személynevek következők:

Comarichi Achbas fia,
Coia Jese Agidauot fia,
Alavadin (úgy látszik pap volt),
Coia Asai Comero fia,

Agachmet de la tanno,
Legibo (? Regibo) Iturlumeret fia,
Boga (segno) Jagaltai fia,
Camariihi Achbas bey fia,
Karaboga Achbas bey fia,
Pandasseni Iharcasso.
Hivatalnevek és czimek:
Kan,
Kanluk, Canluchinak irva,
Titan,
Bei bey-nek irva,
Torgiman torcimanacho-nak irva.

Ezen személynevek közül több, valamint a T i t a n hivatalczim is homályosak, legalább nekem homályos eredetűeknek látszanak. Reménylem, hogy jeles tudósunknak Vámbérynek könnyen sikerülni fog ezen idegen orthographiától részben eltorzitott, részben hiányosan átirt személyneveket eredeti alakjokra visszavezetni s használatukat s appellativ jelentésöket megfejteni s megmagyarázni.

Ezek után térjünk át az 1387-ben kelt szerződési okmány szövegére. E szöveget Olivieri is közölte a genuai egyetemi könyvtár másolata után. Eredetiét láttam s elolvastam ugyan, de nem volt elegendő időm egész terjedelmében lemásolhatni, ezért kénytelen vagyok az egyetemi másolatra s Olivieri ezután készült szövegére szoritkozni. Megjegyzem, hogy itt Olivieri biztosabb vezető, mint a genuai egyetemi könyvtár E l i a s-féle másolatánál volt.

Ezen latin nyelven irt szerződés igy kezdődik: »In nomine Domini Amen. M-ci et potentes viri Domini Oglan Sounihi bey Cottologha bey Dominus Solcatensis et Brachy Pecti Imperii et Boia bey daroga nuncii,ambascatores et negotiorum gestores in partibus Gazariae pro inclito et excelso Domino Domino Toctamis Imperatore dignissimo Tartarorum nomine vice ipsius Domini Imperatoris, a quo habent speciale mandatum ad infrascripta ut apparet per litteras ipsius D. Imperatoris scriptas in littera ugaricha (tehát uigur betükkel) signatas Camoga ipsius Domini Imperatoris (az egyetemi könyvtár másolatában igy van, az állami levéltárban lévő eredetiben

Camoga helyett Tomaga áll »pecsét«) et lectas et vulgarizatas de lingua ugaricha (azon török nyelv, melyet dešti Kipčakban beszéltek) in latinam per Franciscum de Gibelleto burgensi Caffe (Caffae) interprete ad mei notarii infrascripti plenam intelligentiam ex una parte, et nobiles et prudentes viri Gentilis de Grimaldi (a hires genuai Grimaldicsaládból) et Janonus de Bosco ambasatores (ambascatores, ambasciatore?) Excelsi Communis Januae (Genua neve latinosan) habentes ad infrascripta plenum et sufficiens mandatum vigore et ex forma publici instrumenti sindicatus scripti et subscripti manu Petri de Bargalio notarii (a genuai respublicában igen fontos hivatal) et Communis Januae Canzelarii hoc anno die 29 Marcii, fiatque etiam de voluntate et consensu egregii et potentis viri Domini Joannis de Innocentibus legum Doctoris honorabilis consulis Caffae et Januensium in toto Imperio Gazarie (Gazariae) et Dominorum Nicolai cyado et Alaoni de Vivaldis Massariorum, Sindicorum et Procuratorum communis Januae in partibus Gazariae, nec non et consiliariorum dicti Domini consulis et dictae Civitatis Caffae. De qua voluntate et consensu apparet publica scriptura scripta manu Ambrosii de Flacone (Flacono) notarii hoc anno die 10 Julii ex altera parte habentes dictis nominibus notitiam, et certam scientiam de quibusdam Instrumentis pacis, praeceptis, et conventionibus factis et firmatis inter Dominum Dominum Imperatorem ex una parte et (. .)*) cemmune Januae ex altera scriptis in littera ugaricha cum Camoga ipsius (az eredetiben Tamoga áll Camoga helyett) Domini Imperatoris millesimo ccc° (a genuai egyetemi könyvtár másolatában itt egy üresség van) nec non de quibusdam aliis conventionibus, et pactis factis inter praefatum M-cum D. Cottoloboga nomine dicti Domini Imperatoris ex una parte et D. Bartolomeum de Jacob juris peritum tunc consulem Caffae ex altera parte scriptis in littera ugarica mccc — cum Camoga (az eredetiben Tamoga) D^{i} Domini Cottolboga. D^{e} (bizonyára (dictae) partes dictis nominibus confessi fuerunt, et ad invicem

*) ? Excelsum.

et vicissim, et una pars alteri et altera alteri pervenisse ad bonam, et veram pacem Deo propitio perpetuo duraturam, ac etiam omni modo via jure, et forma, quibus melius potuerunt, et possunt ratificaverunt approbaverunt, et confirmaverunt omnia, et singula Instrumenta pacis praecepta, et conventiones, et pacta, de quibus in supradictis scripturis plena fit mentio. Itt, mint látjuk, ezen okmány a régibb szerződésekre, nevezetesen az Iharcassius- és Elias-félére hivatkozik s azok jogérvényét a jövőre is biztositja. Én az Iharcassius-féle okmányt valóságos szerződésnek és nem szerződési[1] vázlatnak tartom s e tekintetben a jeles Desimoni nézetét nem oszthatom. Az 1387-ben kelt latin szerződés e szavai: »de quibusdam Instrumentis pacis, praeceptis et conventionibus« legalább is két szerződés létezésére hagynak következtetnünk. De különben is azon körülmény, hogy az Iharcassius-féle okmány mindkét részről tanuk aláirásával van kiállitva, bizonyossá tesz arról, hogy valódi szerződés volt. A latin szerződés igy végződik:

» Quae omnia, et singula supradicta attendere, complere, et inviolabiliter observare promisserunt dictae partes dictis nominibus, sub hipoteca, et obligatione omnium bonorum suorum dictis nominibus habitorum, et habendorum excepta illa bona quae prohibentur obligari secundum ordinamenta et statuta communis Januae. Et de praedictis rogaverunt dictae partes dictis nominibus per me notarium infrascriptum confici debere publicum instrumentum. Actum in quodam magno plano juxta civitatem Solcatensem subtus quodam Paviliono[1] dicti Domini Oglan anno Dominicae nativitatis millesimo tercentesimo octuagesimo septimo indictione nova secundum cursum Januae die duodecimo Augusti hora vesperarum praesentibus testibus Chomarici f Acbas[2] Otarichi Bey et Aibolat[3] Bey tartaris — — — — de Porsio[4] Burgensi Caffae interprete autem Caffae et praesentis instru-

[1] Tehát sátor (يرت) vagy kioszkban.

[2] Ezen név előfordul Elias-okmányban is.

[3] Aibolat bizonyára összefügg Aitoldi, Aidolei-féle nevekkel.

[4] Úgy emlékezem, hogy az eredetiben Persio áll.

menti de lingva tartarica in latinam (itt valószinüleg hiányozni fog egy szó), Gaspalino de Arte Burgensi Caffae, Faceto de Padoa, Teophilato graeco habitatore in burgis Caffae et Otamas Cancelarius D[i] Domini Cotolboga Quilicus de Tadeis notarius praedictis omnibus, et singulis interfui.

Az ezen okmányban előforduló török nevek:

Oglan Sounihi bey,
Cottologha bey,
Brachy Pecti,
Boia bey (daroga) *),
Toctamis,
Cottolboga,
Chomarici **) Acbas fia,
Otarichi bey,
Aibolat bey,
Otamas.

Ezek azon Genua s a tatár kán közt létre jött szerződések, melyeknek ugor eredetijét a századok viszontagságai megsemmisitették. Jeles tudósunk Vámbéry azon reménye, hogy a genuai állami levéltárban uigur kéziratok volnának, fájdalom! meghiusult, de a tudományok terén a minden csalódásokból kiábránditó valóság még akkor is becses, ha igen kecsegtető és sokat igérő reményektől foszt meg.

*) Daroga vajon nem D r a g o m a n (d r o g m a n) »fő tolmács«-e?

**) Chomarici nézetem szerint helyesebben van irva, mint az E l i a s-okmányban előforduló Chamariihi.

KIK KÖTÖTTÉK A VÉRSZERZŐDÉST?

irta: DULI ANTAL

Egy finn tudós mondása szerint a negyvenes évek elejéről, hogy kevés nép van Európában, amelynek olyan zavaros fogalmai lennének saját eredetéről, mint a magyarnak. - Valóban igy is van. Multunkat ezer évre sem tudjuk bizton követni, azon tul pedig csak a csodaszarvas biztos... ha. Majd - nem minden állitásnak megvan a maga tagadása. Végső és meggyőző biztonság és bizonyithatóság sehol. Pedig jószándékban és erőfeszitésben nincs semmi hiány. Lázasan kutatjuk az egész földgömbön, de kielégitő bizonyossággal sehol sem találjuk - mások tagadása nélkül - pl. a magyarság bölcsőjét. Legjobbaink fáradozásai nem megoldást, hanem csak egyre ujabb feltevéseket hoznak, amik nem igazolják, hanem kölcsönösen lerombolják egymás hitelét. Pedig bizonyos, hogy van multunk és annak részletei nem lehetnek egymásnak ellenmondók, hanem folyamatosan kitöltve az időt, összefüggően igazolják az eseményeket. Ennek ellenére történetirásunkban annyi az ellenmondás a bizonytalanság, az ingatag feltételezés, melyeket valósággá avatnak, sok homályos ür tátong, iratlan részek, hogy joggal hihető, miszerint: történetirásunkat utvesztőbe vitték és egy helyben topogunk...

A sikertelenség oka minden bizonnyal az, hogy téves utra, vagy vágányra futottunk. Valamilyen alapvető kérdésben téve - tehát valótlan - állás-pontot fogadtunk el, ami forditva azt is jelenti, hogy kihagytunk egy - talán esetleg több - valós és alapvető tényezőt. A hiba kettős :egyik az igaz tény elhagyása, a másik a tévesnek elfogadása. Az utóbbi - szerintem - a sulyosabb. Különösen azzal ártalmas, hogy betölti az elhagyott igaznak, valóságnak a helyét és igy nem tünik fel az ür, melyet kitölteni kellene. Nincs hiányérzésünk taglalásuknál. Másik ártalma az, hogy a tévesek elfogadása a valótlan-következtetések sorát vonja maga után, ami ujra csak téves irányba visz, magyarázatlan részeket hagy, ellenmondásokat szül, akadályokat gördit a valódi és igaz történetirás elé és mindenkorra lehetetlenné teszi a folyamatosan összefüggő és részleteiben önmagát igazoló történettudomány kifejtését.

Ha egy bonyolult feladat megoldása nem sikerül és nem tudjuk, hol tévedtünk, akkor logikusan elölről kell ujra kezdeni...

Középkori történetünkben a vérszerződés az a határsorompó, ameddig visszafelé némi bizonyossággal mehetünk s azon tul minden kérdéssel

egyre bizonytalanabb lábunk alatt a talaj. Sarkalatos fordulópont az Árpád-féle honfoglalás. Ha ezt minden vonatkozásában sikerül valósághüen tisztázni, akkor belőle kiindulva elég biztosan követhetnénk történelmünk folyását vissza és előre. Ha eddig valamiben tévedtünk, a legnagyobb valószinüséggel ebben a korban játszódó eseményekkel van kapcsolatban. Igy a Vérszerződés is történelmünk egyik leghomályosabb pontja, annak ellenére hogy alapvető fontossága tagadhatatlan. A körülötte zajló bizonytalanság sok változatu feltevésekből született, ahol sokan magát a vérszerződés tényét is kétségbevonják, mások pedig a reánk maradt szövegét is szószerinti értelmezésben veszik és magyarázzák.

Mielőtt tovább mennénk, előrebocsájtjuk, hogy mi a Vérszerződést, mint történelmi tényt tekintjük, azt elfogadjuk, sőt szerintünk több vérszerződés is volt - amit előttünk már mások is mondtak. Két vérszerződés a hiradásokból, forrásokból világosan kiolvasható. Az egyik Szkitiából kijövet alkalmával, amikor Álmost választják vezérül, a másik a mai Moldvában - Etelköznek mondva - amikor Árpádot választják. A kettő krónikáinkban annyira egybefoly, mint az egymás mögött álló épületek látásra távlatból nézve őket. Nem célunk a vérszerződéseket elemezni, csak annyiban választjuk őket egymástól külön, amennyiben számunkra most szükséges.

A szerződés általunk ismert öt pontja olyan hagyományos szöveg, jobban mondva: egyezségi pontok össszefoglalása, amely még a honfoglalás előtt alakult ki és a csatlakozó népek mindenkori alaptörvénye volt, amelyre a csatlakozás alkalmával vérrel esküdtek. Az alapszövegbe ily alkalmakkor csak a vezér nevét iktatták be, ez pedig annak a törzsnek a vezető főnöke volt, amely törzs ellátta a csatlakozottak közvetlen felügyeletét. Eme feladatot Álmos törzse látta el, legalább is abban az időben, amikor már világosan fel tudjuk ismerni. Álmos törzse, illetve hada mindig a sereg élén járt, visszavonuláskor pedig hátul. Az elüljárás a csatlakozott népek kötelessége volt. A székely had is Árpádhoz csatlakozása után elől ment Ménmarótra. Álmos törzse nem volt "csatlakozott", hanem az ujonan befogadottak, a legfrisebb jövevények kisérője, maga előtt bocsátva azokat. Álmos törzsének elüljárásából azt olvassuk ki, hogy az Etelközbe érkezők közt csatlakozó népek is voltak. Itt természetesen nem a kievi csatlakozásra gondolunk, hanem annál régebbi időkre.

A vérszerződés hagyományos pontjaiban foglalt egyenlőségi alapelv "...amit közösen szerzünk, abban közösen részesülünk"... volt a törzsszövetség fenntartója, ami megmentette a szétmorzsolódástól. A pusztulásra vagy szolgaságra itélt néptöredékek u. i. ilyen feltételek mellett minden bizonnyal örömmel csatlakoztak. A törzsi szövetség igy emberveszteségeit mindenkor ki tudta pótolni, hadainak sorát fel tudta tölteni. A testvériség elve a csatlakozásnak és beolvadásnak nyitott kapuja volt. Nagyon szük látókör és sovány itélőképesség volna azt hinni, hogy ez a kis tör-

zsi csoport csupán a véletlenre hagyatkozó kóbor nép volt, mikor ezzel egyidőben meg azt látjuk, hogy a "töredék"-nek mondható kis nép a rabló-nomád élet zordonságában és a népvándorlás forgatagában századokon át - talán többet is mondhatnánk ! - nem morzsolódott fel, hanem azokon áttörve magát, uj hazát és nemzetet alapitott és nagyhatalommá lett. Csupán nyilakkal magyarázni ezt a történelmi tényt, mint mikor valaki ugy érzi, hogy valamiféle magyarázatot azért mégis illik mondania. Ám nyila más népeknek is volt abban a korban. Hadi felkészültségük egyedül nem nyujt elégséges magyarázatot, valami többlet,emelkedettebb eszmei és erkölcsi tartalékerő is szükséges elem ennek a történelmi ténynek elfogadható magyarázatához. Mi a vérszerződés-ben látjuk ezt a "többletet" a nyilak erején tul...

Fentebb két vérszerződést különválasztottunk. Hozzátesszük még, hogy az Etelközbe érkezők csatlakozott népét (vagy népeit) a régebbi vérszerződésben (vagy vérszerződésekbe) utaljuk, a hét vezér névsorát pedig az etelközi szerződéshez csatoljuk. Ők ugyanis Árpád kortársai, némelyikük talán későbbi is, azért a Szkitiában lezajlott szerződés részesei nem lehettek. Mi a továbbiakban erről az etelközi vérszerződésről beszélünk.

Főkérdésünk, hogy kik közötték az etelközi vérszerződést ?

A szerződés szövege erről hallgat. Csupán "vezérek"-ről, "főnök"-ről beszél, de sem ezek nevét, sem népük nevét nem emliti. A hagyományos szöveg ennek a magyarázata, mert a hagyományos forma igy minden népre, ill. csatlakozásra használható- A krónikás hozzáfüzött előadása azt mondja, hogy a Szkithiából kijövő "Hétmagyar"- értve alattuk a hét törzs vezérét - kötötte, akik egymás vér-testvérül fogadták és Árpádot vezérükké és fejedelmükké választották. Ezekre sulyos ellenvetéseink vannak.

Első kételyünk és ellenvetésünk a testvérré fogadás. A "Hétmagyar" azelőtt is testvér volt, akár származásából, akár a régebbi vérszerződések alapján. A valóságos testvérek nem fogadják egymást vér-esküvel testvérré, hanem csak idegenek. Az állitásban ön-ellenmondás van. Érezte ezt előttünk már más is és ugy hidalta át a nehézséget, hogy szerinte a kazár fennhatóság alól menekülő (feltevés !) és Álmos -hoz csatlakozott törzseket fogadták Etelközben testvérül. Nagyon valószinütlen, mert a csatlakozók indulásuk előtt szerződtek volna. Csatlakozott népekkel szerződés nélkül uj honfoglalásra indulni kockázatos lett volna és ezt Álmos bizonyára nem is tette. Lehet, hogy az etelközi testvérréfogadás emlitése valamely régebbi esemény emléke, ami ide átvetődött a nép emlékezetéből. Igy az is meglehet, hogy valóban a kazároktól menekülő népre vonatkozik, de hozzátéve, hogy velük a törzsszövetség indulás előtt szerződött, mert mint fentebb láttuk, az Etelközbe érkezők közt valóban voltak csatlakozott népek is, de róluk semmi többet nem tudunk. Etelközben nem látunk senkit, akit testvérül fogadni lehetett volna.

Megvalljuk, hogy a vérszerződésre vonatkozó gondolatainkat a testvérréfogadás említése inditotta. Erre mondtuk először, hogy benne valami érthetetlen. A krónikásnak tudnia kellett, hogy a "Hétmagyar" nem fogadhatja testvérévé egymást. Ha meg másokról volt szó, miért nem magyarázta azt bővebben meg ? Ha meg nem magyarázza, akkor miért emliti ? Nem hallgatott el valamit ? Ugy érezzük, hogy a krónikás ezzel a kényszer-megjegyzéssel valamit vagy valakit ki akart elégiteni, hallgatásával viszont valamit leplezni. Az Etelközre vonatkozólag a testvérréfogadást nem tartjuk érthetőnek, de ugyanakkor kizárni sem tudjuk. Először azért nem, mert kizárásra csak az egyetlen negativ okunk van és pedig az, hogy nem tudunk csatlakozókról, másrészt pedig esetleg valami ismeretlen tényező mögött valami történeti részlet lehetőségét is kizárnánk. (Gyakori botlás a történetirásban.) Másodszor azért sem, mert a vérszerződés idegenek befogadására való szertartásos esemény, illetve cselekvő szertartás, ahol tehát vérszerződés van, ott a szereplő idegenek testvérül fogadását okvetlen fel kell tételeznünk. Igy ha egyelőre nem látjuk a csatlakozókat akkor keresni kell őket.

A krónikás a testvérréfogadáson kivül többet is akar elhitetni, éspedig azt, hogy a Vérszerződésben nemzetté-alakulás történt, és nemzeti fejedelmet választottak, ezzel akarván a magyarázatlan hagyott testvérfogadás helyett a Vérszerződésnek méltó tartalmat adni. Több okunk van rá, hogy ezt határozottan elvessük...

Észokokból nem tartjuk elfogadhatónak, hogy a hat törzsfő önként lemondott volna fejedelmi jogairól a hetedik javára. Az egyesült erőre és a honfoglalásra való hivatkozással csupán a krónikás lelkesdése tünik elő, no meg saját állitásának alátámasztása. Ez abból is látható, hogy ugyanigy indokolja a Szkitiában történt és Álmossal kapcsolatos vérszerződést is, holott akkor semmi nagy feladatra vagy éppen honfoglalásra nem indultak a szerződő felek. Más előadás szerint, szintén az egyesült erőre való hivatkozással, a kazár kagán javaslatára választották (Előd helyett) Álmost (másutt Árpádot) fő-főfejedelemmé. Ha igaz volna a kagán javaslata és a nyomában történt választás, mi akkor is csak azt látnánk benne, hogy a kagánnak terhes volt a főnökök mindegyikével külön-külön kapcsolatot tartani, azért inditványozta, hogy a vezérek maguk közül jelőljenek egyet, aki mindnyájukat képviselje. A kagánnak éppen nem volt érdeke, hogy a törzsek egy központi hatalom köré szerveződjenek. Inkább hihető, hogy saját fejedelemségéhez egyengette az utat. Constantinos Porphyrogenitos is igazolja, hogy a magyaroknak nem volt központi fejedelmük, amikor a magyarokhoz szóló irását igy cimezi: "A türkök fejedelméhez" (azaz a magyarokéhoz! De ceremoniis cimü munkájában.) A magyarok tehát hatvan évvel a honfoglalás után (ekkor irta a császár a jelzett cimü munkát !) is törzsi szövetségben éltek. Ezzel szemben a korabeli források Árpád-ot fejedelemnek mondják. Ismét Constantinos-ra hivatko-

zunk, aki maga is Árpádot "első fejedelem"-nek titulálja, de ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy a többi törzsnek is van fejedelme. Árpád-ot tehát nem tekinti nagyobbnak, mint a többi törzsfőt, hanem csak a sorrendben mint elsőt.

Mi volt tehát az etelközi Vérszerződés, ha sem csatlakozó népet nem látunk benne, sem fejedelem választás nem volt ? Miután a Vérszerződés létezését elfogadtuk, ugy azt is el kell fogadnunk, hogy valaminő tartalma volt. De mi ? A fejedelem választást határozottan el kell vetnünk, mert igazunkra bizonyságunk van, nincs tehát hátra, mint a népi csatlakozás lehetőségét vizsgálat alá venni.

Árpád népe szorongatott viszonyok közt ért a Kárpátokhoz. Sorsuk minden bizonnyal a felmorzsolódás lett volna, ha a hegyeken nem juthatnak át. Nem ellenségre, hanem szövetségesekre volt szükségük. Kisebb hadi vállalkzáshoz is jó biztositék a szövetséges, nagy hadjárathoz pedig nélkülözhetetlen, kivált az ő helyzetükben. A környező hatalmaktól Árpád nem szövetséget, hanem ellenállást várhatott, hiszen ezek maguk is számot tartottak erre a földre. Az azon időben volt bizánci szövetséget nem számithatjuk ide. Különben is ott Ápár (Álmos) volt Bizánc megsegitője, ámbár őt cserben hagyták. Könnyen hihető, hogy a görög-bolgár váratlan kibékülés egyik oka épp a honfoglalás lett volna. Bizánc rájött, hogy a bolgárok romjain naggyá lévő magyar rosszabb ellenfél lesz számára, mint a bolgár. Árpádék helyzetében ha még a Kárpát-medence lakóssága is ellenséges, akkor a honfoglalás kilátástalan. A lovasság ezreivel, a szekerek, asszonyok és gyermekek százezreivel és barmaik milliójával a hegyi ösvényeken, szük szorosokon át ide erőszakkal be nem jöhettek volna. És ha sikerül is előhadnak betörni, harcok árán kell az utána lassan vonuló népet belülről fedezni, az utóhadnak meg kivül csinálnia ugyanezt: bevonulás közben és utána téres helyet csinálni a bennti kibontakozáshoz, gyorsan élelmet szerezni, megteremteni a nagy hóditó hadjárat előfeltételeit és csak ezek után kerülhetett volna sor az igazi feladatra a honfoglalásra. Ez pedig a legjobb esetben is ujabb nyár érkezésének bevárását jelenthette volna. Igy történne, ha a benti lakósság ellenséges és mindez megforditva, ha szövetséges. Balgaság volna hinni, hogy Álmos, a nagy hadvezér és államférfi nem tudta volna ezeket, és nem vette volna számitásba a felsorolt nehézségeket, hanem vaktában csak neki rohant volna a hágóknak. Tudta, hogy a legjobb szövetségese a benti lakósság, amiért minden árat meg kell adnia.

Azidőben Hazánk területén a megszünt Avar Birodalom apró csoportokra hullt népei laktak, hübéres fejedelmeik alatt, mint a szomszédos nagy hatalmak függvényei. A lakósság kétféle. Egyik rész az Avar Birodalomban is szolganép volt. Ennek Árpádék jövetele közömbös, csupán gazdacserét jelenetett azért ellenállásra nem is gondolt. Ma meg a szerződési alaptörvényében foglalt testvériségről is tudomást szerez, hogy abban leigázott nép nincs, akkor Árpád népének a jövetele egyenesen kivánatos. A lakósság másik része az Avar Birodalom fenntartója és a hatalom élvezője volt azelőtt. Ennek Árpád jövetele

ugyan nem közönbös, hisz a felszabadulást jelenti. Ha meg a bejövőkkel egyenesen egyenrangu szövetséget is köthet, akkor a hatalomban osztozkodva, előbbi uralmát kapja vissza. Árpádék-nak volt kiválóan szervezett haduk, de hiányzott az életterük. Hazát akart az egyik, a másik meg saját hazájában függetlenséget. Igy a két nép egymásra volt utalva. Lehetetlen, hogy egymásra ne találtak volna.

Az egymásra utalt két nép kézfogása nem történhetett másutt, mint az etelközi Vérszerződésben. Az okozati összefüggések sorozata csak igy lehet logikus.

Jó lesz talán megemliteni, hogy a benti lakós, akinek apja még a frank Nagy Károly ellen csatázott (803), öreg korában még beszélhetett a bevonuló Árpáddal... Hisz Tudun kagán még 826-ban élt...

Ezek után a cimben adott főkérdésre, hogy "kik kötötték a vérszerződést" igy válaszolunk : Az etelközi Vérszerződést a bejövő Árpád népe és a benti lakósság illetve ezek főnökei kötötték !"

Az etelközi Vérszerződés tehát nem üres kérdőjel, hanem olyan szerződés, aminek sulyos oka és tartalma van. Azért "vér"-szerződés, mert bérne népek csatlakozása történt.

Hajlandók vagyunk a Vérszerződés ilyen magyarázatát igaznak venni. De azért ne siessük el, mert nem magunkat akarjuk itt meggyőzni, ami fölösleges, hanem állitásainkat másokkal elfogadtatni. Azért a következőkben azt vizsgáljuk, hogy állitásunk elfogadható-e igaznak?

A mennyiségtanban az egyenlet megoldásakor, ha megtaláljuk a keresett számot, nem fogadjuk el azt azonnal igaznak, hanem csak akkor, ha behelyettesitve is jónak találjuk, vagyis, ha a talált szám hiánytalanul kitölti az egyenlet ismeretlen helyeit. Ez a bizonyitás. A mi nyelvünkre forditva azt jelenti, hogy ebben az esetben az állitás igazát akkor fogadjuk el igaznak, ha a Vérszerződéssel kapcsolatos és még mindig homályos történelmi tényeket ez az állitás ésszerüen világossá, azaz igazzá teszi. És azt is jelenti, hogy ebben az esetben az állitás igazát nemcsak hogy elfogadjuk, hanem kötelességünk azt elfogadni. Lássuk azért példaképpen a sok lehetőség között néhány ilyen kérdés megoldását és mérlegeljük a mai állitásunk megvilágitásában. Látni fogjuk, hogy a Vérszerződés ilyen értelmezése az eddig homályos, vagy éppen ellenmondásos történelmi tények egész sorát megvilágitja, következetesen érthetővé teszi, és a történelmi folyamatba pontosan beleilleszti.

Már a fentiebbek során több kérdést nyitva hagytunk, mert nem találtunk rá kielégitő választ. Egyik bizonytalan feltevésünk az volt, hogy a vérszerződési pontok a csatlakozó népek mindenkori szerződési formája és hogy ez őrizte meg a törzsi szövetséget a felmorzsolódástól. Ami eddig csak feltevés lehetett, Etelközben azt beigazolva látjuk, mert itt is a Vérszerződés alapján történt csatlakozás mentette meg Árpád népét a pusztulástól. A szerződés pontjainak hagyományos voltát is igazolva látjuk, mert a régebbi szer-

ződéshez is a szöveget irja a krónikás. Nem lehet a krónikásoktól rossznéven venni, hogy az ő látásukban a több szerződés egybefolyt, mert azok hagyományosan azonos formája ez egyneklátást különlegesen elősegitette. A hagyományokban fennmaradt szerződési pontokat az egyik krónikás az egyik szerződéshez kapcsolja, a másik krónikás a másik szerződéshez, aszerint, hogy hova gondolja valószinübbnek az általa képzelt Vérszerződést. A közben adódó nehézségeket saját magyarázataival igyekszik áthidalni. Ugyanigy járnak el utánuk a történészek is. Egyik jónevü történész a mult század második felében pl. mindent összevon. A Vérszerződést Etelközbe teszi, de hogy a kazár kagán se maradjon ki, hát szerinte a kagán ideüzeni a vándorló törzsek után (?!) a fejedelmi választó javaslatot: és hogy Álmos is Árpád is benne legyen, hát a kagán által és Előd által javasolt, de elaggott Álmos helyett Árpádot emelteti pajzsra. Előd sem marad, aki a kagánnal tárgyal. Tisztelet a jóakaratnak. A mi elméletünk szerint magyarázva ez a bonyodalom önként megoldódik és a dolgok a saját helyükre kerülnek.

Már itt megjegyezzük, hogy Álmos fő-fejedelemségének, amely állitólag a szkitiai vérszerződésből származna, ellenmond az is, hogy a kazár kagán Álmos helyett Elődöt kéreti magához és vele tárgyal összszövetségi ügyben. Az meg, hogy a kagán Elődöt javasolja központi fejedelemnek, egyenesen kizárja Álmos szövetségi fejedelemségét. Ugy látszik, hogy több tényt kett itt átértékelni, De erről később.

Nem tudtuk hova tenni az etelközi Vérszerződésben a testvérréfogadás rejtélyét, mig a csatlakozókat nem láttuk. Most ez is ésszerü is igaz lett. Megvilágosodik a krónikás titokzatos magatartása is. Emliti a testvérré fogadást, mert ez volt a szerződés erkölcsi alapja, és nem hallgathatta el, amiért mások is igy tudták; ugyanakkor bővebben magyarázni és a szerződő feleket megnevezni nem volt kivánatos, mert időközben az állapotok oly egyoldaluan eltolódtak, amik a testvériséget éppen nem igazolták. Meg kell jegyeznünk, hogy nem a testvérségről szóló hiradásból vontuk le azt a fentebbi megállapitásunkat, hogy a Vérszerződést a bejövők és már bentiek kötötték, hanem az ész-okok parancsoló szükségéből. Ha a hiradások és történelmi magyarázatok meg az iskolai oktatások nem emlitették volna, számunkra az etelközi Vérszerződés akkor is testvérré fogadás lett volna.

Ugy látszik, hogy a krónikás által megirt fejedelem választást nem lehet igazolni és ebben a krónikást el kell marasztalni. Mi más véleményen vagyunk. A szerződési pontokat a hagyományból vette - vagy az elveszett Gestá-ból. Meglehet, hogy a kapott szövegben az uralkodó családra való tekintettel szavakat módositott, de igy lehetségesnek tartjuk, hogy nép csatlakozáskor valóban történt olyan ünnepélyes formaság, amit utólag fejedelem választásnak lehet mondani. Például, hogy a csatlakozott nép a számára kijelölt kisérő törzs főnökét saját főnökévé fogadja. Volt ugyan a csatlakozó törzsnek saját, vérségi főnöke is, de a befogadó törzs főnökének feltétlen magasabb rangunak kellett lenni. Ezt az uralkodói felsőbbséget fogad-

ták el a csatlakozó főnökök. Az ünnepélyes hódolatot bátran lehetett később-ben fejedelem választásnak mondani. Ilyen lehetőségre gondolunk a Kürt Gyarmat törzszsel kapcsolatban is, amely törzs nyilván összetett. A szerződéskötésben, a szertartásos csatlakozásban természetesen a többi hat törzs főnöke is részt vett, hisz a jövevényeket ők is "be" és "testvérül" fogadták. A fejedelemválasztás ilyen értelmezését igazolva látjuk abban, hogy a szerződés szövege Álmossal kapcsolatban is olyan, mint Árpáddal kapcsolatban. Eszerint Álmost is nemzeti fejedelemmé választották volna, ami pedig kizárt. Ha szerződés szövege Álmosnál nem jelent fő-fejedelemséget, akkor Árpádnál sem. Továbbra is fenntartjuk tehát, hogy a törzsi szövetség fölött való fejedelemválasztás soha sem történt, törzsi szinten azonban a régebbi csatlakozásokban megengedhetőnek tartjuk.

Elméletünk alapján tehát a különben érthetetlen fejedelemválasztás is érthető, ha nem Etelközre vonatkoztatjuk. Etelközben nem volt fejedelemválasztás törzsi szinten sem, hanem vezérválasztás: Árpád pajzsot kapott nem koronát. Ezt a választást tulozta el a krónikás fejedelemválasztásnak. (Nála talán nem is tulzás volt, hanem jóhiszemü tévedés hisz a "vezér"-t oly sokféleképp értelmezik, hogy néha uralkodó fejedelmet is jelenthet.)

A források Árpádot vezérnek is mondják. Egyik helyen fejedelemmé a másik szöveg szerint vezérré választják. Homolyás, hogy mit kell alatta érteni, mert a kettő nem ugyanaz. A fejedelem uralkodó, a vezér meg az uralkodo alárendeltje a hadak vezetésére. A kettőt világosan elkülönitve megnevezni azidőben nem tartották szükségesnek, mert szokás volt, hogy a vezérséget a törzsfő uralkodó maga látta el. Csak ha akadályozva volt, akkor bizott meg valakit maga helyett a vezérséggel, rendesen csak egy faladat megoldására. Törzsi szövetségben kivánatos volt egy közös fővezér kijelölése. Ilyen szövetségi vezér lehetett Álmos, majd Árpád. Ugy értendő, mintha minden törzsfő őt bizta volna meg, hogy az ő saját törzsét is vezesse. Vezéri minőségben tehát Árpád minden törzsfönök-fejedelemnek külön és egyenként alárendeltje volt, a Fejedelmek Tanácsa azonban Árpádnak felettese volt. De mert Árpád saját törzse számára szintén fejedelem, azért a Fejedelmi Tanácsban mint egyenrangu vett részt. Vezéri alárendeltségét elfödözte a fejedelemség. És bizonyos, hogy számára a fővezérség olyan személyi többletet adott, minél fogva ő "első" fejedelem, de semmiesetre sem a többi főnök, illetve a Tanács fölött. - Igy igazolja ezt a vérszerződési szöveg is. Bármennyire igyekszik a krónikás Árpádot a legfelsőbb hatalomnak bemutatni, mégis elszólja magát, amikor a Fejedelmi Tanácsot emliti és azt mondja abból a vezér, t. i. Árpád soha senkit ki nem zárhat. A Tanács fölött tehát nincs hatalma. Világosan beszél az ötödik pont is, amikor azt mondja, hogy a szerződést "akár a vezér, akár fejedelmek" közül valaki megszegné, átok reá és vére folyjon. Szó sincs senkivel szemben hüségfogadásról, vagy hogy valaki fölöttese volna másvalakinek,

hanem mindenki egyaránt a szerződési kötelezettség alá vetve és mindenki fejedelmi joga függetlenül fenntartva. Ez a fejedelemség törzsfőnöki vonatkozásban értendő. Mi pedig a világos okfejtés miatt külön választjuk a kétféle fejedelemséget, a fejedelemségtől pedig a vezérséget, mint a fejedelemnek alárendelt tisztséget. Árpádot Etelközben a fejedelmek Tanácsa szövetségi vezérré választotta : mai szóhasználattal ugy mondanánk, hogy kinevezte, aztán tisztségébe ünnepélyesen beiktatta. Ugyanakkor és ezzel együtt a szövetségbe becsatlakozott bentiek is vezérükké választották Árpádot.

Fölvetjük a kérdést, hogy Árpád vezérsége öröklődő volt-e? A válasz határozott, hogy : nem. Apja is vezér volt és ő mégsem öröklődve, hanem választással lett apja után vezér. Árpád fia is, Solt, választással lett vezér. Meg van irva, hogy Árpád még életében biztositani akarta fiának a vezérséget, azért összehivta Csepelre a főnököket és a kiskoru Solt-ot megválasztatta. A szövetségi vezérségtől természetesen különbözik a törzsi vezérség ami a törzsfőnökséggel együtt jár és azzal együtt örökletes, de a kettőt összetéveszteni nem való.

Történelemirásunk adós a válasszal arra a kérdésre, hogy miért állt meg Álmos Etelközben a honfoglalás kapui előtt, holott nem szánta ezt a helyet hazának és véglegesnek. Megállt ott és akkor, amikor legfontosabb a sietség, a megrohanás, a tétova halogatás pedig öngyilkosság lehet. Talán azért állott meg, hogy bevárja az üldözőt, akivel ilyen rendezetlen állapotban teljes erővel szembefordulni sem tud ? Vagy hogy időt adjon a benntieknek a felkészülésre, hadak gyüjtésére, a hágók elzárására ? Ilyen hadvezetést még egy őrmester sem csinálna. És a veszélyeztetett ország ezalatt semmit sem tesz. Nem gyüjt hadat, nem zárja el a hágókat, mintha a közeledők hirét sem hallaná. Történelmünk emelett a kérdés mellett látatlan elmegy és hallgat róla. A mi elméletünk alapján önként adódik rá a válasz : Álmos azért állt meg, hogy a benntlakókkal megkösse a szerződést, a végső roham legfontosabb biztositékát és megtegyék a belőle folyó intézkedéseket. Az előkészitő tárgyalások szükségszerüen már régebben megtörténtek. Ugyanakkor átadták Álmosnak a csatlakozás biztositó zálogát, a kezeseket, hogy Álmos bizvást indulhasson a nagy vállalkozásra, a honfoglalásra.

A krónikáinkból kivehetően a kezesek Kiev táján csatlakoztak Álmoshoz. A főnökök személyes szerződéskötésére ott és akkor több ok miatt nem kerülhetett sor, hanemcsak az itteni szorosok előtt, ahova a benti főnökök eléje mehettek az érkezőknek. Álmosnak Etelközben meg kellett állnia, hogy hirnökeit és kémeit ide beküldje, hogy a benti főnök, vagy főnökök Álmoshoz menjenek, hogy a szerződést megkössék, hogy közben ugyancsak megkössék Bizánccal a szövetséget a bolgárokkal szemben való biztositó támadásra, hogy utána az oldal, vagy derékhad a bolgárok ellen az Al-Dunához vonuljon, hogy a benti főnök(ők ?) vagy inkább megbizottak ide hazatérjenek, hogy felállitsák idebenn a hágók előterében a biztositó fedezetet netaláni belső megrohanás ellen, hogy megépitsék a bevonuláshoz szükséges utakat, hogy

előkészitsék a csatlakozásra a bennti lakósságot.

A szerződéskötésre bentről kiment főnökök minden bizonnyal ott is maradtak és csak a bejövő haddal tértek vissza, mint honfoglalók. Ők voltak Álmos kezében a legértékesebb tuszok, ugyanakkor haditanácsnak is nélkülözhetetlen tagjai, mint akik a belső állapotokat jól ismerték...

Az etelközi várakozás a Vérszerződés helyes magyarázatában nem oktalanság, hanem szükségszerüség, ami a kapcsolatos tények összefüggésébe igazán pontosan beillik.

Történelmünk szerint Árpádék a hágókon zavartalanul bevonultak. Kaput is nyitottak, utat is vágtak nekik, hogy a szekerek és a csordák is átjöhessenek. A hágókon átjőve békésen szétterültek, a vezérkar Munkács táján negyven nap táborozott. Senki meg nem riasztotta őket. Igy kezdődött a honfoglalás.

Mese ez ?... vagy történelem és honfoglalás ? Történelmünk hallgatag felőle. Elméletünk szerint igaz történelem és az uj hon megszállása. Mert ha csak husz vagy ötven embernyi ellenállás lett volna is, a krónikások nem mulasztották volna el az utókornak ugy mutatni be azt, mint a honfoglalás első, győzelmes csatáját. De nem volt - és szerintünk nem is lehetett - mert a hágók előterének lakóssága a bejövőknek szövetségese volt.

Bereg, Szamos-vidék és Nyirség lakóssága az Avar Birodalomban határőr nép volt. Igy kellett lenni. Az avar bukás után népi kicserélődés nem történt. A lakósság máig egységes és sajátos arculatot mutat faji, nyelvi és vallási (a reformációig mind görög keresztény) valamint népi vonatkozásokban - eltekintve a habsburgi német telepitésektől. Gyakori a "székely" név ugy családi, mint helynevekben (Székely, Szakoly falvak. Régi irásokban a "székely" szó Zekuli, Zakuli-nak irva). A nyelvészet állitása szerint a "székely " szó jelentése = határőr. Sok a rokonvonás a székelyekkel is nyelvben, család - nevekben vallásban (régente a székelyek is keleti keresztények), tárgyi és szellemi néprajzban. Az "Őr", Vár, Dobos, Lövő helynevek láncolata Nyirben és Szatmárban, a régészeti feltárásokban előforduló földhányásos és többnyire templomos erődítmények összefüggő rendszernek látszó sorozata, aminek központjául a borsvai várat lehet sejteni, ugy mutatják, hogy ezen a vidéken összefüggő hadi szervezet volt. Az egymás hátára sürün települt falvak is jól kirajzolják a népiegység határait : amely határ a Tiszadob tájáról északi irányba indulva a Tisza felső oldalán megy Záhonyig, ott a Tiszát átlépve és keletre fordulva magába zárja Bereg, Ugocsa, Szatmár megyéket a hegyekig, majd Nagykároly déli oldalán haladva a Penészleke és Nyirábrányon át visszatér a Tiszához. Nem tartjuk véletlennek, hanem összefüggést látunk abban is, hogy Árpád nem a keleti hágókon jött - mint a régebbi bejövők - hanem Vereckén és utána Munkács táján, épp a Borva-i vár közelében táborozott sokáig.

Negyven nap egy helyben, támadó lovas-hadjáratban érthetetlen. De ha elméletünk szerint számitásba vesszük, hogy Árpád nem ellenséget, hanem

szövetségest talált itt, akkor mind ezek a tények kölcsönös kapcsolatban igazolják egymást és érthetők. Az itteni lakósságnak fontos szerepe volt Árpád bejövetelében.

Árpád a továbbiakban is kardcsapás nélkül foglalt hazát. Talán kissé nyers igy mondani, de igy igaz. Egy üzenet Zalánhoz, hogy megérkezett, és hogy Zalán adja át a földeket - és Zalán átadja. Árpád bántatlan indul a Bodrogik, a Sajóig. Onnan másik üzenet Zalánhoz és megy a Zagyváig.. Zalán meg elfut. Csak Titelből mer időmultán izenni Árpádnak, hogy a görög-bolgár segitőhadakat megkapta. A csata méltatása jobban a költőkre tartozik, mint a honfoglalás történelmére (Vörösmarty :Zalán futása!) Megütköznek és Zalán a tiszába fut, "kis folyónak nézve "azt. Különben is ez már inkább honvédő csata lett volna, mert az ország javarésze Árpád háta mögött volt. A honfoglaló csata elől Zalán elfutott. Ménmarót országa elfoglalása "husz magyar és tizenöt székely" életébe került - ha mind meghalt. Bizony ez sem honfoglaló hadjárat, kivált, ha leszámitjuk belőle a krónikás dicsekvését. Jellemző a krónikásra, hogy a magyarokból esett el több, holott a hadban a székelyek jártak elöl. Azt hisszük, hogy az egész Tiszán-tuli hadjárat nem került ennyibe. A győzelem után pedig Árpád és Ménmarót fiai leányai összeházasodtak. A többi fejedelem is igy van:vagy megfut, vagy önkényesen meghódol. A krónikás Szvatopluk legyőzését is idesorolja, hogy öregbitse a dicsőséget, holott Szvatopluk ekkor már nem élt. Ami csatározásról hallunk, jogos róla a feltevés, hogy a megszállók nem megszervezett hadakkal találkoztak itt, hanem egyes családi házak védelmére való urvari testőrség próbálta urát menteni.

Hol ezeknek a fejedelmeknek a népe ?Mintha nem is volna. Pedig Zalán is pl. a déli részektől Ungvárig uralkodó és annyi ereje nincs, hogy a hágókat elzárja, vagy a bejövőket zavarja.

A mi válaszunk erre az, hogy valóban nem volt népük. A fejedelmei ennek a vidéknek az idegen hatalmak által ideparancsolt uralkodók voltak , akik a magukkal hozott csapataikkal rátelepültek az ősi népre parancsolni és adótszedni. A népből hadat nem szerveztek - parazsat saját fejükre! A lakósság tehát csak alattvalójuk volt, nem népük, nem hivük. A fejedelmek a válságos órákban magukra maradtak, mert csak idegen hatalom ispánjai voltak, a nép azonban Árpádék szövetségese.

A betörő hadak elől a lakósság menekülni szokott, vagy szembefordulni. Érthetetlen, hogy a honfoglalásban egyetlen ilyen esetről sem hallunk. Ellenben mindenütt hódolattal és ajándékokkal jön a nép Árpád elé. A bajor püspökök panaszlevelet menesztenek Rómába (900-ban), hogy a lakósság egyrésze a magyarokhoz csatlakozik, hajukat megnyirva, mint ál-keresztények a magyarokkal együtt pusztitva a pannoniai templomokat, egyházakat. (Balics: A kereszténység története hazánk területén a magyarok letelepedéséig. Bpest.) Erről Mosolygó József azt mondja, hogy :"a frank fegyverek által leigázott... avar vitézek" voltak

ezek a csatlakozók(A keleti egyház Magyarországon, Miskolc,1941) Mi pedig hozzátehetjük, hogy egyben Árpád szövetségesei voltak.

A benti lakósság Árpád hadait szaporitotta. Sorstársak lettek, egyforma ruházattal, fegyverzettel, Pireneusoktól Bizáncig a "kalandozásokban". Mikor pedig a csatlakozott harcos meghalt, akát csatában, akár ősei szállásán elöregedve, fegyvereivel és harci ruházatában szállt a sirba. Talán lovát is mellé tették, gondoskodva róla, hogy a másvilágon se járjon gyalog. Ha most kiássuk, szentül honfoglaló vitéz ő, mint aki Vereckén jött be. De bizzuk ezt a régészekre...

Titok a kabar kérdés. Anonymus mondja, hogy Kiev táján Álmoshoz csatlakoztak a kunok. Ámde az 1050 táján Európába nyomuló kunok a honfoglalás idején még nem szerepelhettek. Anonymus "kunjait" a kabarokkal szokás azonositani. (Győrffy György: A magyarok elődjeiről és a honfoglalásról, Bpest, 286. old.) Constantinos Porphyrogenitos pedig azt irja a magyarok "hyolcadik törzséről," hogy "Egy fejedelem van náluk, azaz a kabarok törzsében mind a mai napig" (950-960 között!) A kabarok tehát vannak és köztünk vannak. Ennek ellenére mégsem tudjuk, hogy kunok-e hát a kabarok, és hogy hol vannak. Eltünt egy számottevő néprészleg ezeréves távlatból, amely köztünk van. Hozzátéve, hogy közben nem is vándoroltunk, hanem ugyanazon helyen lakunk.

Megkisérejük, hogy elméletünk alapján a kabar-kérdéshez meg - jegyzéseket füzzünk és talán közelebb jutunk a megoldáshoz.

Sok jelből látju következtetve, hogy az "avar" név csak a Birodalmuk neve volt, de a Birodalomban ily nevü nép nem lakott. A történelem kimutatta, hogy a hazánkba jövő avarok nem voltak igazi avarok, hanem ázsiai, igazi Avariából menekülő más nép, akik az "avar" nevet magukon hozták, Birodalmuk felbomlásával szükségszerüen eltünt a név is és avar nép nem is maradt utána, mert nincs. (?) A Birodalomról nevezve azonban a maga idejében minden ittlakó nép "avar" volt- a saját neve mellett. A külföld mindezeket az "avar" gyüjtőnévvel nevezte, de haza viszonylatban igy ismeret - len, mert itt minden népet a saját nevén különböztetünk meg. Azért mi a továbbiakban az "avar nép" helyett "avari nép"-et mondunk.

Tisztázni kell fentebbi állitásuknak ama részét, hogy a Vérszerződést egyfelől a bejövők főnökei, másfelől a "bentiek főnökei" kötötték. A bejövők főnökeiről joggal beszélhetünk, de a bentiek főnökeiről aligha, mert világos, hogy Zalánra, Gládra stb. nem gondolhatunk. Ők nem szövetkeztek Árpád-dal, és nem is voltak a nép igazi főnökei, hanem vér- idegen uralkodói. A fentebbi állitásban oly vérségi főnökökre gondoltunk, akik a nép között élve, jogfosztott elődeik után örökölték és a nép különös tiszteletét, bizalmát élvezték, hatalom nélkül is. Elismerjük, hogy önkényes feltevés ez, mert ilyen néma főnökökről nem tudunk, mégis kénytelenek vagyunk ezt a

feltevést gondolatmenetünkbe iktatni, mert az ésszerüség kivánja. Látunk is olyan támpontokat, amelyek föltevésünket lehetővé, sőt valószinüvé teszik. Első inditékunk a föltevésre az, hogy a Vérszerződést el kellett fogadni és, hogy csak a fenti formában fogadhattuk el. Ebből következik, hogy lennie kellett a bentiek részéről valakinek, aki a szerződést Árpád-dal megköti. További feladatunk tehát az, hogy keressük azt a személyt. Bizonyosan oly ember, aki maga is óhajtja a szerződés megkötését, másfelől pedig birja a népe bizalmát. Vérségi származásu mágusra, táltosra, főpapra vagy jogfosztott törzsfőre gondolhatunk. Elsősorban törzsfőre gondolunk, mert egy ilyen a legalkalmasabb személy népe összefogására. A mi esetünkben. A mi esetünkben meg épp törzsfőre gondolni legnehezebb, mert az uralkodók nem türik meg népeik sorában a jogfosztott főnököt. Mégis ragaszkodunk ehhez a feltevéshez, mert ha idegen erőszak kiirtja a vérségi főnököt, a nép keres, talál és teremt magának uj főnököt az előbbinek rokonságából, mint ahogy a méhek az elpusztult anya helyébe a dolgozók közül neveznek és nevelnek uj anyát maguknak. Abban az időben a népi egység tudata a vérségi főnök személyében fejeződött ki elsősorban. A főnököt kiirtani nem lehetett. A leigázott népnek is volt vérségi főnöke, mint a szabad népeknek. És a győző sem irtotta mindig ki a legyőzöttek főnökét. Tudta, hogy ezzel egyfelől a legyőzöttek elszánt gyülöletét vonja magára, másfelől meg a nép ugyis talál magának titokban ujat. Azért jobbnak látta a régi főnököt jogfosztva vagy jogcsonkitva látszólag tiszteletben megtartani. Igy járt el a győző frank hatalom az avarokkal. Sem népirtás, sem főnökök gyilkolása nem volt. Csata - vesztés után az avar kagánt megkeresztelték a maguk kereszténységére és haza küldték, mint hübérest, az alaposan megcsonkitott országába. Jogunk van tehát hinni, hogy az avar főnökök tulélték birodalmuk bukását (803.) Nemcsak hisszük, hanem tudjuk is. II. Eugenius pápa 826-ban levelet küldött Tudun avar kagánnak(s morva Moimir fejedelemnek is), hogy állitsa vissza Pannóniában és Dáciában a régi püspökségeket, melyek a rómaiak és gepidák alatt virágzottak.

Tudun 23 évvel az Avar Birodalom bukása után tényleges uralkodó volt. Mikor szünt meg ez az avar kagánság? Nem tudjuk. Azt sem tudjuk, hogy megszünt-e a honfoglalásig. Azt azonban tudjuk, hogy a nyugati hódolt részeken, Morvaországban, Ausztriában a század közepén is szerepelnek az avarok. Annál inkább hinnünk kell, hogy Hazánk területén is fennmaradtak, sőt, hogy valamilyen formában szervezetük is volt.

A krónikák felsorolják a Hazánk területén honfoglaláskori fejedelmeket és földjeiket. Ha ezeket az adatokat a térképre fölrajzoljuk, az Alföld északi szélén és az ottani hegyvidéken, körülbelül Esztergomtól Felső - Zemplénig üres hely marad. Ki földje volt ez ? Nem állitjuk, mert nem tudjuk, hogy az avar kagán összezsugorodott országa, de kizártnak sem tartjuk. Ismételjük , amit fentebb mondottunk, hogy a nem tudás nem ok a tagadásra. Bizzuk ezt a

további kutatásra és menjünk vissza a bizonyos tényekhez, a 806. évi Tudun kagánhoz. Innen Árpád-ig 69 év van. Egy emberélet áthidalja. Árpád tehát találkozhatott a kagán fiával. Ha meg az avar kagánság 826 után is fennmaradt, akkor olyan kagánnal és főnökökkel is találkozhatott, akik tényleges uralkodók voltak.

Bizonyosra állitjuk, hogy voltak a lakósságnak vérségi főnökei, akár jogfosztott, akár hatalmi állapotban. Elfogadható tehát az a fogalmazás, hogy a "bejövők" és a "bentiek" főnökei szerződtek....

A kabarokat kutatóink elsősorban a palócokban látják. Ugyanakkor palócföldön sok a hun emlék. Csak Parádsasvár határából: Áldozó-völgy; Áldozó-kut (forrás) ; Áldozó-patak ; Áldozó-vár (hegy). Ezeken a helyeken a helyi néphagyomány szerint "régen lovat áldoztak".. Ugyanezen a tájon két-három kilométeres körzetben : Hun-sirok (terület) Hunok-utja (egy erdei ut); Széki-vár (a fentebb emlitett Áldozó-vár). Ide kivánkozik egy külföldi (román) adat a Magyar Nyelv 1931. évf. 238. oldalán, Gáldi László: Constantin Cantacusio és a magyar nemzeti hagyomány c. cikkéből egy XVII. századi müből idézve :"Ime a hunok is bejövén és elfoglalván ezeket a területeket és sok mást főleg Felső-Magyarországon jártak, amint már emlitettem ezt a vidéket elfoglalták, ott megtelepedtek és ott laktak mindmáig tőlük származnak a magyarok. Eme Dáciát(t.i. Dácia Trajana-át) is meghóditották, amint Attila is cimébe teszi". Felső-Magyarországnak Dácia neve is volt. Emlékezzünk II. Eugenius pápa Tudun kagánhoz irott levelére, amely szerint Dácia a kagán birtoka. Ugyanitt egy kis kitérővel emlékezzünk Árpádra is, aki 892-ben haddal segitette Arnulfot a morva Szvatopluk ellen. Hogyan történhetett az, hogy Árpád hada Moldvától Beregen át a Dunakanyarig idegen népen és földön átmehetett ? Ha megengedték - nem tudni mi okból - hogyan merészelte Árpád ezeket a háta mögött hagyni, amikor ellenségre megy, több száz kilométerre, messze otthonától ? Bizony csak ugy, hogy az itteni nép barátja volt Árpádnak. Az ut Tudun kagán Dáciáján vitt keresztül. Senki nem tudja, hogy Árpád kivel, hogyan és mit tárgyalt ezen az uton.

A palóc a székellyel is rokonságot mutat. Fentebb együtt találtuk palócföldön a Széki-vár - másként Áldozó - vár - helyneveket a "Hun" helynevekkel, ugyanegy völgyben. A székelyek hunnak vallják magukat. A palócok Baranya népével is feltünő rokonságot mutatnak. Anonymus szerint Baranyában a kun-kabar Ete vezér szállt meg. Számunkra ebből csak annyi a bizonyos, hogy Ete kun-kabar és hogy családjával és kisérőhadával ott települt, de ez nem zárja ki, hogy népe addig is ott lakott és talán épp azért települt oda, azaz haza. A palócot a tudomány azonosnak tekinti a kunnal. Ugyanakkor Ete a székellyel is kapcsolatot mutat. Az "Ete", mint előkelő és gazdag családok neve, Erdélyben is honos. Egyik birtokuk a háromszéki Etefalva. A "kun" név összekötő kapocs Baranya, a székely és palóc között. A szé-

kelyek ezek szerint a kun-kabar közösségbe tartoznak. A székelyekről a krónikák is megírták, hogy a honfoglalás itt találta őket. Az ittlakást a kun-kabar közösségen keresztül kiterjesztjük a palócokra is, Baranyára is és az avar-Birodalom népeit látjuk bennük, a Kiev-nél csatlakozott kunokat is ezen hazánkbeli kun-kabar népek küldötteinek tartjuk. Hozzátesszük, hogy ezek a kunok nem azonosak ama kunokkal, akik Keletről 1050 táján jöttek Európába. A mi avari kunjainkat a "kabar" gyüjtőnév takarja. Igy hát igaz a krónikás hiradása, hogy Kievnél a "kunok" csatlakoztak és nem zárja ki a más kunoknak a későbbi megjelenése sem ezt a tényt.

Történelmünkben még a törzsek száma is kérdőjel. A bejövő magyaroknak hét törzséről tudunk. A krónika alapján ez magában is érthetetlen mert ugyanazon krónika szerint Kiev táján a "Hétmagyar"- hoz csatlakoztak a kunok (kabarok ?) - Vereckén mégis csak hét törzs és hét vezér jött be. Fokozza a bonyodalmat, hogy Constantinos nyolc törzset sorol fel a magyarok között, a nyolcadik törzs a kabarok. És ami még érthetetlenebb, a kabarokat mondja elsőnek és csak utána következik az árpádi Megyer törzs, aztán a többi.

Történelemirásunk álláspontjáról ezt megmagyarázni nem lehet - a mi elméletünk alapján meg csakis igy helyes. A kun egy a kabarral, akik a mai Hazánk területén laktak és laknak. Ők csatlakoztak Kievnél, de nem népeik, hanem csak megbizottaik, a kezesekül adott tuszokkal és az őket kisérő haddal. A mostmár szövetséges kun-kabar nép főnökei csak a honfoglalás küszöbén mentek ki a hágón az érkezők elé és megkötötték a Vérszerződést. A nép itthon várta a hazaérkezőket és Árpádot. Igaz, tehát, hogy Vereckén csak a hét vezér jött be, de itthon nyolc lett a törzsek száma. Constantin hatvan évvel a honfoglalás után irta müvét és jól tudta, hogy akkor a magyaroknak nyolc törzse volt. Szintén tőle tudjuk, hogy a kabaroknak három törzse volt. Összetett törzs volt, tehát nagyobb, mint a bejövő törzsek bármelyike külön. Megillette őket a sorrendi elsőség. Azonfelül az ő három törzsük együtt törzsszövetség volt, tehát magasabbrendü közösség, mint a törzs; a közös főnökük nem törzsfő, hanem kagán, azaz kende. Nagy oka volt Constantinosnak, hogy a kabarokat "Árpád első Fejedelem" elé sorolta.. És Constantinos tudósitása hiteles, mert értesüléseit az udvarában tartózkodó Árpád-unokáktól kapta.

Figyelmünk "Kündü fia Kurszán" felé fordul. Árpád kortársa és a krónika a vezérek közt emliti. Szerepe homályos, a sorsa titokzatos. Etelközben Niketás, a bizánci császár követe, aki Álmos-sal szövetséget kötött, Álmossal és Kurszánnal tárgyal, amiből azt érthetjük, hogy velük kötötte meg a szövetséget. A honfoglalás után Kurszán szálláshelyét a Bud környékén találjuk. A honfoglalás után hamarosan eltünik. (Talán a bajorok ölik meg ?) Szállása területére az Árpád-család tagjai települnek.

A "kündü"- "kende" törzsfőnökök feletti fejedelmi méltóság, azonos a kagánnal. Al-Bekri arab iró mondja a XI. században, hogy a lebediai magyarok királyát (!?) kendé-nek nevezték. Hogy értsük ?Ugy-e, hogy a Lebediában lakó magyarokról mondja, vagy pedig ugy-e, hogy a Lebediából jött magyarokról ? A XI. század közepén inkább az utóbbit érthetjük. Nem tudjuk, hogy Kurszán apjának Kende neve ("Cundu"-Anonymus, Cap. 6.) méltóságot jelöl-e, vagy személynév. Ha személynév, akkor is Kurszán apja olyan személy, akinek joga volt ezt a nevet viselni, akár méltóságból, akár örökségből...

Összevetve az eddig mondottakat, megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy Kurszán a benti lakósságnak, az avari népnek volt legfelsőbb rangviselője. Akkor pedig elsősorban a kabarok kendéjét kell benne látnunk. Ő kötötte Árpáddal a Vérszerződést, azért volt Etelközben, vagy talán már Kievnél is ott volt. Igazolva látjuk ezt a feltevést a bizánci követ etelközi tárgyalásával is. Ha ugyanis Kurszán a benti lakósság főnöke, akkor Niketás-nak vele is szövetséget kellett kötni, mert ezt Álmos egyedül nem tehette.

Még egy bizonyosságot említünk. Tegyük fel, hogy Kurszán a bejövők kendéje volt. Akkor a bejövő törzsek semmi esetre sem nézték volna tétlen, hogy Árpád az uj hazában elfoglalja Kurszán helyét és nekik a fejükre nő. Ellenben, ha Kurszán a bentiek kagánja, akkor forditott a helyzet. Az ő kagánságát nem lehetett összeegyeztetni a bejövők törzsek függetlenségével. Különösen hogy a tényleges hatalom a bejövők kezén volt, a hadakra támaszkodva. A törzsek és nemzetségek az általuk megszállt területet kizárólagos birtokuknak tartották. Ugyanakkor az ott talált, sokkal nagyobb számu ős lakósságnak a feje Kurszán volt, még pedig magasabb fokon, mint a megszálló törzsfőnök. Olyan ellentét, amit a Vérszerződésben foglalt és fogadott testvériség nem tud áthidalni. A kérdést Árpád oldotta meg - amiben a vezérek nem akadályozták őt, sőt talán segitették is.

Fentebb már kerestük az okát, hogy a Hazánk területén volt fejedelmek miért nézték Árpád bevonulását tétlenül. Amit ott mondottunk, csupa feltevés és tanulmányunk tárgyában nincs is különös, jelentősége. De ha elfogadjuk, hogy Kurszán - vagy bárki más, egyelőre ismeretlen valaki - az avari népek, illetve az összezsugorodott bármily kicsi Avar Birodalom uralkodója volt, mint kagánja Felső-Magyarországnak (Dácia), és Árpád-dal szövetkezett, akkor Zalán-nak és a többi fejedelemnek magatartása érthetővé lesz. Mert az avari fejedelem Árpád-hoz való csatlakozása-mivel területi fekvés szerint kulcshelyzete volt - Árpád bevonulását eldöntötte. Hát még ha a székely csatlakozást is vesszük ! Ami nem föltevés, hanem tudott való - ság és nincs jogunk tagadni. A székely, mint Árpád szövetségese, hátulról fenyegette Zalánt, Ménrótot és Gládot egyaránt. Ha bármelyikük Árpád ellen indulna, akkor mig szemben Árpád hadát kapná, balról az avar,

hátulról meg a székely harapófogóba jutna ; a negyedik oldalról- Keletről , az erdélyi hágók felől - számithatna a megosztott árpádi had másik részére. És ne feledjük, hogy ugyanakkor két lovas-hadosztály a Niketás -féle bizánci szövetségben Havas-eli-földön hadakozott a bolgár Simeon -nal. Ők délről fognak Erdélybe jönni, mint ahogy jöttek is.

Ha tehát a székely mellett az avari szövetséget is figyelembe vételezzük, akkor ötoldali megrohanással számolhatott Zalán és Ménmarót. Nem kell hozzá vezérkari tiszt belátni azt, hogy Zalán és társai tétlenségre voltak kényszeritve. A bolgár cárnak elég volt magát védeni. Bizánc iskésőn kapott észbe, hogy nem ő a nyertes, hanem Álmos használta fel saját céljaira őt. Ha a honfoglalás katonai tényét hivatalosan feldolgozzák hadtörténelmileg, akkor fogja csodálni a világ Álmos külpolitikáját és hadvezéri nagyságát - amit Árpád csak befejezett, ugy, mint később Géza művét István.

A székelyek szerepét elmondják ők maguk. A történészek azon - ban nem hiszik. Beszélnek a székelyekről a krónikák is. Elmondják, hogy a honfoglalás a Tiszántulon találta őket- hogy függetlenül éltek saját főnökeik alatt - hogy a szerződés szövegét kőtáblákra róva hazahozták-hogy a székelyek hada a bejövő Árpád elé ment és csatlakozott- s hogy aztán a székelyek a hadak élén mentek. De a történész nem hisz a krónikának sem, elveti a csiki Székely Krónikát is a kőtáblákkal, mert maga akarja elmondani a székelyek multját. A kiterjedt bel- és külföldi irodalom azonban nem oldotta meg a kérdést, semmi bizonyosat nem adott, hanem általa kezd az is bizonytalanná válni, amit eddig tudni véltünk. A sok bizonytalansághoz tegyük még hozzá a következőt : Honnan vették a székelyek a nyelvüket ?

Mert bizonyára nagy bátorság volna erre azt válaszolni, hogy a bejövő Árpád népétől tanulták. Nem vállalkozom a székely -titok megoldá - sára, annyi azonban mondható, hogy a székelyek történelme egymagában is eléggé bizonyitja azt, hogy Árpád a benti lakossággal szerződött.

Szólni kell még Szent Istvánról . Történetirásunk egyik része ugy mutatja be őt, mint a pogányságból kivezető hittérítő apostolt, és hogy minden más cselekménye ebből származik, hogy ez volt uralkodói tevékenységének első célja és központja. Ez az elmélet már kiindulópontjában történelmietlen, vagyis alapjában téves. István király nem a pogányság erejét törte meg, ami magától haldoklott - ennyi megengedés is csak föltevés - hanem az itt talált lakósság szervezeteit és mögötte a görög kereszténység erejét törte meg, ami elterjedt volt. Nincs módunk a görög keresztségre vonatkozó állitást most bővebben igazolni azok számára, a - kik még ma sem fogadják el ezt a történelmi igazságot, hanem csak egy adatot emlitünk. Mikor Gellért püspök a királyi Tanácsban csodálkozva mondta, hogy milyen Boldogasszony-tiszteletet talál a magyarok között, akkor István király azt felelte, hogy Boldogasszony tisztelete a magyarok közt általános, Magyarország Boldogasszony országa. (Sz. Gellért legenda.)

A krónikás nem ok nélkül adta a király szájába ezt a mondatot, még ha a király nem is mondta. Ahol a korabeli tudósító - mind latin keresztény -a pogányságról, a "régi" hitről és szokásokról beszél, minden esetben kimutatható, hogy olyan népi szokásokról, népünnepélyekről, tárgyi és szellemi hagyományokról van szó, amikhez hasonló - sőt nem is hasonlitható -szokásokkal a vádaskodók is éltek. Népünk oly hagyományairól van szó, amik nem jelentik a vallási hit lényegét és amilyenek a mai kereszténységben is vannak. Amikor pedig a "pogánysági" vádaskodásokban nem lehet megállapitani az ilyen hagyományt, akkor azért nem lehet, mert általánosságban beszélnek, igy hát beszédjükből a "pogányságot" sem lehet kiolvasni.

Az is érzik az ilyen beszéden, hogy a gyülölködés nem annyira a "pogányság"-nak, hanem inkább a magyaságnak szól. Az ilyen beszélő többnyire nem magyar. Ezek a hiradások tévesztették meg a már emlitett történetirásunkat.

De a tények másként mutatják. Kénytelenek vagyunk István király neve mellé a "pogányságból kivezető hittérítő apostol" helyett az un. "latin egyház megszervezője" kifejezést irni. A hazai görög kereszténység helyett s fölébe megszervezte az idegenből hozott és a frank erőszak miatt gyülöletes ("ebhit, német hit") nyugati kereszténységet.

A valótlan történelmi alap, amire a szemléletet épitik, az az állitás hogy István király a pogánysággal áll szemben... bár való igaz, hogy egy füst alatt a pogány maradványokat is eltakaritotta, ahol talált. A "hittérités" valló történésznek nagyon szükséges eszköz saját céljához a pogányság elfogadása és hangoztatása. István király csakis igy lehet hittérítő, mert az egyik kereszténység helyébe a másikat állitani nem volna hittérités. (Tudván, hogy a kereszténység nem kettő, hanem egy és azonos, sőt hogy akkor még az egyházszakadás sem történt meg, hanem később, 1054 jul. 16-án.)

Másra is szükséges az István király ellenébe állitott "pogányság". Tudja az ilyen történész, hogy Szent Istvánnak nem válna dicséretére, ha azért fordulna a külföldhöz - épp a veszélyes némethez - hogy a helyben lévő egyik kereszténység helyett a másikat hozza be; de ha István királyunkat az összmagyarság pogányságával állitja szembe, akkor a kérdés fontossága és a feladat sulyos volta felmenti a királyt. Fölvették hát elméletük alapjául a mindenre feljogositó pogányságot, annak ellenére, hogy a történelemből azt igazolni nem lehet ; a görög kereszténységnek meg a nyomát is tagadják, saját igazolásukra. (Karácsonyi János :"Mi köze a görög kereszténységnek a magyarok megtéréséhez ? - válasza :"Semmi".) István királynak az egy valláson belül való dicsőitése (glorifikálása) végett igazolhatatlan pogányságba taszitják a nemzetet az igazolható kereszténység helyett; ugyanakkor Szent Istvánt később a tagadás ellenére is megvilágosodó igaz történelem birálatában a hazaárulás vádjának teszik ki. A valótlanságra alapozott történelemirás, akár jószándéku tévedés, akár célzatos szán-

dékosság az, csak valótlanságokra vezet.

Történeirásunk másik oldala Szent Istvánt elsősorban államszervezőnek mutatja. Ez közelebb áll a valósághoz, de az államszervezés még mindig nem főcélja, csak eredménye volt.

A Vérszerződés megvilágitásában István király első és célja az árpádi bejövők uralmának megszervezése, aminek tengelye az Árpád-család központi hatalma. Minden más ennek a célnak volt eszköze vagy eredménye.

A Vérszerződésben fogadott testvérség - másképp mondva :egyenjoguság - elég erőt és lendületet adott a honalapitáshoz, ami kitartott egy szá - zadig, de nem volt elég ahhoz, hogy a két magyar népből egyet csináljon ... Megmaradt a különbség, ami az idő haladásával fokozódott és feszültséggé lett. Törvényszerüen jönnie kellett a döntésnek, a kenyértörésnek. Szent Istvánnak jutott ez a feladat. A bejövők uralmát meg tudta volna - talán - szervezni a bejövő hadakra támaszkodva, de a szervezett uralom csak erős központi hatalommal együtt valósitható meg. Ezen a ponton azonban a törzsfő-fejedelmekkel találta magát szemben. Igy a bejövők érdekeit csak azok ellenére valósithatta meg. Ehhez kevés volt saját ereje, külföldi támogatás kellett. De annak ára volt, és pedig a latin kereszténység, vagyis engednie kellett a német-római befolyásnak.

Más oka is volt a Nyugatra-fordulásnak. A görög kereszténység főképp az itt talált lakósságé volt. A görög egyházat csak az őslakók szervezeteire épithette volna, de akkor azokat juttatta volna hatalmi helyzethez, akiket mellőzni akart. A tömegében eddig is nagyobb és majd a hatalomban is megszervezett benti lakósságtól nem remélhette, hogy a bejövő Árpád-család korlátlan központi hatalmát fenntartás nélkül támogatni fogná. Ismét más ok a görögök mellőzésére, hogy Bizánc messze van tőlünk és akkoriban már erősen gyengülő hatalom, a német-római meg a nyakunkon és rohamosan fejlődő nagyhatalom volt. Nem kérdéses, hogy melyiknek a barátsága ajánlatosabb és melyiknek a haragja elviselhetőbb. István nem remélhetett Bizánctól oly támogatást, hogy célját maradandóan megvalósithassa, de Nyugattól igen. Adott helyzete volt, hogy csakis Rómához állhatott. Ezzel szemben tudni kell, hogy a görög kereszténységet nem becsülte alább a rómainál. Bizáncban kolostort alapitott, a hazai görög kolostorokat sem oszlatta fel, hanem csak befolyásuktól és hatalmi helyzetüktől fosztotta meg. Ajtony csanádi görög monostorát a latinoknak adta és Csanádon latin püspökséget szervezett, a görög szerzeteseket pedig Oroszlámo-pusztára telepitette át. Megszervezte a latin püspökségeket, de görögöt egyet sem. Nem hitbeli meggyőződés inditotta abban, hogy a hatalmat a római egyház kezébe adta, hanem Róma és Bizánc hatalmi versengése volt ez Hazánk területére átvetitve, ő pedig felhasználta ezt saját célja érdekében. Kezében a latin egyház megszervezése nem cél, hanem csak eszköz volt. (Nem tartozik tárgyunkhoz, mégis megjegyezzük itt, hogy Bizánc elszigeteléséhez és Róma uralmához István király magatartása

adta a döntő nyomatékot. Róma csak ezután, - 1054-ben - érezte magát eléggé erősnek, hogy Bizáncot az egyházból kiközösitse. Magyarország beszervezése nélkül vakmerően kockázatos lett volna az ilyen lépés.)

Ugyanigy nem cél, hanem csak eszköz volt István király kezében a Nyugattól átvett földuralom (feudalizmus). Felismerte, hogy a föld hatalom, azért saját kezébe vette azt és embereinek juttatta. Az egyház, a föld és a fegyver volt kezében a három eszköz, amivel a családi uralmat és a bejövők hatalmát megszervezte. A kiépült szervezet pedig az állam volt s ez mint eredmény. Igy Szent István a kor egyik legnagyobb állam szervezője, uralkodása pedig a Vérszerződés leghitelesebb bizonysága.

Az Árpád-ház uralma Szent István után nagyon megrendült. A korona is kiesett egyidőre a család kezéből. 1041-1044-ig Aba Sámuel volt a király - aki nem Árpád-nemzetség ! A Mátra-vidéki Aba-nemzetségből származott. A hagyomány szerint Edömér "kun" vezér ivadéka. (Anonymus emliti Árpád vezértársai közt ETE és EDÖMÉR kun vezéreket! Az első Baranyában, a másik a Mátrában telepedett meg.) Aba Sámuel az ország nádora volt és Szent István sógora. Az uralkodásra alkalmatlan Pétert a főurak elüzték és az Árpád-hercegek mellőzésével Aba Sámuelt koronázták meg. Uralkodása vér és küzdelem, ugy bel-, mint külföldön. Idebenn egyik legnagyobb ellenfele Gellért csanádi püspök az Árpád-ház hü oszlopa. A német gyarmatositó törekvés ellen vivott önvédelmi háboru cimén a pápa "az idegenek ellen fölkelt nemzetet" királyával, Aba Sámuellel együtt kiátkozta. A német Henrik császárral és a táborában lévő ellenpárti magyarokkal szemben a király csatát vesztett. (Ménfő, Győr mellett, 1044 julius 5.) és menekülése közben összeesküvők gyilkolták meg Füzesabony táján. Abasáron temették el a nemzetségi monostorban.

A kutfők ugy mondják, hogy Aba Sámuelt "az árpádházi hercegek mellőzésével" választották és koronázták meg a főurak. Sokat mond e megjegyzés, ami mellett nem szabad szó nélkül elmenni. Mondja - hogy Aba Sámuel megválasztásában valami feltünő volt; mondja - hogy a koronázás az Árpád-család ellenében történt - azért használja a "mellőzés" szót ; mondja - hogy a főurak koronázták meg - tehát nem egyoldalu erőszakkal, hanem az ország többségének akaratából lett király. Igy hallgatólagosan azt is elismeri, hogy törvényes király volt. És valóban, sem a krónikások, sem a későbbi irók soha nem mondják, hogy Aba Sámuel trónbitorló lett volna - mert nem is volt az! Ha törvénytelen pártütő lett volna, a későbbi Árpád-királyok krónikásai ezt feltünően hangsulyozták volna. Aki a fenti megjegyzést az árpádházi hercegek "mellőzését" először leirta, annak meg kellett volna nevezni azt az alkotmányos jogforrást, amely az árpádházi hercegeknek kizárólagos jogot, vagy legalább is előjogot ad a trónhoz. De egyetlen krónikás sem emlit ilyen jogforrást- mert nem volt...

Tehát a Vérszerződés sem adott Árpád-nak és utódainak semmi - féle különös jogot az uralkodásra. A krónikás együtt és általánosságban említi az árpádházi hercegeket, már pedig jogos trónöröklés mellett csak egy valakinek lett volna joga a trónhoz és ő lett volna a mellőzött. De a krónikás senkit sem nevez meg - ilyen "egy, aki jogos" nem volt. Ez a kis megjegyzés azt mutatja, hogy sem a Vérszerződésben, sem utóbb nem választották meg Árpádot uralkodónak, sem utódai nem kaptak ilyen alkotmányos jogot. A megjegyzés igy azt is elárulja, hogy Aba Sámuelnek annyi joga volt a trónhoz, mint bármelyik árpádházi hercegnek.

A történelem egyhanguan vallja, hogy Aba Sámuel a nép királya volt, a nép szerette őt. Az "Aba" nevet is később "apa"-nak magyarázták. A nép mondába foglalta emlékét, hogy amikor sirját felbontották, sebeit begyógyulva találták. Történészek szerint is az okozta elsősorban bukását, hogy az alsóbb néposztályokra támaszkodott, "megvetette az ország nemeseit, mindig parasztokkal és nem nemesekkel társalgott."

Aba Sámuel személyében mi az árpádi bejövőkkel szemben a benti és elnyomott őslakósság megszemélyesitőjét látjuk. A történelem által emlegetett alsóbb néposztályban, nem-nemesekben, parasztokban a feudális harapófogóba szoritott és paraszti sorba nyomoritott benti őslakókat tekintjük. Aba Sámuelt a hatalmukat veszitett, benti nemzetségek fölháborodása emelte trónra. De összefogott ellene az Árpád-nemzetség, a bejövők, meg az egyház és a német. El kellett buknia.

Történelmünk megvilágitásában Aba Sámuel "A hagyomány szerint Edömér kun vezér ivadéka, a Mátra alján egy nemzetség feje. Az Aba-nemzetség a legrégibb magyar nemzetségek egyike, mely minden valószinüség szerint Aba Sámuel királytól ered. E föltevést támogatja az a körülmény, hogy a sári monostor kegyurasága, mely kolostorban temettetett el a krónikák tanusága szerint Aba Sámuel, az Aba-nemzetség Csobánka ágát az alapitás jogánál fogva megillette. Támogatják e föltevést a birtokviszonyok is, mert csakis egy régi és egy helyen terjeszkedő nemzetség szerezhetett oly terjedelmü és összefüggő birtokterületet, mint az Abák. - A nemzetség története csak a XIII. század elején kezdődik, amikor már nagytekintélyü és nagy birtokos nemzetség volt. - Anonymus szerint a nemzetség ősei kunok voltak, de ebben nincs igaza, mert a kunok csak Aba Sámuel halála után 1066-ban jelentek meg Európában többi krónikáink pedig az Ákos és Baár-nemzetséggel együtt épp az Aba-nemzetséget emlitik, mint gyökeres magyar nemzetséget..." (Révai Lex. I. 5. összefoglalása Aba Sámuelről és az Aba-nemzetségről, több, mint tiz történelmi müre és számtalan közlemény-

ra való hivatkozással.)

Néhány kérdés : Hogyan csak a XIII. sz. elején kezdődik a nemzetség története, amikor a nemzetség feje, Aba Sámuel már 1044-ben király? Hogyan származhat az Aba-nemzetség tőle, amikor ő ugyanazon nemzetség uralkodó feje ?... Saját utódai közt volt nemzetségi fő ? Pedig ugyanott irva van az is, hogy az Aba-nemzetség a legrégibb magyar nemzetségek egyike... Hogyan irhatják a krónikák az Aba-nemzetséget egyik legrégibbnek, legmagyarabbnak és ugyanakkor kunnak ? Tévedtek ?... Hazudtak?... Vagy nem tudtak róla annyit, mint mi ?...Nem tudtak a keleti kunokról, Kötöny népéről és hogy azok későbbiek voltak, mint az Aba-nemzedék és Aba Sámuel? Ki is oktatjuk a krónikásokat, megirván nekik, hogy a kunok csak 1066-ban jelentek meg Európában. Saját nagyrabecsült tudásunk fényében és csökönyösségünkben őket tartjuk tudatlanoknak, ahelyett, hogy jobban figyelnénk rájuk.

Semmi szándékom gunyolódni, de kénytelen voltam e néhány kérdéssel fölhivni a figyelmet arra a kuszáltságra, ami történelmünkben van, arra az egymásnak ellenmondó sok logikátlanságra, amiken toldozva-foldozva tengődünk. (1)

Az Aba Sámuel személyéről és az Aba-nemzetségről ismert adatok azt bizonyitják, hogy Aba Sámuel királyságában a benti őslakósság ütközött meg a bejövő árpádiakkal - és elbukott. Ha ezt elfogadjuk, akkor a ma zürzavarnak látszó adatok összeilleszkednek és minden külön magyarázkodás nélkül világossá és igazzá lesznek ; és igazolják azt, hogy a magyarság nyolcadik törzsének a "kabar" néven nevezett avari népnek egyik csoportját a Mátra vidékén találjuk és igazolják azt, hogy Árpád nem karddal foglalt itt hazát, hanem testvéri szerződés alapján szállt meg.

Szent István, a nagy király az államot megalkotta és ezer évig kitartó alapra helyezte, de a nemzet kettősségét nem tudta megszüntetni. Ezeréves sorsunkon végigvonul a szembeállás társadalmi, világnézeti, vallási és politikai vonatkozásban egyaránt. A tudat mélyén lappangó szembeállás volt a független Erdély megalakulásának is titkos rugója. - Az ország nyugati része többet kapott a szentistváni ujitásokból, a keleti rész meg többet örökölt a Szent István előtti időkből.

Kétféle magyar volt az országban 1848-ig : egyik nemes, másik paraszt; egyik a ház ura, a másik a cselédség... de mindkettő egyformán magyar. A magyarságára gőgös nemes soha sem vonta kétségbe a paraszt magyarságát. Mondhatnánk, hogy ez Nyugaton is igy volt. Ámde a magyar nemes több módon elárulta magát, hogy ő más, mint a nyugati. A nyugati nemesség alapja a birtok volt, a magyar nemes szemében annyi, mint gazdag paraszt. A magyar nemesség alapja a származás volt :de genere... Másik jogcimük, amit nem győztek eléggé hangoztatni, a honfoglalás volt - hogy a honfoglaló a nemes, az itt talált lakósság meg a paraszt. Ez bizony a Vérszerződést igazolja. Az egységes székelynek soha sem volt parasztja. A magyar-

ság kettőssége igy a Vérszerződésre vezethető vissza.

Fölöslegesnek találjuk a bizonyitó példákat tovább sorolni, amelyek a Vérszerződésre vonatkozó és itt előadott állitást igazolják. Aki a történelemre figyel, könnyen talál még a fenti igazolásokhoz hasonlókat.

Tudjuk, hogy irásunkban több az állitás, mint az igazolás és a bizonyosság, de vannak olyan tények, melyekre közvetlen bizonyitékok nincsenek, hanem a tény következései adják a bizonyságot. Ezen uton próbáltuk fölfedezni a Vérszerződés igazát.

Végszónak pedig hozzátesszük, hogy a szerző bármilyen meggyőződéssel hiszi és állitja a honfoglalók és a bentiek szerződését, itt mégsem ugy akarja előadni, mint bizonyosságot, hanem ugy, mint ami további vizsgálatot kiván.

(Jegyzet: 1. Anonymus "kun" népneve az avarok "várkun" összetett nevének második része. Igy az ő krónikájában a "kun" Ed, Edömér stb. mint már a honfoglalást megelőzőleg is "bentélő" nemzetségekhez tartozandóknak tekintendők. Ugyanez a helyzet az Aba-nemzetségnél is. Szerkesztői megjegyzés.)

*

Rablóhadjáratok-e a magya kalandozások?

irta : SZALAY ÁRPÁD (Franciaország)

A régi szláv történészek koronázatlan király PALACZKY szerint magyar őseink "mint tüske nyomultak Európa testébe" és kettéválasztották ezzel a szlávság északi és déli ágának békés és harmonikus együttélését. Ez a történelmi szemlélet már a multszázadi "tudományosság" ásatag módszere, mert hiszen ma már a cseh tudós legtradicionalista utódai is kénytelenek változtatni ezen a felfogásán mesterüknek. Az ok egyszerü. A mai európai történész-régész világ kénytelen-kelletlen számontartja az Avar Birodalom két és félszázados fennállását és a "tüske", amelyet PALACZKY emlegetett, az avar-magyar folyamatosság faji, nyelvi alapon is a "kettős honfoglalás" jegyében nem választotta ketté erőszakkal a szláv -tengert, hanem maga előtt terelte az egyes szláv törzseket, mint az avarság segéd és hódolt népeit.

Ezt az történelmi tényt ma már nemcsak magyar részről "feltételezik", hanem az osztrák és német szakemberek részéről egyenesen állitják is. Ilyen formán a régi "tüske-teória" elavultnak tekinthető, mint ahogy minden komoly szakember annak is tartja.

Sajnálatos módon azonban megállnak a tévedés bevallásánál. Az "elsikkasztott Avar Birodalom", mint azt FEHÉR M. JENŐ nagyszabásu "A nyugati Avarok Birodalma" sorozatának első két kötetében már forráskritikai módszereivel bebizonyitotta, nem volt egyéb, mint a nyugati kolostori krónikák láncolat-másolatainak "pium desideriuma" jámbor vágya a frank nemzetségü és római-latin vallásu szerzetesek szivében.

A "sirok azonban vallottak" éspedig szép számmal. Eddig közel 50-ezer avar lelet sirmelékletek formájában mutatja, hogy a tudomány irányitottsága és nagyfoku, majdnem vak elfogultsága "csak a föld szinéről" tudta "eltüntetni az avarokat" a hires NESZTOR orosz őskrónika szavait ismételve: "Eltüntek mint az avarok, akiknek még utódjuk sem maradt".

FEHÉR M. JENŐ avar sorozatának első kötete "tárgyitörténelem", amelyet sem a lenézett "polgári", sem a tulmagasztalt marxista magyar történetirás nem nagy kedvvel iktatott programjába eddig, mert sok segéd tudományt kellett volna hozzá igénybe venni. Kétségtelen, hogy tisztán régészeti vagy tisztán müvészettörténeti alapon részletesebb, alaposabb szakdolgozatok jelentek meg az avarokról s nem is kevés számmal, de össze-

foglaló és teljességre törekvő tanulmány még nem látott ily módon napvilágot. Igy "Az avar kincsek nyomában", a maga számításaival nemesfém-források hozomáról, bizánci adók összegezéséről és jóvátételi zsákmányáról bemutatta a páratlan gazdagságot, amit ez a lenézett, sőt politikai érdekekből látszólag "eltüntetett" avarság magáénak mondhatott.

A sorozat második kötete viszont már élettel tölti meg a Kárpát-medencét és a Duna-völgyet jócskán tullépő Avar Birodalom politikai kereteit majdnem szemléletesen.

ZABERGÁN az első Kelettől elszakadt nagy avar hadvezér alakja egészen más képletet mutat, mint az eddig "beidegződött" és örökösnek vélt kép a lovasnomád, rablóhorda és kulturromboló népnek a vezére. Nyugat alig-alig tud felmutatni önmagáról olyan élesen megrajzolt képet, mint az ellenséges, de azért élettelvemhes bizánci irók és krónikások nyujtottak erről a nekik sokszor barátjuk, mégtöbbször ellenségük életéről.

ZABARGAN kapcsolatai a Sassanida Birodalommal irásos alapokon bizonyitható. A mai magyarságban lappangó "manicheizmus" a sötétség-világosság, nappal-éjjel, gonosz és jó mitológiai és ábrázolómüvészeti sikon innét számitódik csak ugy, mint a perzsa mágus-vallás sok-sok nyoma.

BAJÁN a nagy hóditó már beékeli magát, mint "első honfoglalás" CSALLÁNY DEZSŐ szerint Európa szivébe, de nem "unorganikus" ékként mint azt PALAZCKY állitja, aki szerint lerombolta a szlávok kulturáját, hanem maga előtt terelgette őket harcaiban, mint rabló, fosztogató ijedelmet keltő "dulók" (dulbi) formájában.

Bizánc ostroma, sikertelensége ellenére is jelent annyit, mint a Kinai Nagy Fal a hatalmak vetélkedésében. A bizánciak "arannyal" keritik körül birodalmuk határait, hogy az avar ne háborgassa őket.

FEHÉR könyvei alapján valóban kérdéses, hogy mivel magyarázható a magyar történetirás hanyagsága ezzel a néppel szemben. Középiskoláink nyugodt évtizedeiben, a két háboru közt is alig-alig hallottunk valamit az Avar Birodalomról. Hihetetlennek látszik, hogy a történelem egy negyed évezredet csak ugy átlépett és többet foglalkozott a Római Birodalom régészeti emlékeiből összetákolt Pannóniák történetével, főként a népvándorláskorában, mint ezzel a rokon, vagy velünk azonos néppel... A longobárdokkal többet foglalkoztak történészeink, mint az avarral, pedig ez a nép valóban csak átvonulóban volt Pannóniának "desertum"-jain, pusztaságain.

A régészet eredményeit, bizanci ellenségesindulatu forrásokat kiértékelve a nagy hazai, haladószellemü őskutatók a már századok óta megirt magyar krónikák állandón hangoztatott, sok "dilettáns" történésztől hangoztatott "kettős", sőt "hármas" honfoglalás eszméjét ma már elfogadják és ennek a felismerésnek szellemében máris megkezdték a régi, primtiv, kulturbarbár lovasnomád fogalom lefosztását őseinkről, akiknek a Kárpát-medence és a Duna-völgy nem adhatott elég legelőt a nagyállattartásukhoz...

Az "átértékelések" legnehezebb korszaka kétségtelenül az

un. "kalandozások" kora. Amikor az Avar Birodalomban alkonyodott, Árpád magyarjai hatalma hajnalodott. Az idők és népek egybefolyása, megszakithatatlan áradata, a felujuló hullámerő ujból Európa réme lett és a nyugati krónikások hun-avar-magyar szókeverése valójában a három nép ilyen hullámszerü lökéseken jajongott.

Marxista történészek, köztük a leghangosabb MOLNÁR ERIK a lovasnomádok "vérébe ivódott zsákmányszerző rajtaütések szükségszerüségét" jelölik meg a "kalandozások" okaként. Érvelésük is maxista :a feudális rangos urak gyarapitani akarják annyira elhiresült aranygazdagságukat, miután nagy állattartásuknak a kopár, legelőtlen, vagy tulzottan mocsaras és erdős Európa nem adott továbbélésre lehetőséget. A régészek alaptévedése pedig abban rejlett, hogy csak azokat a sirokat tartották magyarnak, melyekben kardok, nyilak vagy lószerszám, esetleg egész ló mellékletek szerepeltek. Ma már tul vagyunk ezen a tévedésen, amit még néhai, jó MORA FERENC ugy fejezett ki az ásatásainál sokkal nagyobb számmal felbukkanó sarló maradványok alapján, hogy "magyar urak avar cselédje"... Ma már tudjuk, hogy az avarság maga, a testvér magyarság megérkezésekor nagyon fejlett mezőgazdasággal, szőlő termeléssel és házkörnyéki jószág tartással inkább foglalkozott, mint a szomszéd népeket lerohanó hadászattal.

Az un. "kalandozások" okait a marxista történelem, mint láttuk, a honfoglalók népének etnikai jellemében, a mások kárán gazdagodásban és a vagyon könnyenszerzésében látta és részben még ma is erőlködve látja. Eme tévedésre az idők meghozzák a helyes magyarázatot. Ilyen immár többbeknél felbukkan. PADÁNYI VIKTOR "Vérbulcsu"-ja a bizánci "patriciusi" öntudat megtestesitőjét, korának legnagyobb hadvezérét jellemezve, a kalandozásokat majdnem egy nagyszabásu "Európa rendezés"-nek tartja. A szuggesztiv irás azonban a célszerüség alapgondolatának hijjával van. Elgondolkodtató ugyanis, hogy a kétségtelenül sokoldalu diplomata és előretekintő hadvezér mögött még nincs egy kijegecesedett Magyarország, vagy mondjuk igy:egy megszervezett központi hatalom. Bár PADÁNYI nagyon termékenyitően hatott a hazai magyar történészekre - bár ők ezt soha sem vallják be, sőt soha sem hivatkoznak rá, nevét sem emlitik - határozottan felismerjük GYÖRFFY GYÖRGY legujabb munkáiban, ahol még kiforratlanul és inkább csak feltevések formájában SZABOLCSOT az egész ország fejedelmi méltóságáig emeli. A szabolcsi földvár romjai, maradványai és a jelzett történész hozzáfüzött elgondolásai azonban nem meggyőzőek.

VAJAYI SZABOLCS már "hivatalos" történészek utját járva keresi a kalandozások okát. Nagy szorgalommal és roppant bibliográfiával - ami viszont PADÁNYI esetében teljesen hiányzik ! - igyekszik a darabokra hulló és hajdan egész Európát betöltő Frank Birodalom apró fejedelmeinek, nagyratörő és vetélkedő királyainak a gyengéit a "kalandozó" magyarság államalkotó erőinek a javára irni. Bár VAJAY kutatásai során sok uj adatot is feltárt, elgon-

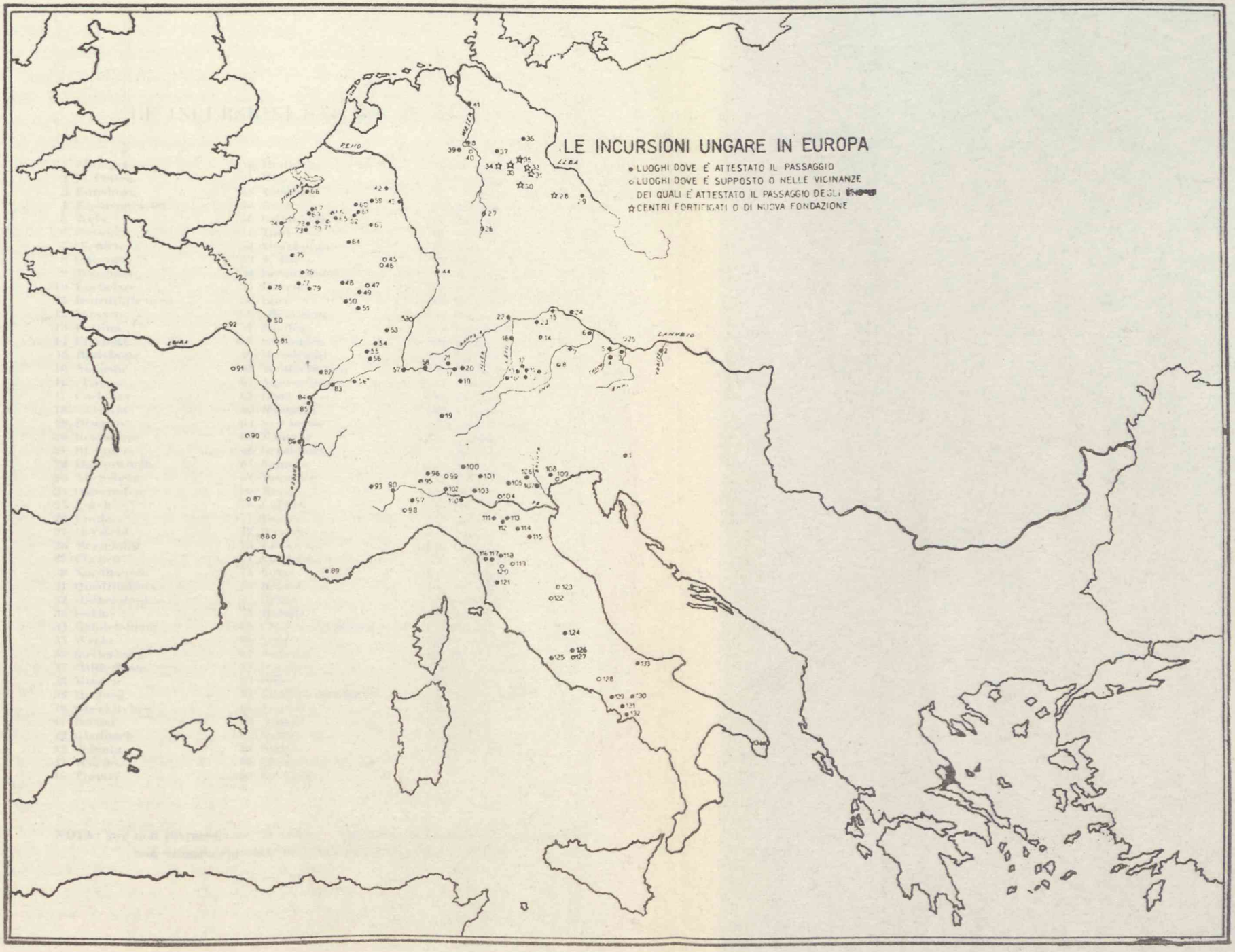
LE INCURSIONI UNGARE IN EUROPA
● LUOGHI DOVE È ATTESTATO IL PASSAGGIO
○ LUOGHI DOVE È SUPPOSTO O NELLE VICINANZE DEI QUALI È ATTESTATO IL PASSAGGIO DEGLI UNGARI
☆ CENTRI FORTIFICATI O DI NUOVA FONDAZIONE
PO
ELBA
DANUBIO

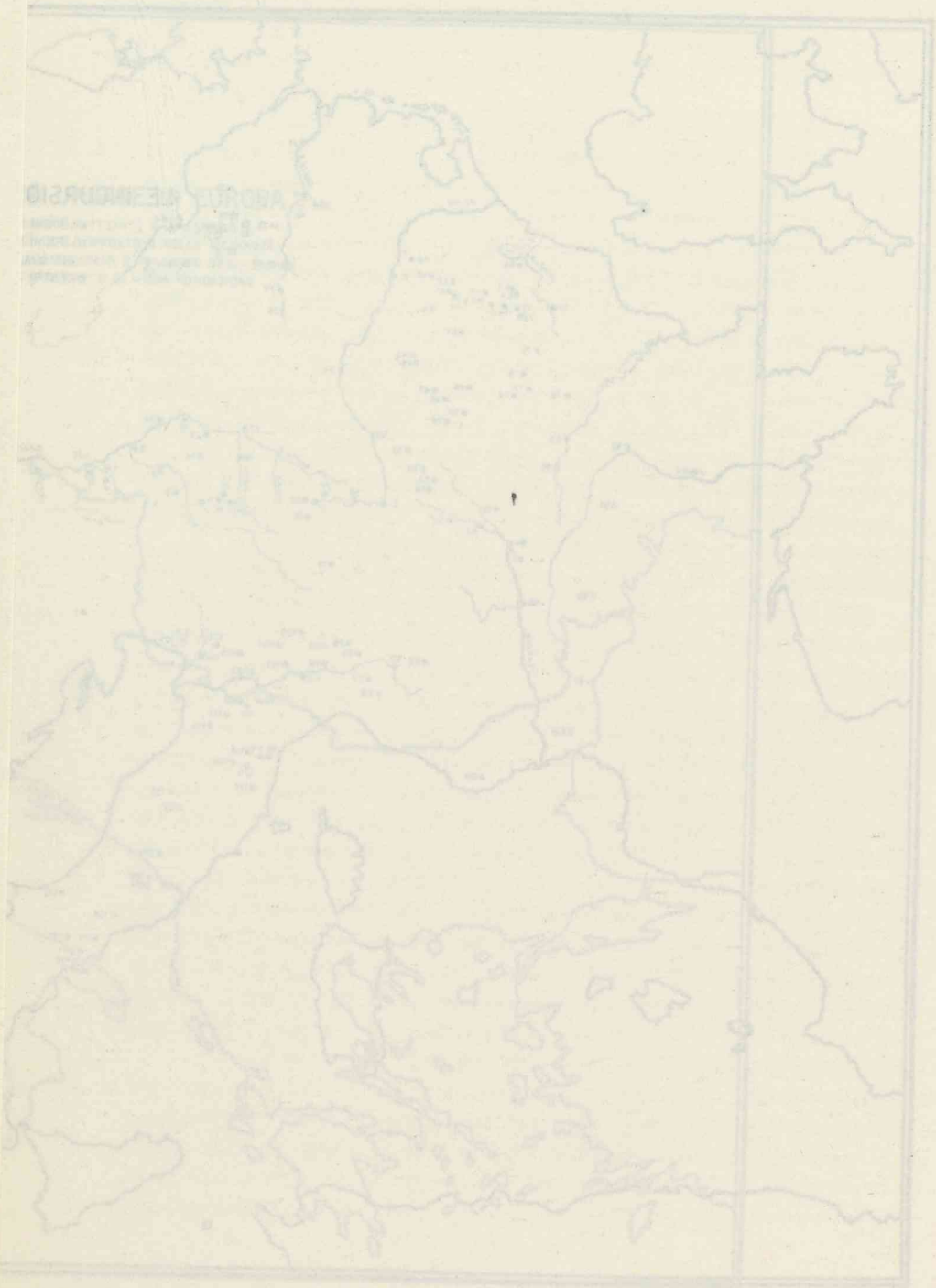

LE INCURSIONI UNGARE IN EUROPA

1 Lubiana
2 S. Pölten
3 Ennsburg
4 Kremsmunster
5 Wels
6 Passau
7 Weiden
8 Chiemsee
9 Tegernsee
10 Kochelsee
11 Benediktbeuren
12 Diessen
13 Polling
14 Frisinga
15 Ratisbona
16 Augusta
16* Füssen
17 Costanza
18 S. Gallo
19 Disentis
20 Reichenau
21 Rheinau
22 Donauwörth
23 Abensberg
24 Osterhofen
25 Lorch
26 Fulda
27 Hersfeld
28 Merseburg
29 Pöchen
30 Nordhausen
31 Quedlinburg
32 Halberstadt
33 Goslar
34 Gandersheim
35 Werla
36 Stetterburg
37 Hildesheim
38 Minden
39 Herford
40 Oberkirchen
41 Brema
42 Gladbach
43 Colonia
44 Wormis
45 Treviri
46 Metlach
47 Metz
48 Verdun
49 Gorze
50 Gillamont
51 Toul
52 Strasburgo
53 S. Dié
54 Remiremont
55 Luxeuil
56 Lure
56* Besançon
57 Basilea
58 Säckingen
59 Maastricht
60 Wintershofen
61 Aquisgrana
62 Liegi
63 Malmedy
64 S. Uberto
65 Namour
66 Gembloux
67 Soignes
68 Moortzel
69 Mons
70 Lobbes
71 Fosses
72 Hasnon
73 Liessies
74 Cambrai
75 Laon
76 Reims
77 Orbay
78 Babais
79 Chalon-sur-Marne
80 Sens
81 Auxerre
82 Digione
83 Dôle
84 Châlons-sur-Saone
85 Tournus
86 Ainay
87 Mende
88 Nimes
89 Clermont-Ferrand
90 La Cran
91 Bourges
92 Orleans
93 Susa
94 Torino
95 Vercelli
96 Novara
97 Asti
98 Alba
99 Milano
100 Bergamo
101 Brescia
102 Pavia
103 Cremona
104 Mantova
105 Verona
106 Vicenza
107 Padova
108 Treviso
109 Venezia
110 Piacenza
111 Reggio
112 Modena
113 Nonantola
114 Bologna
115 Imola
116 Lucca
117 Capannori
118 Pistoia
119 Firenze
120 Empoli
121 Volterra
122 Perugia
123 Gubbio
124 Rieti
125 Roma
126 Trasacco
127 Boville
128 Montecassino
129 Capua
130 Benevento
131 Nola
132 Sarno
133 Larino
134 Otranto

NOTA: per non sovraccaricare la carta — che ha scopo puramente indicativo — non vengono riportate tutte le località ricordate nel testo.

dolását, hogy a honfoglalást követő korszak nyugati hadjáratai "Európa egyensulyát" igyekeztek megszilárditani, a külföldi szakértők elfogadhatatlannak találták. A magyarság államszervező ereje kétségtelen történelmi tényekkel magyarázható és igazolható. Ezt még a legelfogultabb történészek is elfogadják. VAJAY nézete - érthetően - uj volt az európai történészek előtt, hiszen a "lovasnomád" és tovarohanó rablóbandáktól - már ahogy ők valljákvalóban nem is lehetne ilyen Európa-szervező-i feladatot vagy szándékot feltételezni. A "kettős honfoglalás" alapján állva azonban sok minden eddig "hihetetlen" történelmi tény hihetővé válik.

FEHÉR M. JENŐ már teljesen a "többszöri hullámban érkező honfoglalók" teóriáját vallja magáénak és ebben a régészeink közül a legnevesebbek, mint LÁSZLÓ GYULA, CSALLÁNY DEZSŐ stb. eredményeire támaszkodik, amely eredmények több évtizedes megfigyelésekből, apró részletes tapasztalatokból kerekedtek ki.

Szerinte az "avar aranybőség" örökletes volta a rangosabb és harciasabb avarok részéről rokonságból eredő jogfolytonossági tudata erős motivumként szolgáltatott az elorzott kincsek visszaszerzésére ösztökélést.

Való igaz, hogy az "Attila kincsek" tudata irásos krónikáinkban, a népi igricek énekében, de történelmi adatainkban is létezett még erősen a XIII. század végén is. Az ebből a századból származó osztrák források adatai szerint még IV. BÉLA kincstárában szerepeltek "Attila kincsei", melyeket leánya ANNA prédaként Prágába vitt magával félve öccse, V. ISTVÁN haragjától.

Mi sem természetesebb, mint hogy egy egy nemzetség, vagy a legrangosabbak az avarok közül számontartotta a frankok által Nyugatra szállitott és egész Európát álmélkodásra késztető, tizenötszekérnyi kincsét, amely az ősi törzsközösség vezetőinek rangjelvényeit is magába foglalta. Ez a tudat okvetlenül elfogadható érvként szerepelt tehát a nyugati "kalandozások" során, hogy a kincseket visszaszerezzék. A "késői avarok" és "korai magyarok" közti beházasodások kétségtelenek. Az avarság nem felejtett. Cselekedett, mint ahogy ATTILA is megbosszulta ősei sirjának kirablását és az ősi kincseket visszaszerezte hadjárataiban.

A zsákmányolás, mint a győztes háboru célja nemegyszer szerepel krónikáinkban is. MÁLYUSZ ELEMÉR még az erkölcsi motivumokat is kimutatta ezekben a kalandozásokban a krónikások vélemény szerint. Érdemes idézni szavaiból :"... a háboru akkor győzelmes, ha zsákmány koronázza a vállalkozást. Ha következetesek akarunk maradni felfogásunkhoz, amely szerint a XIII. századi hadviselés jellegének megváltoztatását mutatja a nyilnak említés nélkül hagyása, a zsákmányszerzés dicsőitéséből azt olvashatjuk ki, hogy irónk számára a háboruk nem politikai akciók befejező mozzanatai... Ebben a vonat-

kozásban kora közfelfogását osztotta, mint KÉZAINAK az övével azonos kifejezései mutatják, abban is egyezve vele, hogy a győzelem fogalmával kapcsolta össze a zsákmányszerző háborut, s igy ennek mintegy erkölcsi jogosultságot biztositott." (Az V. István-kori gesta. Budapest, 1971. 92 o.)

Az erkölcsi jogosultság alapja kétségtelenül az elrabolt értékek visszaszerzése volt. Hogy közben városokat dultak fel és ártatlanok is elpusztultak, az már a mindenkori háboruk lényegéből folyik. A gazdagok elmozdithatatlan, vagy el nem rejtett kincsei, a kolostorok kincsei, felhalmozott értékei mindenestre ellenértéket nyujtottak a régi ősi, avar kincsekért.

Érdemes e tekintetben az elfogulatlan külföldi történészek irásai közt GINA FASOLI: "Le incursioni ungare in Europa nel secolo X. - Florenzia, 1945. c. nagyszabásu könyvét "kiértékelni". Térképmellékletét (1. ábra) és a "meglátogatott" helynevek sorozata (2. ábra) mutatják, hogy ez az olasz történésznő is csak az majdnem egyharmadát adja a valóban számontartott és a kalandozóktól "meglátogatott" helyeknek. Tanulmányában ő is számontartja a hajdani kincseket. De ettől eltekintve a krónikák zöme majdnem minden esetben örömmel könyveli el egy-egy kolostor vagy apátság, esetleg székesegyház kincseinek a megmenekülését azzal, hogy sikerült elrejteniök.

Maga az a tény, hogy a krónikák - mindenesetben a nyugatiakról van szó - a zsákmányt emlegetik, de sem politikai háttérről, vagy pláne "Európa egyensulyának tudatos rendezéséről" nemcsak hogy nem ejtenek egyetlen szót sem, hanem még csak támpontot sem nyujtanak erre.

Az a történelmi adatsorozat, amely szerint pl. BERENGÁR "jóban volt a magyarokkal" még semmit sem jelent, vagy ARNULF egyenesen velük oldatja meg a vetélytársa által támasztott nehézségeket, csak azt engedik sejtetni, hogy hajdani avar rokonságot vagy eredetet tételezünk fel a nevezettek sorában.

Igy összegezve FEHÉR M. JENŐ oknyomozó és ténytörténelmi adataiból logikusan vezethetjük le az általa is hirdetett tételt, hogy a kalandozások nem voltak egyszerü zsákmányszerző rablóhadjáratok, hanem jogfolytonossági alapon járó vállalkozások az "első honfoglalóktól" elrabolt kincsek visszaszerzésére"...

Egyházi hírszolgálat az Árpádkorban

Irta: Dr. SEMJÉN BÉLA

A kereszténység második évezredének felvirradása táján a hűbéri rendszer fejlődő eszméi, alakuló intézményei Európa nyugati országaiban a központi államhatalom meggyengülését, a római alapokra épített közigazgatás szétforgácsolódását s ezzel az állami hírszolgálat teljes elsorvadását eredményezték. Az egyházi hatalom azonban a klasszikus Itóma hagyományait ápolva, ebben a korban is általános központosításra, a rendelkezésre álló erők egyesítésére és kifejlesztésére törekedett. Ez a törekvés már korábban is szükségessé tette, hogy az ismert világ minden táján működő egyházi szervezetek egymással s főleg a római központtal összeköttetést létesítsenek. A központosító irányzat hozta létre tehát a korai-középkor egyházi hírvivőszolgálatát, amely a nyugati állami hírközvetítés hanyatlásának arányában fejlődött és főleg a X. és XI. században a hűbéres uralom alatt álló országokban az egyetlen jelentős hírtovábbítási tényezővé vált.

Kétségtelen, hogy Szent István által megszervezett s a központosító törekvéseket nem nélkülöző ifjú magyar egyház a nyugat hírszolgálati berendezéseit is átültette a hazai talajba. Az idegen életviszonyok közé került fiatal palánta sorsát azonban sűrű homály takarja, melynek eloszlatására ezideig még kísérlet sem történt. Tárgyunk feldolgozásánál tehát szoros értelemben vett szakirodalomra nem támaszkodhatunk. Az egykorú források, elsősorban az oklevelek azonban számos olyan adatot tartottak fenn, melyekből szintétikus eljárással a XI—XIII. század magyar egyházi hírszolgálatának mozaikszerű, de eléggé éles képét nyerhetjük.

Felhasználható anyagunkat áttekintve, néhány összefüggő tartalmú, II. Endre korából származó oklevél tűnik azonnal szemünkbe, melyek a pannonhalmi apátság hírszolgálatának megismerésére kiválóan alkalmas adatokat tartalmaznak. Az oklevélcsoportból megtudjuk, hogy a XIII. század elején az apátság szolgáló népei nyugtalankodtak és keserves panaszaikra a király Miklós nádort küldte ki sérelmeik megvizsgálására. A nádor a panaszkodók megnyugtatására sorra újból

megállapította azokat a kötelezettségeket, melyeket Szent István rendelése és a régi szokás szerint teljesíteni tartoztak. Az apátság népei azonban nem nyugodtak meg, időről-időre újabb és újabb sérelmek miatt mozgolódtak, míg végre az 1233. évben Jakab pápai legátus közbelépésére panaszaikat összefoglalták és az apátsággal megegyezve, választott bíróság elé terjesztették.

A sérelmek lajstromában az apátság lovas szerviensei (servientes equestres) előadták, hogy noha nem tartoztak, mégis kénytelenek voltak lovakat adni Oros („Urias") apát hírvivőinek (nunciis abbatis), mert az apát kényszerítette őket erre. Panaszolták azt is, hogy bár lovaikat nem tartoztak az ország határain túlra bocsátani, az apát huszonkét lovukat mégis Rómába küldte, sőt azokat nem is kapták vissza. Hasonló sérelemként panaszolták a lovas szolgák, hogy az apát lovaiknak utazás közben való élelmezéséről nem gondoskodott, noha erre kötelezve volt. A véneki halászok azt kifogásolták, hogy az apát hajósszolgálatra kényszerítette őket s kénytelenek hajóikkal Magyarország határáig evezni, sőt a Csepel sziget déli csúcsánál, Szigetfőnél lovakat, szekereket és egyebeket a Duna egyik partjáról a másikra szállítani. Nem kevésbé súlyos sérelmük volt az alapi kápolnaszállítóknak is, akik azt panaszolták, hogy Oros azokat a lovakat, amelyeket úti kápolnájának szállításához adni tartoztak, elvette és hírvivőivel használtatta („et mittit in legationem sub nuncios"). Csatlakoztak a panaszosokhoz az apátság kanászai is, akik egyebek közt keservesen azt panaszolták, hogy az apát követségbe járásra kényszeríti őket.

A választott bírák: Enoch dominikánus és Cognoscens jogtudós, esztergomi kanonok, hamarosan megvizsgálták az ügyet és ítéletet mondtak. Ítéletükben általánosságban a panaszosoknak adtak igazat és úgy döntöttek, hogy a lovas szerviensek az apát hírvivőinek lovat adni nem tartoznak és lovaikat külföldre sem szabad kivinni. Ezenfelül Szent Márton napjától húshagyó keddig az apát köteles a szerviensek lovait ellátni. Amennyiben pedig az apát követségbe küldi, vagy útjára magával viszi lovasait, miként a pécsváradi és szekszárdi apát is teszi, tartásukat előre kell nekik kiadni. Hasonlóan kedvező elintézést nyertek a halászok, a kápolnaszállítók és a kanászok sérelmei is. Panaszolt terheik alól mindnyájan feloldást nyertek.[1]

A pannonhalmi szolgáló népek itt csak kivonatosan ismertetett s még tovább is folyó perének részleteiből Oros apát erőtől duzzadó

[1]) Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Pest, 1861—1874. VI. 437, 533—544. és 554—557. l.

alakja tűnik szemünkbe. A csodálatos szervezőképességéről és vaskezéről nevezetes egyháznagy, aki alárendeltjeivel szemben egyébként jóságos és türelmes volt, fáradhatatlan buzgósággal, de néha kíméletlen erélyel törekedett apátságának újjászervezésére és felvirágoztatására. Céljának elérhetése érdekében Pannonhalma hírszolgálatát a kor viszonyaihoz képest tökéletesen kifejlesztette. Amint az oklevélcsoport ismertetett részleteiből láthattuk, Orosnak külföldet is járó, valószínűleg hivatásos hírvivői voltak, akik Monte-Casinoig és Rómáig közlekedtek, míg a szolgáló népekből alakított lovasság az országot járta és hajósai a Dunát egész a határokig beevezték, sőt Szigetfőnél az utazó népek: hírvivők, szekeresek, áruszállítók átkelését is biztosították. Pannónia szent hegyén azonban a folyók,[2]) hírmondók és követek járása-kelése annyira élénk volt, hogy úgy az utazó szolgálatra alkalmas emberekben, mint a lovakban állandóan hiány mutatkozott. Ezért az erőskezű apát, aki a források közlése szerint maga is csaknem állandóan utazott,[3]) többször még a kanászokat is követi szolgálatra kényszerítette és gyakran a lovas szolgák, vagy az úti kápolna szállítóinak lovait adatta hírvivői alá.

Még közelebbről megfigyelhetjük a szentmártoni apátság hírszolgálati szervezetét Albeus mesternek, a nyitrai főesperesnek az 1237—1240. év tájáról származó s az apátság birtokaira, jobbágyaira, udvarnokaira és egyéb szolgáló népeire, valamint azok kötelezettségeire vonatkozó összeírásból. Az összeírást tartalmazó terjedelmes oklevélből megtudjuk, hogy az apátság jobbágyainak és szolgáló népeinek legjelentékenyebb és legtekintélyesebb részét a lovasság képezte, melynek népes házai majdnem minden faluban és birtokon feltalálhatók voltak.

Forrásunk élesen megkülönbözteti a lovas jobbágyokat (jobagiones equestres) a már említett lovas szerviensektől. A lovas jobbágyok saját lovukkal tartoztak az apátságot szolgálni és amikor az apátot, dékánt, szerzeteseket, esetleg az udvarbírót, vagy pedig az apát hírvivőit kísérték, lovukról saját költségükön gondoskodtak, az ő élelmezésük azonban az apátságot terhelte. Nehezebb volt a helyzetük akkor, amikor egyedül küldték őket követségbe, mert ilyenkor az összes költségeket ők tartoztak viselni.[4]) Az utazó szolgálaton kívül még számos, egyéb természetű kötelezettség is terhelte e jobbágyokat.

[2]) Acursor (mai futár) fogalmának megfelelő ó-magyar kifejezés.

[3]) Erdélyi László dr.: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. I. Budapest, 1902. 552. l.

[4]) Wenzel: Á. U. O. II. 2—3. l.

Sokkal könnyebb helyzetben voltak a zalamegyei Alap faluban lakó *szabad jobbágyok*, akik kizárólag követségbe járással szolgálták az apátságot s utazásuk minden költségét az apátság megtérítette. Forrásunkból kivehetőleg e jobbágyok gyalog közlekedtek, vagy pedig az apátság lovait használták, mert ugyancsak Alapon *lovas jobbágyok* is voltak, akik más lovasokkal szemben azt a kedvezményt élvezték, hogy bár saját lovukat tartoztak használni, de mindenkor az apátság költségén végezhették útjukat.[5])

A fejlődő társadalomtörténeti tudomány már megállapította, hogy a XIII. századbeli szolgáló népek között a tisztekből és leszármazóikból kialakult, hadakozásra is köteles jobbágyság vitt vezetőszerepet. Ez az osztály tovább is rétegeződött s közülük a szabad jobbágyok kerültek a felszínre. A lovas jobbágyok viszont — lovas szolgálatukból következtethetőleg — a felsőbb rétegekben, terheik arányában oszlottak el.[6]) A XII. században alakuló jobbágysággal szemben a servi equestres nyomait már a XI. század egyházi népei között feltaláljuk. E lovasok — elnevezésük után ítélve — a szolgarendűek közé tartoztak, szintén lovas szolgálatuk után következtetve azonban az egyházi familia emelkedő rétegét képezték.[7]) Valószínű, hogy a lovas jobbágyok eredetileg egy sorban voltak a szerviensekkel s mint azok tisztjei később emelkedtek ki közülük.[8])

Albeus összeírása szerint Himód faluban húsz házban lovas jobbágyokat és huszonkét házban lovas szervienseket találunk. Ez utóbbiaknak Albeus azt a kötelezettségét emeli ki, hogy a monostor megterhelt szekereit saját jóltartott lovaikkal tartoznak Magyarország területén oda vontatni, ahová éppen szükséges.[9]) Az inői lovas szerviensekről azt tudjuk meg, hogy az apát sátrait, konyháját és más úti podgyászát szállították.[10]) Forrásunk közlései alapján a lovas szolgálóknak a hírszolgálatban való részvételét nem állapíthatjuk meg, csupán teherszállítási kötelezettségeik bizonyíthatók. A lovas jobbágyokkal vegyítve történt letelepedés, illetve a közös származás feltételezése alapján azonban közös vagy hasonló szolgálati kötelezettségekre kell következtetnünk. Következtetésünket a már említett 1233. évi ítéletlevél erősíti meg, mely a

[5]) U. o. 15. l.
[6]) Erdélyi id. m. 552—556. l.
[7]) Szekfű Gyula: Serviensek és familiarisok. Budapest, 1912. 26—27. l.
[8]) Erdélyi id. m. 556. l.
[9]) Wenzel: Á. U. O. II. 3. l.
[10]) U. o. 20. l.

lovas szerviensek hírvivői szolgálatának részleteiről hiteles adatokat tartalmaz.

Amíg a lovasokat a pannonhalmi apátság kiterjedt birtokainak minden részében feltalálhatjuk, addig szekereseket (curriferi), akiknek legelső kötelessége a teherszállítás volt, az apátsági földeken csak elvétve tudunk kimutatni. Albeus összeírásában a szekeresek csupán a Tisza jobb partján, a Maros torkolatától délre fekvő Kanizsa („Kenesna") nevű birtokon, mindössze négy ház népével szerepelnek.[11]) A régebbi források közül is csak II. Béla 1138. évi, kétes hitelességű oklevelében találunk utalást arra, hogy a Holtvág közelében fekvő Udvari és Sztara nevű apátsági falvakban egykor szekeresek laktak.[12]) Albeus a kanizsai szekereseknek csupán azt a kötelezettségét említette meg, hogy szekerükön és költségükön halat tartoztak szállítani az apátságnak. Kétségtelen, hogy a szintén teherszállításra kötelezett lovas szerviensekhez hasonlóan, a szintén nagy távolságokat bejáró szekereseknek is volt némi hírszolgálati szerepük, ez azonban a nép csekély számára való tekintettel jelentékeny nem lehetett.

Hasonlóképen vélekedünk az apátság ama lovászairól, akik a különböző vidékeken elhelyezett lóállomány ápolását és legeltetését végezték s akiket forrásunk kifejezetten mezei lovászoknak (agasones campestres) nevez. Az apátságnak a Győr megye déli határán fekvő Tarjánban három, a Duna közelében fekvő Zászlón két és a Tata melletti Tömördön szintén két mezei lovásza volt.[13]) A Balaton közelében, a zalai Hegymagason azonban hatvankét olyan lovász-háznép lakott, akik közül minden hónapban ketten tartoztak az apát körül — akárhol is volt — egy lóval szolgálni és lovait az istállóban — nem a mezőn — gondozni.[14]) Ez utóbbi lovászok tehát egyéb szolgálatuk mellett valószínűleg alkalmi hírvívők is voltak. A mezei lovászok a hírek és levelek továbbításában közvetlenül nem vehettek részt, e téren való közvetett közreműködésük azonban annyiban kétségtelen, hogy a hírvívők lovait gondozták; telepeiknek egymástól való nagy távolságából azoknak lóváltóállomásként való használatára is lehet következtetnünk.

A pannonhalmi apátság népei közül meg kell még említenünk a veszprémmegyei Szőllős birtokon lakó torlókat (exequiales), akik for-

[11]) Wenzel: Á. U. O. II. 20. l.

[12]) Knauz Nándor: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Strigonii, 1874. — 1882. I. 97. l.

[13]) Wenzel: Á. U. O. II. 5, 11, 13. l.

[14]) U. o. 13. l.

rásunk közlése szerint hírvívői teendőket is végeztek. Tudjuk, hogy az Árpádkornak ez a jellegzetes népe a rabszolgák soraiból került ki és olykép jutott bizonyos mértékű szabadsághoz, hogy uraik az egyházaknak adták, illetve hagyományozták őket azzal a kötelezettséggel, hogy úgy ők, mint leszármazóik az uraiktól nyert földeken gazdálkodva, évről-évre uraik lelki üdvéért az egyházaknak megszabott ajándékokat adni és meghatározott szolgálatokat teljesíteni tartoztak. Szőllősön a torlóknak tizennégy háznépe lakott, akik Szent Mihály ünnepén egy átalag bort, száz fehér kenyeret, egy harmadfű tulkot, egy gyertyát és egy freisachi dénárt adtak az apátságnak. Ezenfelül minden ház fizetett fél fertót s egyszer egy évben megvendégelték az apátot. Legterhesebb kötelezettségük azonban az volt, hogy saját lovaikon személyesen követségbe járni tartoztak.(Hi ipsimet debent in propriis suis equis abire in legationem).[15]) A torlóknak és ivadékaiknak az egyház részére teendő hírvívői szolgálatra való kötelezése élénken megvilágítja, hogy az Árpádkor egyházi életében mekkora fontossága volt a hírszolgálatnak, melynek fejlesztését az adományozó világiak is kötelességüknek tartották.

A hírvívőkön kívül az Árpádkor sötét homályba burkolt s ép ezért legérdekesebb népét, a hírterjesztő praeco-kat is feltaláljuk a szentmártoni apátság területén. A győrmegyei Himód („Nelka" vagy „Hymud") faluban négy, a veszprémi Lázi birtokon nyolc, Somogy megye északi részén, a Balatonhoz közel fekvő Rád faluban négy és déli Somogyban, Kutas birtokon egy hirdető-háznép lakott. A hirdetői mansioknak e szétszórt, az apátsági birtok különböző pontjain történt elhelyezése azért érdekel bennünket, mert abból hirdetői kerületek létezésére következtethetünk. Fontosabb azonban számunkra Albeusnak az a megállapítása, hogy a hirdetői házak népei — saját bevallásuk szerint — a hirdetői teendőkön kívül más szolgálatra nem voltak kötelezve. („Isti secundum suam confessionem preter hoc officium ad aliud non tenentur").[16])

A praecok foglalkozására vonatkozólag ugyanis Pauler Gyula állásfoglalása óta a legellentétesebb vélemények láttak napvilágot. Pauler azt állapította meg a praecokról, hogy azok bakók voltak.[17]) Követői börtönőröknek, mások rabszolgáknak, udvari népnek, adószedőknek,

[15]) Wenzel: Á. U. O. II. 16. l. és Erdélyi id. m. I. 780—781. l.

[16]) Wenzel: Á. U. O. II. 4, 8, 22, 24. l.

[17]) A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1893. I. 75. és 522. l.

vagy idéző pecsétet hordozó bírósági szolgáknak, újabban hírvivőknek is tekintik e hirdetőket. Találkozunk összefoglaló elmélettel is: „A bakók, börtönőrök vagy hírnökök általában bírósági szolgák, a poroszlók alárendeltjei voltak; az apátság szervezetében valószínűleg idéző és végrehajtó szolgálatot végeztek".[18]) A kérdésnek módszeres eljárással való eldöntése jelenlegi kereteinket messze túlhaladná. Albeus közlése azonban magában is irányt mutat és kétségtelenné teszi, hogy az apátság praecoinak nevükben kifejezett foglalkozásukon, tehát a hirdetésen kívül más kötelezettségük nem volt.

A tárgyalt oklevelekből Pannonhalma hírszolgálatát közvetlen a tatárjárás előtti időszakban, fejlődésének tetőpontján ismertük meg. A korábban tárgyalt oklevélcsoportnak és Albeus mester összeírásának tárgyunkra vonatkozó adatait egybevetve, az apátság gondosan felépített, nagyarányú és a nyugati mintáktól sok vonásban eltérő szervezetének képe erőteljesen bontakozik ki szemeink előtt. Hivatásos és alkalmi hírvivők tömegét látjuk, akik nemcsak a szétszórt apátsági birtoktestek között, hanem a különböző egyházi és világi szervekkel is sűrű összeköttetést hoznak létre. A közérdekű hirekről, rendeletekről viszont az apátság népei is gyorsan értesülnek, az e célra készen álló hirdetők útján. E képet szemlélve mindjobban meggyőződésünkké válik, hogy Oros apátnak a királyi és pápai udvarban, valamint különböző törvényszékek előtt monostora javára kivívott sorozatos sikereit[19]) nem csekély mértékben kiváló hírszolgálata mozdította elő.

Mielőtt tárgyalásunkat szélesebb körre terjesztenénk ki, a megismert adatok egybevetésével néhány részletkérdést tisztázhatunk. Reámutattunk már arra, hogy a szentmártoni apátságnál a fontosabb, elsősorban a külföldi utakra külön hírvivők (nuncii abbatis) nyertek kiküldetést. Ezek a nunciusok, akik lovas jobbágyok kíséretében utaztak, véleményünk szerint nem voltak szerzetesek, de a szolgáló népek soraiba sem tartoztak, hanem hivatásos alkalmazottjai voltak az apátságnak. E megállapításra az a megfigyelés vezet bennünket, hogy Oros apát és népei között lefolyt perben a nunciusok nem mint panaszlók, hanem inkább mint panaszoltak szerepeltek, tehát a szolgáló népekkel nem voltak egy sorban. Kötelezettségeik Albeus összeírásában sem kerültek szóba, sőt itt a követi őrkíséretre jogosultak sorában látjuk őket feltűnni. Az őrkísérettel utazók közelebbi megjelölése eldönti a kérdést,

[18]) Erdélyi id. m. 557. l.
[19]) Erdélyi id. m. 127—128. l.

mert ez alkalommal a hírvívőkről az apátsági tisztek és szerzetesek után, azoktól elkülönítve történik említés s így nyilvánvaló, hogy önálló foglalkozásuk volt.

Az apátság tisztviselői és a szerzetesek hírvívői szolgálatot aligha teljesítettek, legalábbis erre vonatkozó adatunk nem maradt fenn. Utazásukról az oklevelekben gyakran esik szó, útjuk azonban többnyire peres ügyekben a királyi udvar, Róma, vagy Monte-Casino felé vezetett.[20])

Összegyűjtött adataink azt bizonyítják, hogy a szentmártoni apátság a hivatásos nunciusokon kívül népeinek vezetőrétegeit: a szabad és lovas jobbágyokat használta rendszeresen hírvívői szolgálatra, míg az alacsonyabbrendűek inkább kisegítőképpen, alkalmilag működtek. Ez a rendszer azzal az eredménnyel járt, hogy az apátság a szükséges hírvívői személyzetet mindenkor saját népeiből állíthatta elő és sohasem volt kénytelen búcsújárókat, utazó kereskedőket vagy más vándorokat hírszolgálati célokra igénybe venni. Az országutak bolyongó népeinek nyugaton oly fontos hírvívői szerepe Pannonhalmán teljesen ismeretlen volt és a vonatkozó adatok teljes hiánya azt bizonyítja, hogy a vándorlók az apátságot nem is ejtették útjukba.

Az ismertetett oklevelekből azt is megállapíthatjuk, hogy a szentmártoni apátság hírvívői a nyugati szokástól eltérően, túlnyomórészben lóháton utaztak. A szükséges lovakat részben az apátság bocsátotta rendelkezésükre, részben a sajátjukat használták. A lovasok és a lovak ellátása is csak meghatározott esetekben terhelte az apátságot, sokszor a hírvívők saját költségükön voltak kénytelenek útjukat lebonyolítani. Nyilvánvaló tehát, hogy a szabad lóváltás és megszállás (descensus) joga az egyház hírviselő[21]) népeit nem illette meg. E jogok hiányában az apátság hírszolgálata csakis abban az esetben fejlődhetett az általunk megismert magas fokra, ha az utasok lóváltásáról és szállásáról előzetes gondoskodás történt. Láttuk, hogy Oros apát népeinek és társzekereinek a Dunán való átszállítását biztosította, nem kételkedhetünk tehát abban, hogy a hírszolgálat gyorsítására szükséges intézkedések más téren is megtörténtek. Megfigyeltük már, hogy az apátság lovásztelepei egymástól és a monostortól is nagy távolságra, de a főútvonalak közelében voltak elhelyezve. Aligha tévedünk, ha arra következtetünk, hogy ennek az elhelyezésnek célja az volt, hogy a lovasoknak

[20]) U. o. 534. l.

[21]) Az ó-magyar nyelvben használt szó, mely a hírvivő és hirdető fogalmát egyesítve fejezi ki.

utazás közben alkalmuk nyíljék fáradt lovuk kicserélésére és esetleg éjszakai pihenőre.

Tisztázásra szorul még az a kérdés, hogy Pannonhalma hírszolgálata magábanálló intézmény volt-e, vagy pedig más egyházak is törekedtek hasonló keretek megteremtésére. A kérdésre már az ismertetett oklevelekben is feleletet találtunk, mert megtudtuk, hogy a pécsváradi és a szekszárdi apát, amikor lovas szervienseit követségbe küldte, tartásukat előre adta ki. Az 1239. évből származó egyik oklevélből arról is értesülünk, hogy a szekszárdi apátságnak lovas praecoi voltak. IV. Béla király Csertőt („Chertu"), aki neki még Németországban, hercegsége idejében jó szolgálatokat tett, rokonaival együtt kivette az apátság lovas hirdetői közül és a szabad jobbágyok közé sorozta. Ez alkalommal a király a hirdetők kötelességévé tette, hogy hadjáratain páncélosan résztvenni és az apátnak követségbe járni tartoznak. Csertő és rokonai új földterületet, valamint mindennemű collecta alól mentességet nyertek s ugyanakkor a király korábbi szolgálatukba és földjeik használatába fehérvári várszolgákat helyezett.[22])

Ezek az okleveles adatok a szekszárdi apátság hírszolgálatán kívül a homályos hirdetői intézményt is sok oldalról megvilágítják. Ez alkalommal csupán arra kívánunk reá mutatni, hogy a szekszárdi lovas praecok korábbi szolgálatuk alól teljesen felmentve („ab officio preconum equitum omnino exempti") nyerték el új, hírvívői szolgálatukat. Ez az oklevél tehát megdönti azt a divatos tanítást, hogy a praecok hírvívők voltak. Ami pedig e nép lovas szolgálatát illeti, azt a börtönőri és bakói teendőkkel összeegyeztetni, illetve elképzelni, hogy a szekszárdi apátság birtokain lovas bakók, vagy börtönőrök működtek, nehéz volna.

Az Árpád-kori oklevelekben főleg a lovas jobbágyokra vonatkozó adatokat találjuk nagy számmal. IV. Béla 1247. évi oklevele azt tanusítja, hogy a garamszentbenedeki apátság lovas jobbágyai („qui wlgo luosicsag[23]) dicuntur") kivonták magukat a monostor szolgálatából, de később a III. István király oklevelében megszabott állapotukban visszatértek az apátság hűségére. E jobbágyoknak felsorolt szolgálataik között kötelességükké volt téve, hogy saját lovukon szolgáljanak és mindenhová elmenjenek, ahová az apát őket a monostor ügyeiben rendelte.[24]) Az 1245. évből származó, néhai Márton bánnak és özvegyének

[22]) Wenzel: Á. U. O. VIII. 67—69. l.
[23]) Olvasandó: „luosiobag" = lovasjobbágy. Magyar Nyelvőr. XIII. (1884). 122. l.
[24]) Wenzel: Á. U. O. VII. 219. l.

a sági monostor javára tett adományait tartalmazó királyi oklevélben több szabados adományozásáról történik említés, akiket a bán kifejezetten abból a célból adományozott a monostornak, hogy ott lovas jobbágyság — „Iobbagiones equestres, qui vulgariter *Louaslegeny* nuncupatur" — álljon rendelkezésre.[25]) A tihanyi apátnak is mindenfelé voltak lovas jobbágyai, akik útjain kísérték, udvarát őrizték és követségbe jártak.[26])

Ezekből az adatokból megállapíthatjuk, hogy a XIII. század legelején az egyházi birtokokon már kialakult egy osztály, melynek tagjai a hírtovábbítást, illetve levélszállítást, bár nem kizárólagos foglalkozásképpen, de hivatásszerűen végezték. Nem lehetetlen, hogy a lovas jobbágyok közérdekű működést is fejtettek ki. Erre mutat az a körülmény, hogy magyar elnevezésük feltűnően gyorsan alakult ki, sőt még a latinnyelvű oklevelekbe is beszivárgott. Ezenkívül figyelemreméltó jelenség a jámbor világiak gondoskodása arról, hogy a monostorok lovaslegényekben hiányt ne szenvedjenek.

Egy évszázaddal korábban a lovas jobbágyságot még hiába keressük. Az 1138. évben a dömösi prépostságnak nyolc gyalogos hírvivője (curiales) volt, akik mindig készenlétben várták a dékán parancsát az indulásra („qui ad omnia, dum per Decanum mittuntur, parati sunt"). Különböző falvakban ötvenhét szolga saját szekerével szolgálta a prépostságot és huszonegyen tartoztak a dékánnak, vagy a követségbe induló kanonokoknak szekeret és lovat adni. „Herudi" faluban tíz lovász lakott, akik a prépostnak szolgáltak, egy lovász viszont fiával a szerzetesek lovait őrizte. A prépostságnak hetven lova volt s ezenkívül Béla királytól még húsz lovat és egy lovászt nyert adományul. A felsoroltakon kívül „Timur" faluban hét hirdető háznép is a prépostság hírszolgálati szervezetéhez tartozott és két hajó legénysége várta a dékán rendelkezését, akik évente hatszor eveztek az erdélyi részekbe és sóval megrakodva tértek onnan vissza.[27])

Az a részletes kép, melyet II. Béla király oklevele a XII. század elejének hírszolgálatáról fenntartott számunkra, több vonásban eltér a XIII. század viszonyait ábrázoló megállapításainktól. Különösen szembetűnő, hogy a dömösi prépostság birtokain nemcsak a lovas jobbágyok hiányát állapíthatjuk meg, hanem lovas szolgákkal sem találko-

[25]) Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, 1829—1844. IV/3. 277. l.

[26]) Erdélyi id. m. X. 450, 513, 528—529. l.

[27]) Knauz: Mon. eccl. Strig. I. 88—97. l.

zunk. Helyüket udvarnokok töltik be, akik gyalogosan indulnak rövidebb-hosszabb útjukra. A fontosabb, hosszas utazást igénylő kiküldetéseket kanonokok és más egyháziak bonyolítják le, akik külön e célra rendelt szolgáló nép szekerén utaznak. A hirdetők, hajósok, teherszállító szekeresek és mezei lovászok szolgálata utódaikétól eltérést nem mutat. Az apát szolgálatára rendelt tíz lovász feladata azonban homályos s azt csak úgy érthetjük meg, ha feltesszük, hogy a legnagyobb gyorsaságot igénylő, tehát a lóháton való utazásokat e lovászok végezték.

Nem találjuk meg a lovas szerviensek nyomait az aradi egyház szolgáló népeit összefoglaló s Imre király által az 1202. év táján kiadott oklevélben sem.[28]) Tévedés volna azonban arra következtetni, hogy az egyházat szolgáló lovasság ebben az időben még nem alakult ki, mert a XI. század nagy egyházalapításaira vonatkozó okiratok más bizonyítanak. Az 1055. évi tihanyi alapítólevél tanusága szerint I. András király húsz lovast (equites), öt lovászt és megfelelő számú lovat adományozott a tihanyi apátságnak.[29]) Nem valószínű azonban, hogy az egyházi hatalom alá rendelt lovas nép a hírszolgálatban hamarosan szerephez jutott volna. Az újonnan alapított egyházi szervek ugyanis nyugati minták után rendezkedtek be s kezdetben — a nyugati gyakorlatnak megfelelően — a szoros értelemben vett hírvivői teendőket is egyháziak végezték.

A hireket és leveleket továbbító egyháziak többnyire papdiákok (clerici) voltak. Az 1086. év körül megtartott első esztergomi zsinat határozataiban rendelkezést találunk arra vonatkozólag, hogy a más tartományból, sőt a más egyházmegyéből érkező klerikusokat püspökük ajánlólevele nélkül befogadni nem szabad. A zsinat következő rendelkezése azt írja elő, hogy püspök püspöktársához levél és pecsét nélkül követséget ne küldjön. „Espiscopus ad episcopum sine litteris (et) sigillo legacionem non mittat".[30]) Tárgyunknak ez a felette fontos adata azt bizonyítja, hogy a hírvivők elfogadása már a XI. században valamilyen igazolvány felmutatásához volt kötve. Az igazolás nyugaton igazolólevél[31]) nálunk pecsét[32]) és keleten e célra szolgáló emblémák[33]) elő-

[28]) Szentpétery Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.

[29]) Erdélyi id. m. X. 493. l.

[30]) Závodszky Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904. 200. l.

[31]) Ernst Kieskalt: Die Entstehung der Post. Bamberg, 1930. 5. l.

[32]) V. ö. Kálmán. I. cap. 5, 6, 23, 82.

[33]) Dr. Brózik Károly: Középkori ázsiai utazók. Budapest, 1880. 102, 122—123. l. Budapest, 1923. 61—66. l.

mutatásával történt. A kettős igazolvány használatára sem nyugaton, sem keleten nem találunk analogiát.

A magyar püspöki nótáriusok által kiállított igazolólevelekből egy példány sem maradt fenn s így azok szövegezését nem ismerjük. Valószínű azonban, hogy e levelek szerkesztésénél korábban kialakult formulát használtak, mely a későbbi századokból fennmaradt németországi kolostori rotulákban[34]) feltüntetett adatokat tartalmazta. Egyszerűbb az igazolópecsét fogalmának tisztázása, mert tárgyi bizonyítékkal is alátámasztható. E pecsét nem más, mint a megbízó pecsétnyomójának az oklevelek hitelesítésénél is használt gömbölyű viaszdarabra alkalmazott lenyomata. Ily pecsétek kiadásával azonban nemcsak oklevelek hitelessége, hanem személyeknek követségi, vagy határátlépési jogosultsága[35]) is megerősítést nyert. Azok felmutatása tárgyalt korunkban szokásos és írástudatlanokkal szemben is alkalmas igazolási mód volt.

A hírvivőknek igazoló pecséttel való ellátása azt bizonyítja, hogy a nyugati eredetű egyházi hírszolgálat a sajátosan magyar elemeket már fejlődésének kezdetén sem nélkülözte. A X—XIII. századbeli hírszolgálatot a hűbérrendszerű országokban főleg az alkalmi hírvivők túlsúlya[36]) és a gyalogos közlekedés túltengése[37]) jellemzi. Ezzel szemben a magyar egyházi szervek a szolgáló népekből kiemelt hivatásos hírvivő osztályokra támaszkodva, a lovas hírtovábbítási módot fejlesztették. A XI. század egyházi hírszolgálatát még nyugati mintára történő egyéni kijelölés alapján egyháziak bonyolították le, a XIII. század elején a követi szolgálat már néposztályok kötelezettségévé vált, melynek egyedüli ellenszolgáltatását az egyházi földek meghatározott részének közös haszonélvezete képezte.

A hírvivői szolgálatnak földhasználathoz való kötésére vonatkozó törekvésekkel nyugaton is találkozunk. A tiroli Sonnenburg monostorának urbáriumában sok olyan XII—XIV. századbeli adat található, melyek hűbérbirtok ellenében embereknek és lovaknak követségjárásra való átengedésére vonatkoznak. A követi hűbér (Botenlehen) intézménye azonban nem terjedt el, mert annak nyomaival a forrásokban csak ritkán találkozunk.[38]) Ezzel szemben a magyar egyházi birtokokon min-

[34]) Az óralevelek őseinek néhány példánya a bécsi és berlini postamúzeumban látható. Kisebbített másolatot közöl Ludwig Kalmus: Weltgeschichte der Post. Wien, 1937. 32—33. l. V. ö. u. o. 112—113. és 128—129. l.

[35]) Kálmán. I. cap. 82.

[36]) Dr. Fritz Ohmann: Die Anfänge des Postwesens und die Taxis. Leipzig, 1909. 16. l.

[37]) Ludwig Kalmus id. m. 47. l.

[38]) Ernst Kiesskalt id. m. 18—19. l.

denfelé feltűntek a lovas jobbágyok, hirdetők és más népek, akik szintén földhasználat ellenében, de személyesen, apáról-fiúra szálló kötelezettséggel tartoztak osztályuk közös hírszolgálati tevékenységében részt venni.

A közösség kötelékében teljesített szolgálat már korán kifejlesztette azt a munkamegosztást, amely az Árpádkorban nemcsak az egyházi, hanem az állami hírszolgálatnak is főjellemvonása volt. A lovászok, lovas és gyalog hírvívók, szekeresek és hirdetők munkakörének különválása, sőt e népeknek csekély kivétellel munkakörük szerint történt tagozódása nemcsak e korszak társadalomtörténetének sajátságos jelensége, hanem beszédes bizonyítéka a nyugatival szembeállított magyar egyházi hírszolgálat egykori fölényének és az idegen hatások alól történt felszabadulásának.

A tatárjárást megelőző években Pannonhalmán fejlődésének tetőpontjára jutott egyházi hírszolgálat a század második felében rohamos hanyatlásnak indult. A hanyatlást az egész országra kiterjedő az a társadalmi mozgolódás hozta létre, melynek hullámaival Pannonhalma szolgáló népei körében már találkoztunk. E mozgalom kifejlődése az egyházi népek jogviszonyainak és gazdasági helyzetének teljes átalakulását eredményezte s emellett a kialakult társadalmi kereteket széles körben megbontotta. A felszínen mozgó és éppen a hírszolgálat szempontjából jelentős néprétegek egymással egyesültek s kézfogásuk eredményeképpen az egyházi familiárisok, illetve ezek felső rétegeként a praedialisták hűbéres osztályát alakították. Ebben az osztályban a közösen végzett, közös földterülettel javadalmazott munkaszolgáltatás megszűnt s helyébe a beneficiumokat váró egyéni tevékenység lépett. Az egyéni munka és kezdeményezés végeredményében az egyházi iparra, hadszervezetre, sőt a mezőgazdaságra is termékenyítőleg hatott, a hírszolgálat azonban gyors sorvadásnak indult, mert az éltető elemét képező nagy tömegeket elvesztette.

A hűbéres eszmék késői beáramlása által okozott bomlás nem tartott sokáig. A felszabadult, de megélhetésüket nem találó familiárisok egyre nagyobb számmal csoportosultak a főpapi székházak és monostorok környékén. A körükből válogatott új hírvívók, bár lényegesen szűkebb keretek között, de testi és szellemi képességeik teljes kifejtésével léptek elődeik nyomába. Az új évszázad felvirradásakor már új élet pezsdült az országutakon. Díszes köntösű új hírvivők tűntek fel a szemhatáron s a letűnt korszak hírviselő népeinek elvonuló tömegét a fokozódó távolság köde sötét homályba burkolta, majd végleg eltakarta.

DOKUMENTUMOK

Galonifonti J. pekingi érsek "Notitia Orbis"-a

közli: FEHÉR M. JENÖ

GALONIFONTI JANOS pekingi érsek 1404-böl származó "Libellus de notitia orbis" c leiró munkája a korabeli Kárpát-medencei magyarság és a Kaukázus-vidéki rokonnépek, magyar etnikai töredékek kutatása szempontjából jelentös munkának tekintendö. Emeli jelentöségét, hogy a domonkosrendü szerzetesböl lett püspök több izben is járt Magyarországon és a környezö államokban.

Származását olasz és francia részröl különféle kutatók a magukénak vitatják.(1)Mi inkább olasznak tartjuk Könyvében több helyütt szereplö ily irányú megnyilatkozásai nyomán. Elsö küldetése Nikchewan örmény város püspöki székének elfoglalása volt. talán már 1385-ben, ahonnét IX.Bonifác bizalma a sultanyehi (Soltania) érsekség tisztjére léptette elö alig három éves müködése után. Elete nagyon mozgalmas: átélte Timur Lenk hódító hadjáratait és sikerült egyházi intézményeit megmenteni a pusztulástól. Sikerült többszörös személyes találkozást kieszközölnie a félelmetes hódítóval Samarkandban, az új szultáni udvarban. A találkozások eredményeként megnyerte Timur Lenk teljes bizalmát annyira, hogy többek között a szerény szerzetesre bízta IV.Henrik angol és VI. Károly francia valamint VII. György georgiai királyi udvarokhoz irt leveleinek átadását és ezt a bizalmas kapcsolatot még a nagy hódító halála után fiával és utódjával Mirza Miranshahhal is tovább tartotta(2).

Diplomáciai küldetései mellett böven volt ideje arra is hogy Konstantinápolyban, Rómában Velencében és Avignonban egyházi küldetéseket is vallaljon. Söt, amikor az egyház egyesitését célzó pisai zsinat elökészitéte folyt, személyesen hivta meg II. Manuel császárt, Mirce oláh vajdát, I. Sándor moldvai fejedelmet, majd bejárta Kumánia és Kazária, valamint a halicsi püspökségeket hogy a római unió érdekében ök is jöjjenek el a Pisában tervezett zsinatra. Ezen az uton már másodszor járt Magyarországon, ahol Zsigmond király székesfehérvári udvarában töltött pár hetet, majd a különféle domonkosrendi klastromokat végiglátogatva Lengyelországba is eljutott. (3)

Magyar kapcsolatai részben egyházivonatkozásuak, amelyekröl könyve maga nem tartalmaz egyenes adatokat, de életrajzi adataiból, föként az avignoni pápai iktatókönyvekböl derült fény reájuk.részben a kaukázusi magyar vagy rokon néptöredékekkel foglalkoznak.(4)

Egész különleges jelentöségü Timur Lenkkel való kapcsolata, amelyet igyekezett az európai kereszténység érdekében kamatoztatni. Személyes közbelépésének tartható magyar szempontból A XXII. János avignoni pápa brevejéböl ismert Jeretemir kaukazusi kis fejedelemségnek elfoglalása után fogságba került három magyar Árpádházi rokonságot tartó asszonynak a szabadulása is. (5).

A közölt kézirat másolat facsimilés kiadását fontosnak tartom, mert bár felfedezője A. Kern közlésében inkább paleografiai szempontból foglalkozott(6) magyar kutatók pedig lényegesebben nem foglalkoztak vele, csak Bendefy László az általános keleti magyar missziók történelmének felvázolása során. (7) A. Kern a sanktpölteni bencés a pátságból a gráci egyetemi könyvtár birtokába jutott példány alapján dolgozott (8).

1. - AZ ELÖSZÓBOL

Rövid leirása a föld országainak, lakóinak, a különféle vallásokról, szertartásaikról és szokásaikról, egész különösen a katolikus egyházon kívülélökről.

Incipit libellus brevis de noticia orbis et superficialiter, ac de gentibus habitantibus in eo, de sectis, cerimoniis atque novitatibus ipsarum et que specialiter extra ecclesiam katholicam sunt etc.

Quoniam ut in latitudine scripture sacre colligere volui, sacro spirante flamine sanctorumque patrum vera ac sana intelligencia, primus angelus sive Lucifer, mirifice a summo primoque rerum conditore tamquam excellenti dotatore [dotatus], celum locum competentem et congruentem sibi non esse considerans, equalitatem dei appetivit, dominium sui conditoris et factoris factura non cognoscens. Cuius ingratitudinis labe tanteque superbie merito de celo empireo, in quo cum bonis spiritibus fuerat, eiectus est in istum aerem caliginosum cum omnibus suis sue pravitatis consortibus. Et, ut ab inicio homicida et mendax existens, invidens humane nature per humilitatem unde corruerat ascensure, multipliciter humanam naturam invasit temptationibus. Quam devincens in primo parente, quem de loco voluptatis, ubi eum posuerat summus rerum opifex, eiecit, cum suis posteris morti obligatum spirituali corporalique usque ad adventum mortemque nostri salvatoris, per cuius livorem et eius salvificam passionem Sathanam nostrum adversarium devicit, pretiumque nostre obligacionis misericorditer solvens ab eius potestate nostram eripuit naturam tam miserabiliter subiugatam.

2. -AZ IZLÁMRÓL A szerző felsorolja forrásait, egész különösen Frater Alfonsus de Buenombre spanyol domonkosrendit, aki a mohamedán szektákról irt. Ugyancsak megemlíti az örmény Izsák és Nerses pátriarkák könyveit is, mint forrásokat. Az itt felsorolt ösi népek sorában szerepelnek a médek, pártusok, kaldeusok, az ujabbak között a minket, magyarokat annyira érdeklö korezmieket, kurdokat stb. Megemlíti, hogy az örményeket régi széthuzásuk és büneik miatt az Isten a muzulmánok hóditásával verte meg. A nagy hóditó Timur Lenk, vagy ahogy ö nevezi Themurlan eljövetele is ebbe a büntetés sorozatba tartozik. Már meg volt jövendölve az általa végrehajtott pusztítás. "Vas"-nevü embernek jelzi. Részletesen leirja külsejét - hisz személyesen ismerte - és megirja róla, hogy istenfélö a bünök kiirtója.

A továbbiakban kitér a frankok, azaz európaiak sok bünére is. Idézi a törökök szultánjának mondását, mely szerint amig az egyháznak két pápaja van, addig nem félhet töle senki. csak akkor, ha egy lesz ismét.

De hereticis sive scismaticis nunc prosequendum est, quia quasi pro maiori parte detenti sunt diversis et enormibus erroribus, licet omnes tales censentur nomine christiano exceptis Sarracenis, qui, licet sint heretici ac scismatici largo modo recipiendo, sed non sunt pagani ut ydolatre, ex hoc quod colunt 'unum deum verum, creatorem celi et terre, visibilium et invisibilium', ut in primo articulo, ut nos dicimus, excepto quia non nominant Patrem. Nec sunt Iudei quia iam Christum sive Messiam credunt venisse natumque de Virgine et cetera multa circa hec, sed heretici, qui participant cum multis heresiarchis, ut cum Arrio negantes equalitatem in sancta Trinitate et cetera, ut infra dicetur. Et quia ista secta maior omnibus [est] et plures gentes habet sub se sequaces et quasi totum orientem occupat et dominatur, ideo de ipsis et de erroribus ipsorum incipiam, cum quibus pluribus annis et in locis pluribus ac cum maioribus et providentioribus legis ipsorum moram contraxi, multaque cum eis tractavi de lege et cerimoniis eorum; ac secreta ipsorum per disputaciones et multa colloquia michi manifestata ex hoc, cum sciam linguas eorum. Hii autem conveniunt in multis cum Iudeis ac etiam cum Christianis et in multis contrariantur ut infra dicetur. Aliquando etiam gentilizant, non tamen in cultu ydolorum, ymmo illa multum abhorrent. Horum autem Machumetistarum quatuor sunt secte...

Cetera de erroribus et cerimoniis ipsorum viciosis si quis amplius videre desiderat videat in tractatu Alfonsi et aliorum de hac materia ac etiam infra hunc libellum, quando tractabitur de provinciis et regnis ubi habitant ipsi et qui secuntur sectam istam. Et principaliores hii sunt, videlicet Persii, Medi, Parte, Elamite, Caldei, Arabes pro maiori parte, Korasmi, Tartari pro maiori parte, Curdi, Turci, Turcmanni, Irrani, Tati, Catai aliqui, Zacatai et multe alie gentes minute, de quibus in suis lociis et provinciis fiet mentio de sectis et modo vivendi et linguis ipsorum ac moribus.

Hic etiam notandum quod, quia aliqua et brevia scripsi de lege, cerimoniis ac erroribus ipsorum Machumetistarum, etiam volo manifestare et notare aliqua de principio huius legis nephande secte ac de dicto pseudopropheta, inicioque pernicioso, fine quoque detestabili, et de interitu eius. Et licet multi nostri Christiani descripserunt eius gesta et deceptiones, non obstante tamen hoc ego hic denotabo que legi veraciter in cronicis sanctorum patrum orientalium qui fuerunt contemporanei pseudoprophete ac etiam audivi ab aliquibus secretis nunc Christianis qui aliquando sectarii huius legis, et specialiter opinionem Isaac sancti episcopi; ac interseram visionem sive prophetiam circa hanc legem sophisticam et legislatorem eiusdem ad laudem fidei et confusionem eorum finalem et quod nostri habeant audaciam pugnandi, ac vituperandi eas.

...Opinio autem Christianorum est talis, et prophetia dicti Ysaac et sancti Nerxsis episcopi est, quod circa tempora nostra scilicet ultra mille cccc annos et non attinget ad quinquagesimum exient Franki occidentales et deleant omnes Sarracenos de terra et tunc destruent templum quod est in Macha et extrahent ossa pseudoprophete et sic sol videbit, ut supra. Et ut magis elucescat veritas per prophetiam huiusmodi sancti Nerxsis ad laudem fidei et ad confortationem Christianorum dicendum quod, cum circa tempora

Constantini Magni qui exaltavit fidem christianam eo tempore rex Armenie maioris etiam conversus fuit ad fidem catholicam per quemdam virum sanctum Gregorium miraculose, ut habetur infra hunc libellum dum de provincia Armenie maioris tractabitur. Vir autem iste sanctus fuit nepos, scilicet filius filii, sancti Gregorii, qui fuit religatus in quadam insula per unum imperatorem scismaticum, ibidemque vidit multa futura et quasi usque ad adventum Antichristi et fecit unum librum ut alteram Apocalipsim, et omnia completa et verificata sunt usque ad nostra tempora ut ego veraciter legi et intellexi per experientiam facti.

Dixit igitur primo de gente sua, scilicet de Armenis, quomodo propter invidiam et peccata ipsorum multiplicia et errores tradentur gentilibus et specialiter Sarracenis, qui futuri erant in tempore, et quod [redigentur in] servitutem illorum, etiam quod seducerentur ab hereticis et a pseudopropheta Machumeto; et multa de ipso et lege sua nephanda scripsit, et omnes deceptiones illius. Ante cc annos omnia sunt verificata.

Post hec scripsit et prophetizavit de Themurlano, qui nunc est, dicens quod circa tempora et millesimum nostrum, scilicet mccclxx, surget homo terribilis ab oriente de gente sagittariorum, nomen habens Ferrum, Mediusque homo, cesarios crines habens et mandans servare illos sicut mulieres, voces terribiles habens, equos parvos et veloces. Hic autem extendet se ab oriente in occidentem, inde ad aquilonem et meridiem, debellabit omnes reges et principes, nec aliquis sibi resistere audebit. Deum colet et vicia multa delebit. Christianos in tempore persequetur, civitates, terras ecclesiasque vastabit, filios a suis parentibus separabit, potentiam cum divitiis sibi cummulabit et cum ad terram Chanaan pervenerit nunccios ad principes occidentis, qui Franki dicuntur, mittet, et ubi ingressum habere non poterit pacem cum talibus libenter habebit. Qui mittetur ab ipso, nomine Asmani vocabitur — Asman in ista lingua celum dicitur — id est homo celestinus, quia erit spiritualis. Qui veniens ad principes Christianorum multa tractabit in bonum fidei indeque revertetur et aliquis de suis propinquis ad fidem catholicam convertetur per eum. Interim princeps christianissimus de occidente cum multitudine forti, signum crucis habens in exterioribus et in interioribus...

Iste prophetie verificate sunt et complete et specialiter de Tyranno et Medio homine, scilicet Themurlano, de verbo ad verbum, ut vidimus oculata fide usque ad ducem futurum.

Ista autem que secuntur de liberatione Christianorum et de destructione Sarracenorum, Christiani orientales credunt ita esse verum sicut ewangelium dei. Ideo quicumque de istis partibus pergunt ad illos, illi obviant cum gaudio et petunt nova: utrum adhuc exeunt Franki, quia prophetia iam videtur esse completa. Ideo propter hoc multum honorant Latinos propter spem futuram.

Quantum autem ad Sarracenos, habent per multas prophetias, per diversa tempora, quod omnino hoc debet compleri et in signum huius, quando leguntur huiusmodi prophetie, aliqui amare flent interitum et casum suum et credunt hoc esse verum sicut nos credimus Christum esse venturum. Secundo autem, aliqui custodiunt Christianos apud se ut aliquando, scilicet in adventu

Francorum, sint in liberationem ipsorum; multique magni principes dicunt quod, postquam prophetia est et deus vult hoc, non oportet resistere, sed statim nos ponemus crucem in collo et adorabimus Christum, et erimus liberi. Sed ex hiis aliqui dubitant quare cum tempus appropinquat et tamen non est dispositio de exitu eorum. Ego autem audivi ad hoc ab aliquibus sapientibus qui dicebant: « Hoc impossibile est quod non erit. Sed quia non cito fit ex hoc est, quia magna peccata sunt inter illos Frankos et dissentiones. Ideo deus elongavit terminum hunc ». Et Turcus Baazica dicebat multociens populo suo: « Usque quo isti Franki habent duos papas, non timeo eis facere gwerram, sed quando erit unus, tunc oportet facere pacem cum eis ». Hec scribo ad exhortacionem pacis et ad manifestationem voluntatis divine.

Nunc autem prosequendum opus nostrum, dicendum que gentes et quot sunt, et de nominibus ipsorum secundum modernos, que secuntur sectam hanc Sarracenorum. Et primo Arabes in maximo numero ubi habuit principium, et sub ipsis multe sunt provincie ut tota Affrica, ut dicetur in suis locis; et de ceteris Persi, Medii, Parthi, Chaldei, Corassani, Gillani, Curdi, Turci, Turcmanni, Tarthari, Barri, Thati, Zathacay, et licet alie multe gentes sunt, tamen continentur sub istis ut sub genere, sicut in suis locis dicetur quando de singulis provinciis tractabitur...

3. - KERESZTENY ERETNEKSEGEK hosszú sorát is megemlíti, különösen a keleti szakadár egyházat. Jellemzi a valási eltérésüket és egyházi szervezeteiket. Itt említi meg hogy egy spanyol domonkosrendi szerzetes megtérített egyet az ortodox egyháznagyok közül, akinek oly nagy szerepe volt köztük, mint Aranyszájú Jánosnak és aki latinból Aquini Tamás 'Suma contra Gentiles" cimü munkáját görögre forditotta.

Dicto autem de secta Sarracenorum et deceptionibus, principio et fine pseudoprophete, nunc dicendum videtur de ceteris Christianis hereticis sive scismaticis aliarum partium, qui [quamvis] christiano nomine censentur, tamen in multis deviant a veritate catholice fidei. Et quia inter omnes orientales scismaticos Greci sunt deteriores, multorumque causa deviationis a fide catholica et ab ecclesia Romana, [ab eis] tamquam ab omnium malorum nephario capite incipio... Omnes Christicolas preter suos reputat esse dampnatos, semelque in anno, id est in prima dominica Quadragesime omnes Christianos et specialiter Latinos anathematizat ille antipatriarcha et specialiter illos, qui noviter convertuntur ad nos, sicut fecerunt istis diebus de aliquibus nobilibus et monachis conversis per unum fratrem nostrum de Hispania. Inter ceteros fuit unus doctor qui apud eos fuit quasi alter Chrisostomus, qui cum multis conversus ad catholicam fidem didicit linguam latinam sive gramaticam et transtulit libros Contra gentiles sancti Thome. Finaliter ipse et omnes sui sequaces fuerunt publice anathematizati et exules, venientesque in Ytaliam propter fidem multa passi sunt.

4. - ALBÁNIA ES LAKOI külön fejezetben szerepelnek a könyvben. Mint Magyarország és Dalmácia szomszédját tünteti fel. Vallási szokásaik mellett kitér Lazar István szerb vajdára is, aki Bajazet szultán Timur Lenk-töl elszenvedett veressége után kiharcolta függetlenségét népének, de még bizonytalan az országa sorsa.

Nunc autem de sequacibus Grecorum et modis et ceremoniis ipsorum et specialiter habitantibus in Europa et de differentiis, literis et linguis et provinciis ipsorum, deinde, ultra Dalmaciam sive Ungariam continuando, dicam aliquid de hiis que foris sunt, id est hereticis, deinde de Asia et Affrica ac de provinciis et linguis eorum scribam etiam inserendo de aliis.

Et primo ultra catholicos Christianos ut dixi est Albania, magna patria vel fuit (?). Maior locus Duracium quem tenent Christiani; sita in maritimis Adriatici seu Egei maris vel circa. Pro nunc autem male habitata ex hoc quod Thurci destruxerunt et depopulati sunt, ducentes multos in captivitatem, et in ceteris vexationibus consumpserunt. Et nisi haberent montes altos ad nichilum devenissent. In quibus montibus meliores falcones inveniuntur et fere maxime. Divicias et policias civiles non habent. Gentes bestiales et ignare. Habent linguam et literam propriam. Sectam habent Grecorum, licet etiam multi sequuntur Latinos et specialiter in maritimis, et hii habent sacerdotes in forma ecclesie. Sunt etiam ibi religiosi Predicatores et Minores. Hec provincia ab oriente habet Greciam, ab occidente Dalmaciam sive mare Adriaticum, a meridie mare Ionicum sive Barbariam, ab aquillone Rasciam. Magno tempore dominatus est eis Thurcus Baasica. Nunc liberati per Themurbey sperant reduci ad primum statum per comitem Lazari si poterit...

5. -BULGARIA OLAH LAKOSSAGA a könyvirás évében részben a török, részben Lazar vajda uralma alatt állott. Valójában egybeesik ez a terület Macedóniával. Lakói azt hiresztelik magukról, hogy a régi római légiók katonáival összeházasodásából származnak és "hencegnek azzal, hogy rómaiak", mert nyelvük hasonlít azokéhoz.

Item ultra istam (*sc. Serviam*) ad orientem sunt Rassi, eo modo sub Thurco tribulati. Habent linguam propriam, sequuntur Grecos, sub Thurco et comite Lazari in temporalibus.

Ultra ad aquilonem est Vulgaria sive Bulgaria et fuit bona patria, sed modo devastata per Turcos. Ipsi habent linguam propriam et quasi latinam et, ut fertur, ipsi exiverunt de Romanis, quia cum quidam imperator Romanus obtinuisset illas terras, scilicet Macedoniam, quedam societas Romanorum videntes bonam patriam, recipientes uxores, remanserunt ibidem. Ideo vocantur Vulgari a lingua vulgarica Romana. Ipsi ideo iactant se esse Romanos, et patet in lingua quia ipsi locuntur quasi Romani; et in spiritualibus sequerentur Latinos et [non] Grecos nisi quia Grecos habent confines, et cito convertuntur ad nos ut probavimus.

6. - MAGYARORSZAG legnagyobb kiterjedéséről ir ebben a részben Nagy Lajos uralkodása alatt, akiről megállapítja, hogy "csodálatos férfi volt" es "majdnem negyven évig uralkodott" az ebben a fejezetben felsorolt országrészeken. Megemlíti a két Valakiát, Moldvát, amelynek a vajdáját, illetve feleségét is ismeri. Rutheniát, Litvániát is mint Nagy Lajos országát említi meg. Szerinte ez a nagy király egységben tudta tartani népeit, de halála után a széthúzások miatt a török már Valakiat es a velencei részeket meghóditotta. Mint személyes élményről számol Bajazet szultán Timur Lenk-nek tett ajánlatáról, hogy évi 100 ezer keresztény rabot szállít neki, abban az esetben, ha európai hódításait ázsiai támadásaival nem hátráltatja. Mint mondja, a török követ az ő jelenlétében közölte Timur Lenkkel urának az üzenetét. Timur azonban visszautasította az ajánlatot, amiért a szerző mint a kereszténység nagy jóakaróját dicsöíti.

Ultra istos circa mare Magnum sive Ponticum est Volaquia, magna provincia. Habet dominium per se et licet Turcus multos ipsorum ceperit et tribulaverit, non tamen obtinuit dominium huius ut ceterorum. Volaquia dicitur maior et minor. Per istam provinciam transit Danubius, fluvius maximus in orbe terrarum, descendens de Almania per Ungariam, inde per Volaquiam, et intrat mare Magnum circa Nicostomum, quem habent Ianuenses, et dicitur Nicostomus id est os lupi, quia intrans mare facit multas insulas et ora. Isti non habent civitates magnas sed villas multas et animalia multa. Fertilis terra, modicum de vino, magnas aquas et planicies. Isti communiter sequuntur Grecos in secta, licet etiam nos habemus plura loca ordinis Predicatorum et Minorum et multos Theutonicos habitantes in eisdem partibus. Dominus ipsorum aliquando conversus fuit ad fidem nostram catholicam et specialiter mater sua domina Margarita per unum fratrem Predicatorem vicarium generalem illarum partium. Ista provincia habet ab oriente mare Magnum, ad meridiem Constantinopolim, ab occidente Albaniam, ab aquilone Russiam sive Litfaniam. Iste omnes gentes dicte erant sub rege Lodwico Ungarie qui fuit vir mirabilis et regnavit quasi annis quinquaginta. Omnes sibi fuerunt tributari usque ad Thartariam et Turci non erant ausi intrare ad fines ipsorum timore regis dicti. Post mortem, propter divisionem, subtraxerunt obedienciam et Thurcus dominatus est eis preter Valaquiam ut dictum est. De supradictis provinciis usque Venecias Turcus Baazica promisit per nunccios me presente domino Themurlan mittere omni anno c. milia Christianorum captivorum si dimitteret eum in pace et non intraret patriam suam. Ipse autem non quievit et intravit et destruxit eum ut notum est et dixit hoc fecisse amore Christianorum quia erant in liga secum.

7. - KET OROSZORSZAGRÓL is tud a szerzö, melyeknek sok fejedelme van, akik között a legnagyobbat, a császárt Susmanos-nak hivják. Belsö Oroszországban van a nagy Mosco város. Innét nagyon könnyü Catay-ba, vagyis Kinába eljutniok a kereskedöknek. Az ország jelenleg a tatárok kánjának és Witold hajdani litván, most lengyel királynak adózik.

Ultra ad aquilonem est Russia sive Rutenia, maxima patria. Et sunt due, maior et minor; habent plures dominatores etc. Sed minor inter ipsos est imperator Russie et in sua lingua dicitur Susmanos. Est etiam Russia interior et exterior. In Russia interiori est civitas magna que dicitur Mosco. Inde possunt et transeunt mercatores versus Catay et est via brevis. Alique partes Russie consueverunt dare tributum et gentes armorum magno Cay sive imperatori Thartarorum, nunc autem domino Witoldo sive regi Polonie, qui olim fuerunt Lituani et pagani, nunc autem boni Christiani licet non omnes, et in omnibus partibus suorum subditorum instituerunt archiepiscopos et episcopos ceterosque religiosos et inquisitores de ordine Predicatorum et appellantur sive intitulantur « inquisitor Russie et Volaquie ». Ista Russia est frigidissima terra...

Isti habent propriam linguam et literam et sunt devoti Christiani, nisi sequerentur Grecos, et a patriarcha Constantinopolitano recipiunt benedictionem, id est archiepiscopi per eum consecrantur, et per hoc viles sunt. Etiam sunt simplices multum circa divinum cultum et multum devoti... Habent confines ab oriente Thartariam, in meridie Volaquiam sive Greciam, ab occidente Poloniam ad aquilonem Ultramontaniam sive mare Congelatum et nichil amplius et facit finem mundi in parte aquilonari.

Fratres Predicatores et Minores habent plura loca in illis partibus, inquisitoremque Predicatores.

Lituania retro ipsos ad occidentem, parva patria. Aliquando pagani, nunc autem gratia Christi Christiani licet non omnes. Ideo transeo quia notum est omnibus.

8. - A FEKETE TENGER MENTI NÉPEKKEL nagyon hosszadalmasan és részletesen foglalkozik a szerző. Legjellegzetesebb a Thati és Gothi töredéknép említése, akikről azt írja, hogy skótoktól származnak és majdnem úgy beszélnek, mint az angolok. Nagytatárország és Kumánia határleírását városaik felsorolása követi. Még Kazária is szerepel az országok listáján, valamint az avarok a Kaukázus irányában, ahol szerinte annyi nép él, hogy nehéz lenne felsorolni mindegyiket. Nagyon mozgalmas kereskedelmi városnak írja le Kaffát, ahol ő maga egy alkalommal 35 különböző nyelvet beszélő kereskedőket számlált.

A tatárok vallási életéről, népszokásairól, családi kapcsolataikról ez a fejezet ad legtöbb korabeli tudósítást. Korábbi források torzított felfogása is itt érződik legerősebben. Lótejivásukat és vidámságukat különösen kiemeli. A népek egymásutánját akkoriban foglalta el Timur Lenk, akiről, mint már láttuk, a szerzőnek egészen idealizáló véleménye van.

Circa mare Magnum et iuxta sunt due generationes parve, scilicet Thati et Gothi pauci. Grecos sequuntur in secta, etiam utuntur literis grecis. Gothi traxerunt originem a Scotis et loquuntur quasi Anglici. Habitant in maritimis iuxta Chapham et in Thartaria sive Comania. Incipiendo a Volaquia ab occidente et a Russia ab aquilone est Thartaria magna sive Comania et extenditur usque ad Chatay per maxima spacia; ex parte orientis extenditur usque ad regnum Corasme et quedam deserta. Ex parte aquilonari [habet] Russiam sive Yhabri vel deserta. Ex parte occidentis est mare

Magnum seu de Thana. Ad meridiem habet montes altissimos Coquas [sive Caspeos et mare de Bacu] sive Caspeum et Persiam. In isto regno sunt multe gentes et provincie scilicet Comania, Gazaria, Yhabri, Ihugur, Kepchacii, Gumat, Ivlach, Kumuch, Avari, et in montibus ex parte aquilonis gentes tam plurime quas ignorant etiam vicini eorum. Ipsi linguam unam habent et literam licet diversificantur inter se ut lingua italica et hyspanica. Est regnum quasi de maioribus gentibus mundi quantum ad spacia. Planicies magnas habent, male habitabiles propter aeris intemperiem. Fit enim in aliquibus locis specialibus tantum frigus quod animalia sive homines non possunt vivere; in aliquibus vero locis tantus fit calor in estate quod nullus potest vivere, etiam propter muscas et cinifes. Nec sunt ibi arbores nisi quis plantaverit iuxta villas. Carent vineis omnino. Civitates paucas habent et specialiter nunc. In tentoriis habitant, stercora animalium comburunt. Civitatem principaliorem habent Sarai. In Gazaria civitas maior Sultach sive Curim, maxima civitas olim, nunc satis destructa. Ibidem ad decem miliaria Capha civitas famosa et populosa, ibidemque confluunt mercatores de omnibus partibus mundi. Omnes lingue orientalium inveniuntur ibi; ego numeravi aliquando xxxv linguas ibidem. Est in maximum auxilium et favorem Christianorum hec civitas ultra mare. Ianuenses dominantur ibi, ibidemque pro nunc sunt meliores magistri ad laborandum de serico et chamelotto ac de aliis artibus. In eadem est Thana civitas portus super flumen Thanay et in capite Sicie, quod etiam dividit Europam ab Asia. Multa miranda essent dicenda de hiis partibus, sed pro nunc transeo. Male habitabiles pro nunc propter guerras, etiam quia vendunt cottidie domini suos subditos pro exactionibus, etiam parentes filios, et finaliter Themurlank destruxit et duxit in captivitatem quasi sine numero. Et quia non habent aurum et argentum quando dominus exigit ab eis, talia non habentes dant eis animalia, filios et uxores, ac illi statim vendunt mercatoribus et sic evacuata est patria. Per hanc transit flumen famosissimum quod dicitur Hedyl et intrat mare Caspeum, et, ut fertur, dividitur in xl partes quarum una est flumen Thanay, quod intrat in mare de Thana deinde ad mare Magnum. Anno quolibet congelatur per menses plures et homines transeunt desuper, etiam equi et currus et cameli. Isti Thartari in cultu sunt diversi. Maiores ipsorum ac loca maiora in secta secuntur Sarracenos habitantes in finibus ipsorum; sunt bestiales et ydolatre habitantes in mediis terris vel terminis; plures sunt Christiani et faciliter convertuntur nisi Sarraceni impedirent, quia illi predicant eis delectabilia, et quod solum credant unum deum et suum nunccium Machumetum. Fides autem nostra in contrarium est dura, ideo pauci veniunt ad nos, et si aliquando convertuntur ad fidem catholicam raro tamen dimittunt ydola. Opinantur quod illa dant eis prosperitatem et quod custodiunt animalia sua a feris. Innumerabilia cerimonia habent que omnia enarrare prolixum esset. Paganizant in multis et specialiter in sacrificiis animalium. Quando habent plures uxores et filios aliquos vendunt sicut et animalia, quia dicunt se tot non posse nutrire. In ista patria sunt multi Christiani, ut Latini sive catholici, Greci, multi Armeni, Ziqui, Gothi, Thati, Valaci, Russi, Tarcazi, Ivlati, Assi, Alani, Avari, Kuminqui, et quasi communiter omnes locuntur thartharicam lin-

guam. Ex parte meridiei habet montes Caucasos sive Caspeos suntque mirabiles in altitudine et longitudine atque numero diversarum gencium et linguarum atque monstrorum. Ibidem dicuntur esse Monacli, qui etiam carnibus humanis vescuntur: Homines canini, id est unam partem caninam alteram humanam, in cursu veloces ut canes, neque in venacionibus indigent canibus quia ipsi velociores sunt cervis et capiunt ipsos. Et, ut audivi a fide dignis, sunt ibidem in utraque parte montis quasi xl lingue diverse et divise inter se, cultusque plurimi. Quid dicam de cerimoniis ipsorum nescio, nisi quia non est nisi una confusio. Isti montes claudunt inter se gentes Gog et Magog quos Alexander Magnus clausit ut non exirent usque ad adventum Antichristi, ut dicit Magister in Hystoriis etc., et opinio omnium incolarum istarum parcium est et hoc firmiter tenent, et ostenditur murus et porta ferrea in[ter] montes et mare Caspeum in parte meridiei. Vidi multa de hiis ut dicetur in loco suo scilicet quando dicetur de mari Caspeo. In ista Thartaria sunt multi religiosi nostri et tenent firmiter fidem nostram, catholicique multi. Iste sunt gentes bestiales sine policia nec habent artifices ingeniosos neque induuntur preciosis pannis nisi de aliis partibus portarentur. In commestionibus non multum curant de pane et vino sed quod habeant de carnibus et lac. Nobiliores vescuntur carnibus equinis et in fine prandii bibunt lac equinum, et ordinant taliter quod inebriat sive letificat et impinguat. Habundanciam habent etiam de piscibus in maritimis. Pro nunc non habent imperatorem determinatum sed aliqui tyranni regunt. Imperator ipsorum vadit fugiendo hinc inde a facie domini Themurbey ac alterius tyranni qui nunc est dominus in parte...

9.- A CSERKESZEK ősi, félig pogány népét írja le a könyv eme része. Nagyon jelentős az "istenfájáról"szóló leírása. A templomok mellett ültetik ezeket és állatáldozataiknál a túlvilági lelkeknek is adóznak azzal, hogy az "istenfája" ágaira aggatják. A fa körül, amelyre egyébként a kereszt jelét is kitüzik, kört vonnak, amelyen belül minden üldözött mentheti az életét és az ide helyezett tárgyakhoz senki hozzányulni nem merészel. Áldozati lakomáiknál mindenkinek megvan a maga kijelölt része, bizonyos rendszer alapján. Asszonyaik nagyban üzik a varázslatokat, különösen a szelek és viharok felkeltésében járatosak. Mindezekről a jelenségekről a szemtanú élményeinek hatása alatt számol be. Megemlíti a matregai János püspök esetét, akit gyermekkorában ebből a népből hurcoltak és adtak el Genovában rabszolgaként, de nagy tudásával megnyerve gazdái bizalmát, szerzetessé lett, majd később a szülőföldjére visszatérve népének nagy keresztény püspöke lett. Ugyan ilyen karriert futott be egy másik gyermekrabszolga, akit Kairóban adtak el a vásáron és később nagy tehetségével az ország szultánja lett. Ezeket a hajdani rabszolgákat a szerző személyesen ismerte.

Iuxta pedem montis et Mare magnum est patria que vocatur Ziquia sive Tharquesia. Nec habent regem nisi aliquos dominos et parvos, et plures sunt ville que reguntur per se ipsas, nec curant de aliquo. Civitatem nullam habent, parvas planicies et altissimos montes qui extendunt se usque ad montes Caspeos. Due sunt species ipsorum sive patrie, Tarcasi nigri et albi; nigri nomine

non pelle. Qui habitant in montibus vocantur nigri, qui autem in vallibus sive maritimis Tharcasi albi dicuntur. Et nullus intrat ad ipsos nigros neque ipsi exeunt nisi pro sale, et raro. Habent literam et linguam propriam. In secta quasi [omnes] secuntur Grecos in aliquibus ceremoniis et ieiuniis; in ceteris non multum curant, sed habent suas ordinaciones et ceremonias. Ieiunant L dies pro Quadragesima, et Adventum et sextam feriam, de ceteris non curant. Habent ecclesias et ymagines et festivitates ut Greci. In festis magnis et dominicis diebus faciunt sacrificium de animalibus et dividunt inter se et commedunt et specialiter pauperibus et antiquioribus dant capita animalium et ponunt supra vel in ramis arborum et hec dicuntur esse partes animarum. Arborem plantant iuxta ecclesiam, super quam ponunt crucem quam vocant arborem dei, in quibus ramis ponunt signa varia et capita animalium. Monachos non habent; sacerdotes eorum habent uxores ut ceteri et qui non habet uxorem non potest stare inter ipsos. Sunt maximi latrones et fures et de una villa exeunt ad aliam publice et violenter rapiunt filios et homines alterius ville, sive etiam furtive si possent, et statim vendunt mercatoribus in maritimis. Et sicut consueverunt vendere Thartari suos ita et ipsi miseri. Sed unum bonum habent, quod iuxta ecclesiam et illam arborem dei faciunt unum circulum et nullus est ausus infra circulum tangere quidquam. Extra autem quod prius tetigerit suum erit et specialiter in maritimis ubi franguntur naves, et dicunt quod deus misit ipsis et vendunt hominem pro porco. Asserunt etiam quod mulieres ipsorum sunt maxime nigromantice et in illa arte dedite et faciunt excitare ventos et mare, et sic franguntur naves quia non habent portus bonos. Et hoc ego in me probavi cum essem circa vel infra dictas partes. Excitabant per artem magicam mare et specialiter de nocte. Nos autem per orationes et suffragia sanctorum vincebamus. Ubi eramus octuaginta persone [...] finaliter dixerunt illi: Non possumus prevalere contra vos quia sancti pugnant pro vobis, et visibiliter vidimus in nocte beatum Nicolaum cum magnis luminaribus succurrere vobis in maxima tempestate et necessitate. Et post plures menses liberati, deo referimus gratiam et exivimus ad ecclesiam sancti Nicolai in terra ipsorum et pacem habuimus. Sunt subtilissimi ingenii, et pulchre mulieres. Homines vadunt quasi nudi, nisi nobiles.

Nota quod unus ex illis nobilibus fuit venditus Ianue, eruditusque et liberatus a servitute intravit ordinem Predicatorum, et factus est finaliter archiepiscopus in una ecclesia huius terre per sedem apostolicam, ibidemque fuit et stetit magno tempore; qui etiam multos convertit de gente sua.

Soltanus de Chayrio temporibus nostris fuit de ista patria servus ductus in Egiptum, et post mortem alterius soldani ipse factus est soldanus; et nunc filius suus post eum. Vidique ipsum puerum et parentes suos, qui venerunt ad eum post tempus.

Ideoque dixi quod sunt subtilissimi ingenii et agibiles ad omne opus, non tamen in sua patria. Habet ista patria ab occidente mare Magnum, ab aquilone Thartariam, ab oriente montes Caspeos, a meridie Iorianiam sive Apcasiam...

10.- GEORGIA földrajzi leirása és V Bagrat király udvaráról terjengő hírekről valamint Timur Lenk nagy pusztításairól szóló fejezet. Az alánok és jászok is itt vannak megemlítve.

Ioriania est magnum regnum sed non est unitum; magnas divisiones habet inter se. Incipit a magnis montibus Coquas vel Album, ut dictum est, ab occidente. Circa meridiem habet Armeniam maiorem vel Persiam, ab oriente mare de Bachu vel Caspeum, ab aquilone Thartariam. Et istud regnum dividitur in duas partes. Pars exterior que ad orientem etiam dicitur Ioriania. Pars interior dicitur Apcasia. Et tamen unus rex dicitur esse, licet pro nunc sint tot domini inter se divisi quod numquam erunt in pace. Isti sunt devoti et simplices, ideo cito convertuntur ad fidem catholicam et gratia Christi habemus multa loca in illis partibus Predicatorum et Minorum et magnum populum...

Facti sunt maxime sodomite, et specialiter rex ipsorum, et in multis nephariis implicati. Ideo deus punivit eos et flagellavit per Themurlank qui ter intravit in illam patriam et destruxit et fecit magnas strages et captivitates, destruxitque ecclesias solempnes et mirabiles in edificiis, ut quasi ecclesiam sancte Sophie, in numero bene xxx, que numquam ab inicio fundationis intraverant ibidem immunda et Sarraceni. Rexque ipsorum antiquior ab eo captus cum regina et filio uno, captivique de illis partibus circa centum millia, et multi catholici nostri cum eis...

Longitudo huius patrie quasi dierum xx, non tamen bene habitata. Ibi sunt diverse gentes ut Ioriani, Armeni, Sarraceni, Iudei et isti sunt mercatores. Sunt etiam in confinibus ipsorum in montibus Duelli, Allani, Assi, etc. In istis partibus predicaverunt iam magno tempore Predicatores et Minores et converterunt multos et habent plura loca in eisdem partibus. Per istam patriam transit maximum flumen quod dicitur Thur et intrat mare Caspeum. Originem habet a montibus Armenie maioris unde et Tigris et Effrates oriuntur...

11.- DAGESZTANRÓL és a Káspi-tenger parti Vaskapu régi hagyományos "Góg és Magóg" népeiről szóló részlet. Lagziaknak nevezi ezt a népet és leirja róluk, hogy kiváló nyillövészek, akiket Timur Lenk is csak békés uton tudott meghódítani.

Inde ad orientem Lagzi. Linguam habent propriam. [Habitant] in montanis, ubi etiam ostenduntur muri quos fundavit Alexander et clausit gentes Gog et Magog. Ibi etiam prope est civitas que vocatur Porta ferrea inter mare Caspeum et montes, strictissimus locus... nec aliquis vivens per montes potest transire nec per mare nisi per illud strictum. Ideo in persica lingua vocatur Darbant, id est Porta stricta sive Porta clausa. De opinionibus istis habetur per magistrum Scolasticum. Secundum modernos autem dicitur veraciter et ostenditur murus, qualiter Alexander clausit eos, necque aliquis potest transire ad eos, nec ipsi possunt exire. Nec aliquis vivens potest scire vitam et mores ipsorum, licet aliqui qui appropinquant ipsis dicant

per coniecturam de vita ipsorum multa miranda, et specialiter quia indigent de sale et venient ad unum passum strictum et confines ipsorum ponunt ibidem de sale et ipsi ponunt vel ducunt animalia et recipiunt mutuo sine locutione aliqua. Et isti tales Lagzi sunt quasi nullius legis; aliqui tamen secuntur Sarracenos, aliqui Iorianos vel aliquos alios Christianos. Sunt gentes veloces et magni sagittarii. Themurlank temptavit si posset intrare montes aut circa tales, et misit centum milia armatorum. Illi exeuntes de nemoribus faciebant suis magnum dapnum; ideo mandavit suis retrocedere. Volensque dictus dominus pertransire Portam ferream non potuit, nisi prius haberet dominium huius terre pacifice, et sic intravit Tartariam magnam.

Multa essent dicenda de dictis montibus et habitantibus in eis, sed pro nunc sufficit brevis notitia, alias scriberemus ad plenum.

12. - ÖRMÉNYORSZÁG és az ottani domonkosrendi missziók leírása. Ebben a fejezetben emlékezik meg saját, sultanyiehi püspöki székhelyéről, a nevesebb misszionáriusokról, különösen Podioi Bertalanról, aki egyszerre 600 tanítványával tért át a latin egyházi szertartásokra és az egész keleti hittérítésnek óriási fejlődését ezzel elömozdította. Ez a fejezet is jelentös a kaukázusi magyar töredék népcsoport felderítése végett.

Circa vel ultra istas partes ad occidentem Persie et maris de Bacu est Armenia maior, magna patria et nominata in toto orbe... Multa circa hoc essent dicenda et de fabulis et cerimoniis ipsorum, sed pro nunc sufficit.

Dicam ergo hic de una conversione notabili per fratres Predicatores ad laudem Christi et fidei honorem [facta]. Cum anno Domini mcccx vel circa in partibus orientalibus nulla mentio esset de ecclesia Romana et de eius cerimoniis, ibidem quidam fratres Predicatores cum mercatoribus iverunt ad illas partes et primo in Persidem et Armeniam maiorem, audientesque errores ipsorum, inceperunt ex tunc predicare fidem catholicam. Et aliqui didicerunt linguas eorum et converterunt plurimos et specialiter de ista Armenia. In diebus illis cum esset ibidem quidam magnus magister qui lv annis tenuit scolas et in tempore suo magistravit sexcentos de suis discipulis secundum modum et ritum suum — quia respectu ad alias gentes ipsi habent plurima studia et meliora, licet respectu Latinorum nichil sit — quod cum audisset predicare nova ac conversiones gentium ad fidem catholicorum sive Frankorum, satis admiratus misit aliquos valentes viros ex suis discipulis ad investigandum quid hoc esset aut quid predicarent tales de tam longinquis partibus venientes. Discipuli euntes usque ad civitatem Marga, que est in Persia, invenerunt virum religiosum et venerabilem dominum fratrem Bartholomeum de Podio ordinis Predicatorum, qui prius et primiter [...] et causa prima salutis omnium illarum partium fuit, cuius sepulchrum usque ad hodiernum diem veneratur propter signa et prodigia per ipsum facta, cottidieque fiunt ad laudem dei et fidei catholice. Qui in dicta civitate habebat iam locum et ecclesiam ac plures catholicos. Cum intrarent ad ipsum dicti discipuli totam diem expenderunt in salutem animarum et informati ab ipso de fide catholica, et quod erant missi a sede Petri ad confortan-

dum fratres suos ubi dicitur « et tu aliquando conversus confirma fratres tuos » ut in prologo etc. Et statim reconciliati abrenuncciantes erroribus in baptismo et in ordinibus sacris secundum formam ecclesie, sub dubio, baptizati et consecrati fuerunt. Et transtulerunt pro tunc quartum librum Sententiarum sancti Thome propter sacramenta ad declarationem maiorem. Dimittentes omnia renuncciantesque magistro, quatuor ex istis discipulis intraverunt ad Armeniam ad suas villas proprias et inceperunt predicare, primo occulte deinde manifeste, et converse sunt ville magne et populose, miseruntque pro predicto fratre Bartholomeo episcopo, et aliquos ex eis aliquosque ex Latinis miserunt ad summum pontificem, scilicet ad Iohannem papam xxii, qui audiens hec mirabilia et inaudita gaudio magno gaudens multa ordinavit circa illas partes ut patet clare in bullis suis. Tunc enim instituit ecclesiam Soltaniensem in archiepiscopatum quasi totius Orientis ut patet in bulla limitans de Thurkia usque ad Indiam et Ethiopiam, pluresque episcopos dans ei in adiutorium et gratias singularissimas ei concedens. Tunc fratres roborati et freti brachio ecclesie mirabilia operati sunt in tantum quod maiores et meliores quantum ad prelatos et laicos conversi sunt. Monasteria quoque cum omnibus monachis et ville cum toto populo cum maxima devocione conversi sunt ad fidem catholicam et ecclesiam Romanam que erat omnino ignota eis; nunc autem magnum iuramentum ipsorum est: « Ita me Deus adiuvet et ecclesia Romana », sicut antiqui iurabant per templum Domini. Pluresque ex eis didicerunt linguam latinam et Latini linguas eorum et transtulerunt totum officium diurnum et nocturnum, breviarium et missale, ad linguas illas, deinde totam doctrinam et Summam sancti Thome. Et usque ad hodiernam diem meliores et sapienciores ipsorum legunt illa et statim convertuntur ad fidem sine aliquo doctore et indice, et propter hoc perseveravit fides et spero quod perseverabit et dilatabitur ibi, quia « Dominus nobiscum est usque ad consummationem seculi » et etiam quia « porte inferi non prevalebunt adversus eam ». Ceteri Summi pontifices plura operati sunt ibidem per Predicatores. Et nos in tempore nostro dicamus: « Ecce nunc tempus acceptabile etc. ».

13. - A PERZSIAI RÉSZEK fejezete. Itt szerepel Bukhara, Samarkand és a legjelentösebb magyar kutatási szempontból Sultanyeh, ahol JÁNOS székhelye volt.

Ultra istam ad meridiem et in parte ad orientem est Persia maxima patria... Regnum Persarum dividitur in duas partes que dicuntur solummodo unum regnum quia imperator ipsorum unus est et dicitur imperator Persarum et Medorum. Incipit ab India minori et durat per occidentem usque ad Armeniam maiorem. Infra istos terminos omnes provincie et regna sunt sub imperatore ipsorum. Et quidquid est sub eo, omnes sunt in spiritualibus sub iurisdictione archiepiscopi Soltaniensis, nunc ego, licet indignus sum. Pro nunc hanc provinciam tenet Themurlank, omnes quas tenebat imperator ipsorum naturalis ut Assuerus cxx provincias, et nunc imperator modernus qui vadit fugiendo a facie Themurlank, qui scilicet Themurlank multum vastavit illas partes et quasi anichilavit... Ibi est civitas Ispahan —

multe civitates et famose sunt in isto regno, scilicet Thauris — que olim Susis dicebatur, ubi Assuerus convivium magnum fecit ut in libro Hester habetur. Ibi etiam Soltania, id est civitas imperialis, que est metropolis totius Orientis per Iohannem papam xxii. Ibi etiam Bukara, item Semerkanth in finibus Persarum ubi est habitacio Themurlank, prius parva sed nunc maxima, in omnibus per ipsum ditata, magnificata, fortificata. Et omnes thesauri totius orientis ibidem mittuntur...

14.- A CALDEUSOK országa, ahol valamikor az asszirok, most a Suriani nép lakik. Babilóniai hagyományok megemlítése. A szerző személyesen küldött ide egy domonkosrendü hittérítöt.

De Persia ad meridiem est Caldea versus orientem... Latitudo regni Caldeorum ex parte septentrionis incipit a civitate quadam que vocatur Maraga et extenditur per meridiem usque ad mare Occeanum. Maior civitas horum Baldat, que in Scriptura Babilon, licet non eodem loco sed super Effratem. In hoc regno multe planicie, pauci montes et modice aque que per regnum discurrent. Multe gentes, ut Arabes, Caldei, Suriani, Nestoriani, Armeni et Catholici. Et ego misi pro istis Catholicis in Baldat fratrem unum qui augmentavit ibidem Catholicos...

Circa istud regnum est provincia parva sive regnum ad caput Sirie, propeque civitas Rages Medorum que nunc dicitur Meldin. Circa etiam Meldin Edissla, civitas Abagaron regis qui misit ad Dominum Ihesum Christum etc., que nunc dicitur Mosil. Istam inhabitant pro maiori parte Suriani, et habebant dominium in multis locis et specialiter patriarcha ipsorum qui dicitur cathalech et multum afficitur ad Latinos. Nunc per totum perdidit, primo propter Turcmannos, deinde per Themurlank totaliter. Linguam et literam habent propriam. In ista provincia locuntur Arabicum et Persicum. In secta sunt Sarraceni...

15.- KURDISZTÁN leirása, amely szerinte a régi pártus és méd birodalomból alakult. Nyelvi leirásai félig perzsának félig örménynek nevezik a lakósságot. Sok domonkos-rendü hittérítö él köztük.

Ad meridien Persie est Curdistan, quasi pars Medie sive Parthie, magna patria. Propriam linguam habent et quasi persicam, communiter quando loquuntur linguam armenicam. Et sunt plures de illis Armeni et Surriani Christiani. Sunt etiam et nostri Catholici et fratres nostri habent curam de illis...

16.- CSINA leirása. Méltatja elödjének a ferencesrendü Károly pekingi érsek munkásságát és érdemeit. Egyben elárulja, hogy minden törekvése az, hogy ezt a távoli misszió központot ö kaphassa meg a pápa bizalmából. (Ezt később el is érte!)

De India et de mirabilibus eius ac de monstris nec non et diviciis et regibus et populis multis satis habetur per Allexandrum Magnum atque alios historiographos plenarie in suis libris et hystoriis. Ideo pro nunc non curavi ulterius procedere usquequo visitabo ipsam patriam tamquam obligatus, si placuerit Deo.

Cathay secundum quosdam olim in parte Hircani. Hoc regnum ab India a dextris ad aquilonem extenditur usque ad ventum grecum inter septentrionem et orientem et est hoc regnum maius omnibus regnis mundi et satis repletum gentibus et divitiis. In mare Occeani habet situm. Tot enim sunt maris insule quod nullus potest scire numerum...

In hac patria est archiepiscopus Camelech de ordine fratrum Minorum, vir venerabilis et sanctus nomine Karolus de Francia, quem cognovi in mea iuventute. Hic fuit in illis partibus fecitque multa ad augmentacionem et honorem fidei, et magno tempore defunctus, nullus alius ivit ad partes predictas. Ideo ego multociens rogatus, et transivissem nisi quia expectabam societatem a sede Apostolica. Si placuerit Altissimo transibo ad illas partes quia habemus ibidem bonam partem Catholicorum. Et non restat nisi quis vellet laborare ad Filii dei laudem et Romane ecclesie honorem et fidei catholice augmentacionem, multisque modis provisionem per viros electos...

In ista patria non investigatur fides explicite; tamen si predicatores veritatis perseverarent in multis proficerent, sicud et fecerunt nostri predecessores. Sed, proch dolor, quia non sunt nunc usque ad unum, cum dictus archiepiscopus Cameliensis sit mortuus magno tempore, neque est aliquis compaciens illis volensque laborare. Nec Sedes apostolica curat; ego nuncciavi nostris maioribus; excusatus sum coram deo, quia in illis partibus non contradicunt nobis.

17. - ETIOPIA földrajzi leírása és népének mély kereszténysége szerepel ebben a fejezetben. Világlátottságát itt árulja el legjobban a szerző, mert az egyiptomi Nílus szabad folyásának jelentőségét az ország termékenysége szempontjából az abesszinek jóakaratától teszi függővé. Mint írja, módjában lett volna oda is követségbe menni, de épp akkor Timur Lenk fia kérte fel, hogy Angliába menjen.

Ad meridiem per deserta de India per sinistrum est Ethiopia unde Gyon sive Nylus descendit, de quatuor fluminibus Paradisi, initiumque eius nullus mortalium potuit scire ut de ceteris tribus, transitque per eandem patriam et dividit Affricam ab Ethiopia et separat consequenter ab Asia maiori, extenditque usque ad deserta meridiei et inhabitabiles propter solis fervorem. Ibidemque nichil potest vivere nisi serpentes et reptilia venenosa et monstruosa. Utra nichil viventium est nisi quasi terra et mare simul bulit et mirabiliter in contrarium septentrionis defrigiditate et glacie, ut dictum est.

Ab oriente habet Indiam maiorem et mare Occeanum; ab occidente confines habet Affricam sive Arabiam; a septentrione extenditur usque ad partes Egipti; a meridie mare occeanum Ethiopicum et Austerum. Ha-

bent literam et linguam propriam. Orientales ipsam vocant Habassy. Simplices et boni christiani sunt. Altissimus rex ipsorum presbyter Iohannes vocatur, licet sit rex magnificus et secularis, sed propter devotionem et religiositatem dicitur quasi presbyter. Ostenduntque devotiones suas in peregrinatione sancti sepulchri qui veniunt in magno numero, nec solvunt aliquid Sarracenis, ymmo rex ipse habet a Soldano Egipti pro tributo annuatim c. milia francos et totum expendunt in via sancti sepulchri et in peregrinos. Causa huius tributi est quia cum Ethiopia sit in superiori parte Egipti et inde descendunt aque que intrant Nilum, qui possunt impedire ne alie aque intrarent Nilum et augmentarent, et illi de Egipto haberent dampnum et penuriam aquarum, quia non possent irrigare campos ut vellent ex hoc quod Nilus multum descenderet in profundo nec possent tunc irrigare campos quia sine irrigatione nichil nascitur in Egipto, et super hoc habent provisiones suas et presciunt incrementum et detrimentum aquarum; et in signum huius posuerunt columpnas in ripariis et secundum hoc indicant quantum debent seminare vel non, et presciunt penuriam et habundantiam ipsorum. Et hoc est quod cogit eos solvere tributum illis.

Ipseque dominus libenter audieret liberationem sancti sepulchri dummodo haberet favorem et consilium permare etc. Maximam affectionem habet ipse et patriarcha ipsorum ad ecclesiam sancti Petri et libenter suscipiunt missos ab ea et libenter informarentur ab ea per suos nunccios ut probavi ego, et nisi impeditus in aliis servitiis dei et fidei fuissem per filium Themur iam diu fuissem ibi. Sed si placuerit Altissimo ut promisi illis ibo tamquam obligatus eis per Sedem apostolicam, quia sub iurisdictione archiepiscopi Soltaniensis sunt ut patet in bulla Iohannis xxii. Ad maiorem devocionem etiam in diebus istis miserunt, rex et patriarcha, miserunt Venetias ut propter devotionem mitterent eis vestes sacerdotales, pontificalia, calices, cruces, reliquias sanctorum et cetera in forma ecclesie Romane; quod fecerunt magnifice et miserunt. Ecce bona dispositio. Quid plus, nisi mittantur messores?

18. PÁRHUZAM A KERESZTENY és MUZULMÁN vallások között és egyben végszó is.

Hic ultimate notandum de comparatione Christianorum ad Sarracenos, scilicet que pars sit maior. Et circa hoc opinio multorum est quod Sarraceni sunt multo plures Christianis ex hoc quia habent plures provincias et regna et spacia maxima et dominium multarum gentium et in tribus partibus mundi, scilicet Assia, Europa et Affrica habitantes sive occupantes. Cuius opinionis contrarius ego sum, plurimis de causis et rationibus. Et primo quantum ad provincias et regna plurima concedo, sed ut manifestum est, et in maiori parte vidi ac a fide dignis audivi in nostris temporibus, quod in aliquibus provinciis dictis et pro maiori parte sunt plures Christiani Sarracenis, ymo in aliquibus provinciis in quintuplo et ultra diversi Christiani, ut manifeste apparet infra hunc libellum in diversis locis, et specialiter in magna Tartaria, in Armenia maiori, in Asia minori, que est Turquia, in Suria alta et in aliis partibus ut ibidem notatur. In contrarium est de Christianis nostris

in quorum dominiis et terris omnes sunt unius cultus, omnes intrant ad unam ecclesiam nisi in aliquibus partibus pauci Iudei sunt. Ergo etc.

Quantum ad spacia terrarum concedo, sed veraciter dico, et vidi in parte, quod aliquando per xxx dietas non invenitur una villa et per x una civitas. Hoc probatur ex hoc quia in illis partibus portantur victualia pro pluribus diebus, et plurima regna et spacia non faciunt unum regnum de nostris. In contrarium est de partibus Christianorum in Europa quia populata et habitata mirabiliter et cottidie civitates et ville inveniuntur et in argumentum huius nullus portat victualia quia ubique inveniuntur necessaria. Quantum autem ad tres partes Asie, Europe et Affrice quas inhabitant, hec non concedo quia in Europa — quod est de Anglia et Hyspania usque ad flumen Thanay est Europa — et infra istos terminos non sunt Sarraceni nisi paucissimi in Cumania Tartari et super Greciam paucissimi Thurci, et de hoc vide plenius in isto libello in suis locis et capitulis. Igitur etc. Quantum ad Asiam dico quod maiores provincie et regna et que sunt bene populate non sunt Sarracenorum, ut sunt India maior, Catay maxima pars, Ethiopia maxima, ubi est presbyter Iohannes, et multe alie provincie, ut habetur in libello. Quantum autem ad Affricam dico quod est minima pars, aliquando computatur cum Europa secundum omnes descriptores mundi, et non bene habitata propter rationes supra dictas in capitulo de Affrica, licet sit longa; et omnes habitantes in ea non secuntur Sarracenorum sectam et in comparatione ad terras Christianorum vel ad unam patriam ut est Alamania non est ita populosa necque sunt ibi tot gentes ut in Alamania. Quantum ad Sarracenos qui recipiunt uxores plures et consequenter generant plures dico quod non recipiunt ad generacionem et multiplicacionem sed ad fornicaciones. Unde pauci sunt qui recipiunt plures uxores et raro, tum quia non possunt nutrire et nisi sint magni domini et divites, tum etiam propter rixas et turbationes inter uxores, tum quia non possunt succurrere eis; ideo pretermittunt et non curant. Ideo vidi veraciter [quod] qui habent plures uxores minus generant quam qui habet unam determinatam. Item comparando reges regibus et dominos, communitates civitatesque ut supra et infra notatum est, invenies in maiori numero, dico solum Christianos catholicos qui tenent fidem Romanam, quam Sarracenos et qui sequuntur sectam eorum. Et qui contrarium dicunt excusantur quia ignorant rationes supradictas.

Hoc dico et scribo ad Christi laudem et ad confortationem nostrorum Christianorum, ac de finali triumpho de ipsis secundum opiniones Christianorum ac Sarracenorum. Hic ergo considera et fac comparacionem de omnibus et veraciter; invenies minus quam dicitur et creditur ut experiencia docet etc.

Hic ergo sit finis huius opusculi mei Iohannis archiepiscopi Soltaniensis sive tocius Orientis ordinis fratrum Predicatorum compositum anno Domini mccccciiii ad notitiam nostrorum ortodoxorum atque doctorum fidei qui longe lateque a dictis gentibus, nec conversati nec commorati cum eis, ignorantes novas errores et ceremonias eorum. Et ad huius remedium et ad perpetuam rei memoriam ex zelo fidei composui ista pauca de omnibus istis

supra nominatis gentibus, que vidi et que audivi a fide dignis, cum quibus etiam commoratus pluribus annis et temporibus, cum quibus etiam tractavi per disputacionem et veritatem quesivi, et qualiter reducerentur ad ovile Domini crebre scire optavi, ut ex hoc manifestetur veritas fidei catholice derideturque falsitas eorum et ut audientes hec fabulosa Catholici confirmentur (et) in sua veritate, scandalizenturque in illorum tali enormitate. Item ut nostri maiores excitentur in salutem illorum et pro ovibus perditis curent mittere predicatores veritatis, et ultimo qui voluntarii sunt ire ad gentes apostatores meditentur quod eis medele necesse. Tu ergo lector prudens hic devota quid tibi placet et arma te scuto fidei et verbo dei ad confundendum qui extra sint veritatem, confortandique qui infra sunt veritatem et mementote mei dicti in vestris oracionibus. Et sic est finis huius libelli. Deo laus.

Incipit libellus brevis denotancia orbis c[illegible]
sup(er)ficialiter ac degentibus (con)stantibus
hec de facie cerimoniis atq(ue) nominibus
eor(um) et qualit(er) que contra ecclesiam katholica(m)

Devoniam ut malanitudine sp(irit)ualis
sacre collige volui sacro sufficie(n)te filio
[illegible] p(ro)p(ter) partis veri ac [illegible]
[illegible] angelus sive lucifer mirifice
p(ri)mo [illegible] vera condicione [illegible]
[illegible] domine celum loci sibi [illegible]
[illegible] sibi [illegible] equalitatem dei app(etens)
sunt dominu(m) [illegible] et [illegible]
[illegible] eius [illegible] labe [illegible]
[illegible] merito [illegible] [illegible]
[illegible] sicut electus [illegible]
[illegible] omnibus [illegible]
[illegible] et ut [illegible] et mendax
[illegible] mordens [illegible]
[illegible] sua [illegible]
nam [illegible] temptacionibus [illegible]
p(ri)mo [illegible] de loco voluptatis ubi eam po
[illegible] rex [illegible] sua [illegible]
morti [illegible] corporali [illegible]
[illegible] salvatoris [illegible] et [illegible]
passione [illegible] [illegible]
[illegible] obliquacionis [illegible]
[illegible] parte [illegible] impeccabilis [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] possessione [illegible]

[illegible] totum [illegible]
[illegible] post [illegible] in redemptoris [illegible]
[illegible] cepit [illegible]
[illegible] nam [illegible] primus [illegible]
[illegible] sepe et [illegible]
[illegible] redemptor volens ut nos ea
[illegible] premonebat petrum [illegible] auctor [illegible]
[illegible] expetiuit ut
[illegible] triticum ego aut(em) pro te
[illegible] ut non deficiat fides tua et tu
[illegible] conversus confirma fratres tuos. Dolens
[illegible] confirma [illegible]
[illegible] dicit et porte inferi non prevalebunt adv(ersus)
[illegible] non de apostolis [illegible] sed
[illegible] intellig(itur)
[illegible] quibus ipsi predicaverunt [illegible]
[illegible] gentes [illegible] merita
[illegible] in sancta katholica fide
[illegible] aliquo tempore [illegible] post [illegible]
[illegible] nephario [illegible]
[illegible] veneno [illegible] infectos [illegible]
[illegible] erroribus [illegible] et [illegible]
[illegible] hodiernis [illegible] obstinati
et [illegible] sacra [illegible] intelligendo [illegible]
[illegible] et [illegible] defen
[illegible] merito [illegible] duplici [illegible]
[illegible] pena [illegible] et [illegible]
[illegible] sedes [illegible] et [illegible]
[illegible] romana [illegible] contemplans
et [illegible] affectans
[illegible] et temptatos [illegible]

dissensiones ut quidam ipsorum. non velint sepeliri in
cimiteriis aliorum addunt et sectam aliam qua
vocant raphati qui nullius legis et sunt odiosi aba
cis[?] nec non mentem currunt de machometo et in mul
tis detrahunt et proferunt et tamen alii vero de quatuor
discipulis eius hec sunt secte nominant aquatine
cophciis[?] sive discipulis machometi qui cum in
perveret[?] cum i multis decepcionibus habuit[?]
unam honomar et bubeba[?] isti inspiraverunt ut
quecumque sequitur legem alkuram et machome
tum esse nuncium dei et prophetam et deum unum cole
re vocarent mussulmin sive musulmam cuius
ethymologia est fidei forma vel electi rerum
occidentales ipsos vocant sarracenos qui sarri
sanctum est ut dicunt eos orientales christiani secun
dum agarenos ab agar sive ysmahelitas
ab ysmahel primatori[?] patre et hoc est quod non
eorum quod dicitur agar apprenderunt per ysmahelem ut
ipsi met confitentur hoc aut precipiunt circumcidi
circumcisione quam circuidunt ut ipsi si non cum decipe
recto die et quod tarde circuidunt ut placet hoc
dicunt hic ab abraham per ysmahelem pa
eorum christianam faciunt ipsos fuit tunc ad annum
accedunt baptizari nullo modo velint nisi pro
sanitate corporis et infirmitate legem autem
scripturam tenent maliquiter[?] et superficialiter
quia libros moysi dicunt se tenere et psalterium et
alios prophetas moyses licet i multis falsificant

6

tamen nullum testamentum aliquod prophete sive sancte
scripture habent ut legem licet in hoc quod indiscrete
formeat[?] lanat[?] quinques in die se ipsos et spaliter
altercaria[?] sicut et nos processione ut intrant
ad templum suum loca ab aliquibus i mundis
malibus in lege prohibitis abstinent et specialiter a
carnibus porcinis de aliquibus non curant et
carnibus ut cameles equinas leporinas id est ne
comedunt ut ammonent malud[?]
quarta[?] de festa unguum et in multis presunt antiquos ut
judei conveniunt multum preter antiquos ut
judei ac alios et ceteros ut judei atque unum
abraham moysen et ceteros ut judei atque unum
deum colunt et ipsi abhorrent ydola dant libellum
repudii i ymmomo i multis quamvis cum illis
et licet in ipsis conveniunt cum iudeis tamen eos odio
scilicet quia nimis eo quod semper fuerunt ingrati et con
tra deum et prophetas et specialiter quod non credunt iam
messiam venisse i christum et machometum negant
esse nuncium dei et prophetam ideo ipsum semper vo
cant ingratum et blasphemum cum paganis
autem conveniunt i multis ut ritum et i multis re
cedunt a morum et gestis et in obpaiur[?] moruor
et paganorum et ita
erant aliquorum prophetia. paganorum et spa
tiabatur fides katholica re
lucia prima ut sive aut quos fides katholica re
phant cum christianis autem conveniunt in primo articulo
ut pro christum dicunt de nato de virgine maria et
in filium dei et spiritum sive alkarium christum esse spiritum
filium dei et verbum eundem et lumen dei
et ymaginem dei et unum eundem et lumen dei
paradisi et inferni consistunt ee et quidam sub

taliores eciam purgatorii Item dicunt resurrectionem
generalem et iudicium et retribucionem secundum merita et
demerita et quod Christus iudicabit sic affirmare [illegible]
bebit sicut iactanciam et eciam aliud et multa
fabulizat de Christi potencia virtutibus et mirabilibus
mirabilia narrant et dicunt eciam [illegible]
[illegible] Christi et quod Christus formabat de luto aves
et faciebat volare et dicunt quod deus [illegible] con-
tulit Christo [illegible] faciendi miracula
[illegible] sunt [illegible]
et [illegible] omnes Christum esse [illegible]
[illegible] et [illegible]
partu et post eciam quia semper [illegible]
[illegible] eciam [illegible] iudea [illegible]
[illegible] dicunt [illegible] et [illegible]
[illegible] in bethlehem iuda [illegible]
in nocte nativitatis Christi accendunt candelas et [illegible]
[illegible] [illegible] esse [illegible]
aliorum quam librorum [illegible] Christi [illegible]
[illegible] dicunt de Christo [illegible]
[illegible] et [illegible] nomen [illegible]
et [illegible] partum quidem [illegible]
licet christiani [illegible]
[illegible] Christi [illegible] sit deus et filius dei et [illegible]
Christi [illegible] de passione morte et
resurreccione Christi [illegible] et [illegible]
[illegible] sunt [illegible] plus [illegible]
[illegible] et [illegible] Christi [illegible]
[illegible] et [illegible]

prophetas tali modo condempnatos fingunt non intellig-
entes causam [illegible] mortis et fructus [illegible] et [illegible]
corpus errantes eciam dicunt christianos [illegible] falsum
credere Christum esse mortuum illa morte et [illegible]
Christum fuisse et ipsa fabulizant sic qui audiunt [illegible]
[illegible] Christi [illegible] et [illegible]
omnes christianos [illegible] et laudant
Nunc autem de erroribus principalioribus aliquid in-
seram Et primo sanctam trinitatem omnino negant
quod deus omnipotens et unus sit trinus et unus trinus in
personis et unus in natura sicut fides katholica dicit
et [illegible] generaciones
[illegible] nullo modo volunt audire dicentes quod hoc
[illegible] corrumpunt et talia [illegible] intelligentes
[illegible] carnalia [illegible] qui audiunt et
intelligunt quia sit videlicet [illegible]
[illegible] et [illegible]
Item eciam divinitatem filii dei quod deus sit et filius
dei non negant et quod natus de virgine non deus
licet [illegible] incarnacionem ipsius
[illegible] negantes mortem et consequenter omnia
sacramenta per Christi passionem dedicata et obligata
[illegible] et satisfaccionem per mortem mediatoris omnino ne-
gant et derident nos quod turpiter errantes [illegible]
[illegible] sunt passus ut [illegible] neque
potuit pro peccato [illegible] quod deus omnipotens in-
traret [illegible] virginis et tot annis laboraret
[illegible] colere [illegible]
[illegible] verbo [illegible] facere [illegible]

peto ut de maioribus opibus dei maxime uidetur p[er] h
nona nata indignisset q[uod] fili[us] e qua p[er] Adam pec
cauit primam etate electus fuit in paradiso dec
cem et mille annis primam etate que cora[m] deo
una dies reputata e[st] et mortem meruit ideo in
opinit ipm deu[m] n[on] alium p[ro]p[ri]o patri et matri
mitu fabulizant errant ecia[m] q[uod] xpus no[n] eam
assiuis n[on] iudei potuerunt ipm capere p[ro]pt[er] excell
enciam et sanitatem eius s[ed] ipse locu[m] dedit eo
ru[m] uolentes capere imposuit p[ro] se q[uod]da[m] p[ro] eo
ipsi iudei credentes xpm esse crucifixerunt cre
dentes usq[ue] ad hodiernu[m] diem ee xpm et s[ed] iudei
errant eciam xpiani ipos separare lic[et] no[n] sint in
errore[m] xpus uiuit et est in q[ua]rto celo usq[ue] ad re
surreccione[m] g[e]n[er]ale[m] et tu[n]c ipe morietur et statim
resurget ostendendo se esse ho[mi]nem et mortalem
et no[n] deu[m] et hoc ecia[m] addunt q[uod] xpus existens
in quarto celo q[uod] mittit Gabrielem archangelu[m]
ad deu[m] unu[m] ... q[uod] nunq[uam] noverat deu[m]
n[on] docuit xpianos se ee filiu[m] dei et deu[m] s[ed] filiu[m]
hominis ut patet ideo quae no[n] intrant ad pa
radisu[m] ubi adducitur celu[m] et deus uiuit nichil ...
perceret usq[ue] ad re iudicij et tu[n]c manifestu[m] ee
q[uod] dicet cora[m] omnibus et confundent xpianum
Item dicunt xpm fecisse miracula no[n] ex p[ro]pria
potencia s[ed] uirtute dei ut ceteri p[ro]phete ...
dicunt ... et pacem ... p[ro] xpm
nomine eius ... patres ...
asserunt ecia[m] q[uod] deus uiuit ... eius ...

mundi p[re]sciens ipm esse utile mundo et q[uod] p[er] legem
sua[m] debet renouare mundu[m] de manantem ad ueritat
em ultimu[m] ipm q[uod] p[re]cessisse omnibus p[ro]ph[et]is et
legem sua[m] omnes legibus ideo posterior et quasi
correctio om[n]i et i Alkurano i uenit correctio et
ma dei ideo incipit omnibus capitulis in cors
et inquietor ... lic[et] ... legit et intelligit i[n]uenit
ibidem maxima[m] confusione[m] et ... in p[ro]ps ...
nec tenet filii aliquis p[ro]phete n[on] sapientis neq[ue] the
ologos ... p[ro]bos sequit aliquo s[ed] quecumque
sibi occurrebant scribebat ut faciunt fatui fabu
lizando mutauerunt q[uod] dicta Alkurano ...
sui discipuli n[on] potuerunt concordare in aliquo s[ed]
se diuiserunt ... et plenu[m] fabulis quatuor
q[uod] libros dogmatizant descendisse de celo s[cilicet] q[ui]nq[ue]
libros moysi psalteriu[m] euang[eli]a et ultimo Alkurano
et Alkurani e[st] posterior et alie leges fluerunt ma
... eius n[on] lic[et] aliam legem ... libri n[on]
scribe nisi in lingua et l[itte]ra Arabica q[uod] deus in
Adam scribit ... p[ri]ma lingua om[n]i et q[uod] adam
Abraham et alii pres antiquitus locuti sunt in ipsa
lingua caldaica sine Arabica lic[et] contrarium dicunt
hebrei et nri doctores de lingua hebraica q[uod] in di
uisione linguar[um] in turri babel p[ri]ma lingua
remansit in domo Ebra hebrei uocantur ab
eber Item ap[osto]los uenerunt sequentes ista
mirabilia narrat ... ipsi n[on] sunt n[on]
dicit eo[rum] ... fidem in p[ro]p[ri]is ...
... q[uod] apli ... de ma

414

416

ppt miraculum maximum in memoria eius et faciunt
ipsi adhoherimus diem plus viri [illegible] et ipsi
etiam et nudis pedibus [illegible] aut [illegible]
ppt in [illegible] sine [illegible] nec lauat nec [illegible]
neque cruciadit ut viri et quasi videt [illegible]
non sunt de illa lege ut [illegible]
lauat se ante orationem et quicquid orant et [illegible]
[illegible] inventi sunt [illegible] [illegible]
Arabica lingwa licet eis orare et non alio sunt
[illegible] orationes et aliqui de alkurame orat et
adorat [illegible] laudat [illegible] et [illegible]
[illegible] orationes [illegible] sunt contente [illegible]
non et plures qui nesciunt [illegible] nulla
[illegible] mea culpa [illegible] deus [illegible] deus et [illegible]
[illegible] et machometa [illegible] eius et [illegible]
[illegible] eis [illegible] et [illegible]
[illegible] publice [illegible]
et qui predicat tenet [illegible]
[illegible] quod deus [illegible]
potestatem [illegible] miracula faciendi et [illegible]
[illegible] ut qui non obedit [illegible]
[illegible] et viam non sunt [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] et [illegible]
magis faciunt hospitalia [illegible] et multa [illegible]
[illegible] penitentiam et abstinentias faciunt [illegible]
et [illegible] bona faciunt [illegible]

[illegible] sunt in multis differentes
in habitu et modo vivendi [illegible] aliqui possidentes
aliqui mendicantes [illegible] et [illegible]
[illegible] est [illegible]
[illegible] indigentibus aliquid [illegible] quod
[illegible] nulli portat
[illegible] et barbam aliqui [illegible] et [illegible]
[illegible] magistros et [illegible]
[illegible] papa archiepiscopi doctores [illegible] sunt
[illegible] et [illegible] et magne
reputacionis et [illegible] nobis sunt [illegible]
[illegible] textum biblie neque aliquid [illegible]
[illegible] composicionis et [illegible]
[illegible] et specialiter in philosophia astrologia et
in medicina et [illegible] practica sunt et [illegible]
[illegible] et [illegible]
[illegible] et scandalizent [illegible]
[illegible] lege
et [illegible] maxima confusio et
[illegible] et [illegible]
[illegible] publice [illegible]
[illegible] illos tales
[illegible] non [illegible]
[illegible]
[illegible] sunt
[illegible] et [illegible]
[illegible] tenet omnes
[illegible]

417

fecit illis prebuit quendam dictis modum deviandi et
decipiendi gentes arabum et quia doctrina eius
est Machometi et mendax valde per eius doctrinam
ubi domini prudens ... civitatem Babilonie per
exigendam ac etiam partem stellarum ...
Adam ut non synagogam ...
prudentiam ubi predictum magum et sceleratissimum
virum nomine Sergium monachum qui propter suam
... pessima ac errores nestorianos ...
et blasphemiam in filium dei et ...
fuerat dampnatus et ...
... homines ... dei ut ...
... apliam ...
... et ... sunt per ...
... fugientes ...
... Alexandrie ...
et ... eius ...
cum cameliis et ...
... et ... pro ...
... et erroribus ... christiano ...
nova synagogam ...
... et ...
... et ...
... et ...
... honorabilem ...
... legem ... maledictum ...
... Antiochenus ut ...
... legem ...
... Babilonem ...

Affrica dividitur ab Egypto vero est patria magna ...
mare quod mediterraneum dicitur apta ad meridiem fronte
orientis habet in occeano ... ostia fluvius Ganges
a principio promontorio ... a ...
et eius insula Taprobane et qua occeanus
indicus vocari incipit, ad occidentem habet unam in monte cau-
caso desinit promontorio ... cum aquilone
subiacent ostia fluminis ... eo quo occeanus
serum appellatur ... finibus India est que habet
ab occidente flumen Indi quod rubro mari accipit
a septentrione montem Caucasum reliqua ut dictum
et indico tenditur hoc sunt gentes ... insula
Taprobane et ceteris insulis habitabilibus a flumine
Indo quod est ab oriente usque ad flumen Tigrim quod est
ad occasum regiones sunt iste ... Affrica
Persida Media ... a septentrione habet montem Cauca-
sum a meridie mare rubrum et ... a flumine
Tigris usque ad flumen Eufrates Mesopotamia est in
incipit a septentrione inter montem Taurum et Caucasum
in ad meridiem succedit Babilonia Arabia ...
inde a flumine Eufrate quod est ab oriente usque ad mare
mediterraneum quod est ad occasum deinde a septentrione
in ... que in confinio Capadocie
et Armenia sita est ... a loco ubi Eufrates
nascitur usque ad ... et ad occidentem ...
que ad meridiem Syria nominatur a fonte fluvius

ganges usque ad fontes fluminis orthogorre que sunt a septen-
trione a fontibus orthogorre usque ad civitatem orthoga-
ra inter caucasum igitur a monte caucaso in oriente
pte qua occeanus sericus tendit usque ad promontorium boreu
in finibus parcorum maris quod est a septentrione usque ad mare ca-
spium quod est ab occasu. Adiacentium caucasi iugi quod est a meri-
diem yrcanorum et persarum gentes sunt per totam me-
dium diffusarum late civitates Et per demum caspium quod
est ad orientem porta occeani septentrionalis usque ad ta-
naim flumina et meotidas que sunt ab occasu terminant
ad principia alexandria et preces egypti ponti fluminis
asiam ab africa separat. Hic agendum deinceps de parte
Asiatici maris duo sunt in duas que mediterraneum alluunt
dum asia pelago reliquum quod ab occeano Et nimia pla
genet undique de quibus dicetur. Incipit in medi-
neo asiatica maris terminus a comperonis? quod convenit ta-
himo ubi egyptiacum mare inde arabicum et ficetum ca
spat alium mare inde tabinu bosforum quod thermet
medium ut incipit europa hoc autem quidem affir-
asiaticus occeanus partem apud nos sunt in aberta est
prope occeanus qui vocatur indicus et per omnes se usque
ad occidentem fretum subdiuspe? in tamquam orientali at-
circuitus est occeanus Inde inter eas promontoria que extre-
tu cucollet et tabuna huc ut parte est occeanus Inde
caspeus promontorium inter inter maritimas usque ad affliciue usque hyrcania

post uperborent aquilonari sexto tandem et ptenco
indorum sunt sequitur ubi finis est asiatica litoris et europam
primo ellesponti mare in consulto troadis ab ab ista separat euro
pam. Hic autem aliqui dicendum de affrica et superficialiter
affrica etiam

Affrica autem quidem dicitur est dicta quasi aptaco quod celo
sive soli sit propinqua et aptaque quod ostenditur frigoris nulla
tenus est subiecta et dicam quod etiam filius noe cham inpor-
tem sive nonnulli dicunt affricam ab affer filio abra-
he ut vel uno expositionis eius dicta quod dicitur eximiis ipso
sit in dicat post istos post noe chanaan filius eius affri-
cam possedit usque ab occidente promicidiem secep-
tentrio. Incipit autem affrica a finibus egypti pergit in
meridiem per ethiopiam usque ad athlantem montem septentrione
vero mari mediterraneo clauditur et Engadi in fretu
finit. Causa inter spacio qua asia vel europa affrica
sicut et anni maiores in descripsit non spacium
in sunt sed divisionum terminis secuta sunt Quare
hoc sed idem magnum quod alterum sit ex comparatione alterius In
meridiem magis tenet et angustioris sunt se et vacca
tenuit de affrica limite facit unde quamvis licet longi-
tudine pare in illis angustiorem intelligere et vedendum
assimilacionis tempore inde unum sed potius quam
in europa affrica deputaret sicut in eo nihilo ample-
tam in affrica ante est solis quod in europa tempore frigoris
media ut in uniusquisque ipse quibus simul autem ut

420

grimmatia parcius et colcabidius adprima fuppa q...
adprimi calore arcetur ea pr ta et affrica posita ...
inore vitri q et nata pra midle bat ...
netia plus desti litt i aliqbus mirabilior ...
dupla mirabiles q pagit spec bestiar et hom et f...
polis ardoribus palus tre ex...t vanit ...
finibus excepit areat tuniles sicilis et ...
sicers effiat et aspatis pilosis tigribus ...
styb. duo aut sunt ethiopie una ab oriente maior
ubi sunt poles i apia alia i mauritania ...
parie vicina poles ... ardore ... ethiopica
cu pus meridiem i sole polez ... male ...
cu ardore cus nasce ...
dicunt gariamantes alii qui ... et ...
capite ... et oculos ... i pect ...
sunt et apanni qui ... solam ...
pemtus ... sunt et ... pedes ...
cumbo ... elephantes sunt alii qui ...
... i fronte oculos ... leones ...
... et ... carnibus vivunt ...
... i fronte alii ...
... non ... Inde Affrica ...
e libia ... eius nomine ...
... i ventus inde ... alii aut ...
... genuit filia nomine libiam ...

inasscria possedit ex cuius nomine illa tra fuit libia vo
cata Est aut libia i pn° affrice posita ab oriente
et exiens ab occidente partes maiores et meridie ...
... inde libia ... ethiopia et barba
... solitudines i accessibiles ...
... serpentes et dracones vera aut origine ...
... habitatores libie ... filio cham inde
... mauritania ... dicit et omnis
regio ... mauritania ... calore ...
... nigrorum hominum ... latine ...
... alia vero ...
... ab orien
te ... mag libo ...
... in alia ... dicunt ...
... ab occeani alia
e mauritania ... metropoli
tana ... affrice et
... atlanti ... ab oriente ...
tania ... gens ... atlante ...
te ... occeani in loco nemoroso ... fon ...
... ubi nascunt omnia genera ...
... colaz e aut ... ille
... vicina luna ...
... noctibus ... ignibus
et ... a ... incolae ...
... ibi ... herba q

421

dicit[ur] est sobra tuo sactiu piai inuie candido cecultur
claritati vipus e conca sperite lcius et venana Omi
ste pruae mauritone aparmacone inoderum vocant
nigri colore occidentales. Post libiam e cirenaica
cirenice ciuitate nominata q[ue] aregni cuius sed lucr e p
tiapolis a q[ua] tribus ciuitatibus dicta sbirentu arsenar
ptolomaide apollonia cyrone appel. adicitur e dicta pen
te e tripolis tribus ciuitatibus dicta q[ue] sunt ocalu
feiere leptis magna post hanc byzacia adnaturaber
tibus dicta i adrumeti e bizanti deinde e censi
qua magna carthago araboe que et alesia ...ct
et accartada acerta capud nomina e t aro... de
leta et deinde edificata carthago e appellata sec car
thago ciuitas i lurpiana e et alia carthaginem i ...
affrica indigena e mi militas ... q ... frugi
ffera p[ar]s p[ri]mior p[ar]s vlterior tra mi media bestis
et serpentibus e plena post getulia deinde mauri
dia i deui ciuitas vpponensi qua fuit sedes augustin
de mauritania cesarea ciuitas serpentis inde
garamantes inter meridiem et occidentem et affrica
int quas sunt garamantes agmini ciuitas
dicta apud quos e fons tam frigidus diebus ...
bibitur tam feruidus noctibus ut non tangi de
inde uinci dic e maximus occeanus qui solis a
dribus dicit[ur] ferus iu tecalilus. In e[xtre]mis finibus

affrice sunt eademe e ubi vrbs sedet asema
bus aspructa de qua gaditanum mare dici ipso
ve occeani. est mons athlas vn athlanticum mare
dicit[ur]. Athlas vero rex affrice fr[ater] p[ro]methei a quo
mons nomen accepit qui ideo fingit[ur] ... sola
q[ui] ... vn celum dicit[ur] sustinere ppt ... altitu
dine. athlas vetustissima fama celeberrimus mons
est hunc aliqui in extremis mauritanie finibus
constitute volunt. Alii a bethy... claradiuus
barbaro admonte quem theonothema et promo
tum hesperi dicte dicta atque noctem nauigacioe
portante ... locate mons ... super nubes
excelsus vertice asperitibus scalidus ea parte
qu[a] ad spectat occeanum ... tam q[uam] vero
africa aspicit nemorosus atque opatis et fon
tibus ac fluminibus irrigatus et omni genere
fructuum generosius habundantissimus cuius culmine
semper incognitum inferiores ptes serpentibus elephantibus
et bestiis plenum refertur ... tacit in ...
silere ... et non absque horrore quod et occulte
... suspicionem adherat nocte vero ad...
... lucet lucibus resonare cantibus ymba
lorum tympanorum et fistularum ...
... thalamorum ... affrica...

mac et abafffrica pincia dicta cuius altitud lon
denoiatur et sardo ficto romoqz mai qnqm lib
cu mac int affrica et egypti e Syrtimu gem
fum cerenaico pnitie adiaces et ideo aiie null
cyrenaicu mac incipit a libia dem cuius pteru
renerd e Syrtimi gemia fimu e affrica mari
p in aneapolim affricana ciuitate quit incur
nume aut apud ara opidu Stedue aut pius perin
i egypti a po tendentibz abilla nos e imari
ntia celsitudine eleuatus talci apud dca apo
situs talpe monti s nihyspania e quo ambor
herculis cu calippnar dicti eciudi hoz dicit cum
iam dudu incole coiminati fuisse herculeo qz
virtute fuisse diuisu et occeano qui no eu
intrasse tre omac qz postea mediterrancu appi
mediterraneu mac dictu e Abilla plus e mau
ritanie in qua iam dudu copuce erit elephar
tes noua vigilia luna et pse leuac de inde crintee
cu salutac et pluuas rediic Aprorproxi flum
e int affrica et ethiopia apud ncuren insula
que vna tn aptido pluie minimus facit hic autem
int feras pmi mediterranea affrica ut dem diuidunt
mlus pnc geon abapud et sic incipit at Alex
andria in longitud pnuiciaia et e italia usqz ad
strictu inbilta fruic hyspania in latitudine no e

mitti spacio pu ni bn habitatiu spt roes et arguia
ut supra in insra terram usqz ethyopia et in
idiem est arabia magna ut olim dicebat cune
cteqz eis multe gentes et amote moabite gabo
ite ysmahelite assur et ceti ut habent insptur
quos omes trecant post se pseudo pphia et isti
tales qz vocant arabes et spaliter omes qui sunt
inigri et igni isti omes locut arabicu et sunt
facta sarracenos Sunt quod etsi dei arabes
beni i via que ducat ad sepulcrum machumeti
gentes pessie no multu ignorantes deu neqz
pseudo pphian ymo tirentes ad sui sepulcru et
spoliet et rapiunt neqz habent copiacia
sunt nudi gentes et pauper veloces tarqu insta
int tendere qz lanceas in manibus portantes z
ipter magna dapna ppos facta optet qz tirseut in
maximo z potestia tu camelie z talis facerit vo
cat tambana z Dum mellic z plus regulu
ultra egyptu z dicit multi amendic dicit fuit
iuuen qz e domus dei uolt qz abraham recepit an
gelos in hospiciu z usqz ad pue fuit ibidi multu
hospitalis atqz illis plamaye recipit
magna recepit fruc deae z labore z omes
de unetur z in

hospitalis Arabie nichil valet eis locus quilibet terrenus
et qui melius vellet facere et modo presens oportet quod cum
pisset item ipse antiquos fratres ptes et mirabilia ibidem
sa non aut puenit ad ipsum sepulchrum machometi et
possit videre de corpore eius et mare templi inpsi ca
thena ferrea candidante templum tangit et nisi inde
saracenii scandalizant quare hoc sit eis ex ipsi cu i ottatum
fuerit ordenatas et manifestatas fratres sunt Et cum ista
maliam et adhesione hiuc ex ipsi inimici cuncta eis fuit
omnes saraceni et videntes qui ibi mirant fallaciam
et fraudes inde reversi narrant et manifestant nobis. Et
tu ultra istas ptes locus non tristie non sunt cum alys
animalibus nisi cum camelis tm quia tm arenosa et aqua
et conquirit non sunt herbas paluis multum tamquam
cameli modico cibo et potu contentus sic et pede sunt
aptos ad illa non sunt facile deserere nisi arenas fide
sunt maxima habundancia de istis animalibus vestimenta
et carnes ipsorum et lacte et quasi semper sunt tamen eius
Jdem In ista patria dicuntur saraceni et volcas pie leo
stij descenderunt et machumeto schiam de filia eius
quod filius non habuit insuper hic mittit enes et mulieres
i regnum filij eius aqua descenderunt et per mirum pa
in legati mit omnes saracenos et aliqui pe cisto
dire sepulchrum machumeti insi ipsi soli et ei tanu
tenerat ut divi et tales vocant anscii et hic tales

amplius hibe vivit et qui tunc bibit nichil valebit sibi
peregrinatio et eius de famis et testimonium suum valebit ul
tra eos ad meridiem de elmate adductu yarbiru et
magna patria quae dicitur abu albubda gentes sunt ione
et sunt rege sed divise et civitates et loca solempnia
et policia et aliqua notabile et durat pmquvnu spaciu
adiciente sit magna arabia ad meridiem de ipsa et mare
oceanum ad occidente regnu treuerten sunt ligwas
arabicam i grecum et lia sicut ipsam sciunt saraceni
nos maxime non tu simpl' gentes bestiales gentili
zant i multis li i vocant vnu deu dicentes hallach
de ceteris articulis et sacramentis fidei nullam sunt noti
cia ideo fratrum mitimus vocant tales Barbari qui eo
nei ab omnibus hominibus specialiter i moribus cultu et cere
monijs et ista barbaria tolnet sub se multas gentes
cades i multis et modare Continet quod in longu
de tripoli et neapolim barbarie usque thumes de ipse
dente de maritama libie expuncia carthamensis famo
sissima et antiqua tempore preterito sed aliquando humili
ssima et antiqua per romanos et ad nichilum redacta ut notum est de
hoc ipso quod xpiani sunt notum est hec patria ad sep
tetone respicit mare mediterraneum et patria adiacen
te mare sunt ad meridiem gentes arabie puedeste
i occidente regnum tremecensem intertia sunt sar
racenii ligwam arabicam sunt li et ipsam eius sunt
linguam qua arabica gentes qui sunt vsorces xpiani et qua
reti barbari quod taliqui ipsi xpiani fuerunt et expis
in ista mira medici in medio opati sunt per fide katho¹ⁱᶜᵃ

424

31

ut situs aug° Cypanius teri sit per tot. de india et regni
gulis eorum gangies plu regini civitas princ. pal
thiner dicitur sal magni metalor inserta sarracenis lingua
2 leam ut testi sia arenosa et inlen pectora qui ter..
veti et fuit tepestates ut in mari et aliqui corpiunt lis
inices et inuncta pulbarenis pluctos valides et estia
ut quas indites quaternis et tales indici vocant
syrtes illu q obstaculu tene .. vndiqz plana et ten
arenosa minutissima ... tamelie et no alve
aialibus hominibus ut supra ultra istos quam ...
litale ... ad uteam meridionalem nisi ...
et ... per ulterius est ignotu ... regio .. vi
ge i omnibus ... ut supra ...
nit thinius et babilonia et ...
nitas treneusenis gentes qui ... regini
et secta ut testi sarraceni illarum ...
nit se in aliquibus ...
et reg ... belmarini ...
dicitur ... omnes reges affrice maior et dicitur
...
...
ut supra ...
ad pns sufficiunt de affrica ...
maioribus ac ...
possibile fuit ...
... affrice ...
...

32

est moti ... maior licet ... aliquos
regiloin ...
sti thome apli et licet sit ... in
aliquibus ut ... orientales ...
... apud thome ...
Ad meridiem de india Ethiopia est cuius rex dicitur
rex Abasie secundum latinos dicitur ...
... ut supra dictum est ... ut ille de india
... ab oriente et india ...
te de Cathay ... dicitur ... chan et ca
... imperator sive rex potens ...
... quoda mo
...
... magnus chan ...
... latini vocant eu imperatorem ...
maior omnibus regibus orientalium ...
...
sarracenos ... in ... omnibus
Ad meridiem et ... est magnus chan
... et medi et ...
... et secundum aliquos dicitur rex ...
... vocat eu soldan ...
... regnum et
... habet
...
... et ipse computatur maior omnibus

35

Item ultra ad septentrionem in parte occidente [illegible]
rex christianus catholicus [illegible]
Item rex polonie christianus catholicus
Item rex bohemie christianus catholicus
Item imperator alamanie in parte [illegible] christianus catholicus
Item rex dacie norwegie etc. christianus catholicus
Item rex francie catholicus christianus
Item rex anglie etc. catholicus christianus
Item rex scotie christianus catholicus
Item rex hyspanie in parte castelle christianus catholicus
Item rex portugalie christianus catholicus
Item rex granate [illegible] sarracenus
Item rex arragonie christianus catholicus
Item rex navarre christianus catholicus
Item rex sicilie et [illegible] neapolim christianus catholicus
Item rex sicilie in parte [illegible] christianus catholicus
Item rex cipri christianus catholicus

Sunt autem [illegible] in parte [illegible]
reges [illegible] rex [illegible]
aliqui arabes [illegible] sarraceni
Item rex [illegible] sarracenus
Item rex [illegible] in parte [illegible] sarracenus
Item rex [illegible] sarracenus
Item rex [illegible] sarracenus
Item rex [illegible] in parte [illegible]
[illegible] sarracenus

36

De estimatione hominum de quantitate christianorum ad sarracenos [illegible] que pars sit maior. Et cum hec opinio
[illegible] sarracenorum sunt multo plures christianis ex
[illegible] plures provincias et regna et spacia maiora
et dominus [illegible] gentium et in [illegible] partibus indie [illegible]
Asia Europa Affrica [illegible] que occupate [illegible]
opinionis contrarius ego sum plurimis de causis et rationibus.
Et primo [illegible] et regna plura ego concedo
sed ut manifestum [illegible] in maiori parte vidi et [illegible]
[illegible] in partibus [illegible]
et [illegible] parte sunt plures christiani sarracenis [illegible]
[illegible] in quantuplo et ultra [illegible] christiani
ut manifeste [illegible] libellum [illegible] locis
et [illegible] in magna tartaria [illegible] in asia
[illegible] Insula [illegible]
[illegible]
[illegible] una civitas
ubi [illegible]
[illegible] vidi [illegible]
[illegible] una villa et [illegible]
[illegible]
[illegible] diebus et [illegible] regna
[illegible] regnum [illegible]
[illegible] christianorum in europa [illegible] populata et [illegible]
[illegible] civitates et ville [illegible]
[illegible] victualia [illegible]
[illegible] autem [illegible] partes asye
Europe et affrice [illegible] concedo [illegible]

in europa quia est de anglia et hyspania usque ad flumen ci-
tary et europa et infra ipsos terminos non sunt sarraceni.
nisi paucissimi. in almania tartari et super graciam pau-
cissimi tartari et de his inde plenius in ipso libello impos-
sibile est replicare igitur etc. Quanti ad asiam dico quod mai-
ores provincie et regna et que sunt populata non sunt sarra-
cenorum ut est India maior tota et magna pars ethiopie in
maxima ubi est presbiter Johannes et multe alie provincie ut pa-
tet in libello. Quanti autem ad affricam dico quod est ma-
ior pars et aliqua computata cum europa [illegible] omnes [illegible] mun-
di et non bene est terra [illegible] supra dicas [illegible]
de affrica licet sit longa et omnes [illegible] non
[illegible] sectam sarracenorum et [illegible] christia-
norum vel ad unam partem ut est almania non est ita po-
pulosa vel gentes [illegible] ut [illegible]. Quanti ad [illegible]
nos qui recipiunt uxores plures et [illegible]
plures dico quod non recipiunt ad generationem et [illegible]
sed propter [illegible] et concupiscentiam [illegible]
qui recipiunt plures uxores et [illegible] quod non [illegible]
tiire et nisi sint magni domini et divites [illegible]
[illegible] et [illegible] uxores [illegible]
[illegible] eis ideo permittitur et non [illegible]
[illegible] qui [illegible] plures uxores [illegible]
una determinatur Item [illegible] reges regionis et [illegible]
et [illegible] ut sapiunt et infra [illegible]
in [illegible] mandi [illegible] plus [illegible]
qui [illegible] fidem [illegible]

serunt secta eorum et qui aliter dicunt excusari ab igno-
rantia rationes [illegible]

Ob hoc et dico ad Christi laudem et ad confortationem
nostrorum christianorum ac de finali triumpho de ipsis
inter opiniones christianorum ac sarracenorum. Sic igitur
considerata et facta comparatione de omnibus videtur inveniens
unius quid dicat et ordinet ut experientia docet.

Hic igitur sit finis huius opusculi mei Johannis
archiepiscopi Saltamen sive totius orientis or-
dinis fratrum predicatorum compositum Anno domini
[illegible] de notitia nostrorum orthodoxorum atque dec-
toru fidei qui longe lateque [illegible] gentibus [illegible]
sunt [illegible] ignoratis noviter [illegible]
et remotis eorum Et ad hunc remedia et ad perpetuam
rei memoriam ex zelo fidei composui ista pauca de omni-
bus hiis super notatis gentibus que vidi que audivi
a fide dignis cum quibus eciam [illegible] pluribus annis
et temporibus cum quibus eciam tractavi et disputavi
et veritate quomodo et qualiter reducentur ad fidem ad
omne domini orbe sicut optavi ut ex hoc magis [illegible]
virtus fidei katholice [illegible] falsitas eorum et ut
audientes hec fabulosa katholica confirmentur
in sua veritate scandalizantur quod illorum [illegible] enormitate
[illegible] excitentur in salute illorum et pro omni-
bus [illegible] vitali et vivo qui [illegible]
[illegible] apostatas [illegible]
[illegible] necesse est igitur [illegible] prudens [illegible]
devota anima tibi placet et anima [illegible] fidei
et verbo dei [illegible]
confortati que [illegible] veritate et mementote mei
dei in vestris orationibus —

Deo gratias

FÓRUM

HUNOK ÉS MAGYAROK NORMANOK KÖZÖTT...

(D'Haenen, Albert : Les invasions normandes en Belgiques au IXe s. Louvain 1967, Publications universitaires de Louvain. VIII. 490 l.)

"A magyar eredet körül" c. vázlatom (M. Történelmi Szemle, III. 1. sz.) egyik, már régebben másutt is kifejezett sürgetése a "barbárok" európai betörései ujra-értékelését célozta. Kiemelve különösen Padányi Viktor "Vérbulcsu" c. tanulmányát. (Buenos Aires, 1954.), ismételtem, hogy a magyarok esetében nincs "kalandozásról" vagy "rablóhadjáratokról"szó, hanem a felbomlott Carolus Magnus birodalmán marakodók hol egyike, hol másika szövetségében végrehajtott remek katonai akciókról. (E tétel igazolására ujabb bizonyitékok találhatók Szabolcs de Vajay "Der Eintritt des ungarischen Staemmebundes in die europaeische Geschichte, 862-933. "München, 1968. Ung. Inst. c. tanulmányában.)

Az "átértékelés" rendjén a fentemlitett vázlatban ugyanilyen célzattal hivatkoztam A. D'Haenens "Les incursions hongroises dans l'espace belge, 954-955 ; Histoire ou historiographie ? (Cahiers de Civilisation médiévale, 1961, 423 sk. l.) c. kiváló értekezésére. -A belga professzor munkássága mindenkép megérdemli, hogy azt értékelő figyelemmel kisérjük. Már egy minap megjelent könyvének cime :"Les invasions normandes - une catastrophe?" (Paris 1970, Flammarion, 125 l.), miként az előbb emlitett magyarvonatkozásu alcime is, - sokatmondó !

A norman inváziókkal foglalkozó krónikák adatainak 1967-ben kiadott mesteri birálatának minket közelebbről érdeklő emlitéseit, ill. észrevételeit ezért jónak látom alább ismertetni.

Az egyik tény a normanok egykori megnevezése körüli bizonytalanság, ami a magyarok esetében is fennáll! Igy a norman vagy más forrásokban : normtman szó alkalmazható dán-, norvég-, svéd-, varég-, vikingre, hogy csak a gyakoriabbakat emlitsük. A keleti forrásokban ugyanezek rus-ok vagy rhos-ok. Mindenütt pogányokként, kalózokként és barbárokként tüntetik fel őket.

A másik tény az, hogy pl. II. vagy Kopasz Károlynak(823-877) meglehetős gondokat okozó I. Baudoin (Baldovinus Ferreus) flandriai őrgróf

hajlandónak mutatkozott a normanokkal szövetkezni. Erről eleget irnak az akkori források. (i. m. 97 sk.)

A harmadik tény a IX. - X. sz-ban megjelent "barbárok" egyöntetü, klisészerü jellemzése, amit nagyrészt megmagyaráz az a körülmény, hogy a források egymásból másolnak. Szembetünő a "vérivó" pogány rémképe. 879-ben a gandi St. Bavon apátságot megszállták a "gyujtogató, pusztitó és embervérre szomjas (sanguinemque humanum sitiens) normanok - közli a szerző a 879-892 közt irodott Annales Vedastini nyomán. (46. l. 34. j. és 161)

A negyedik tény : fontos tudnunk, hogy a IX. és X. sz. történéseit tárgyaló források zöme XI. századi és még később keletkezett szerkesztmény. Ezek inditékainak, felépitésüknek kitünő értékelése D'Haenens s tőle idézett müvek után röviden igy foglalható össze :Valódinak elfogadható források és adatok hiányában a XI-XIII. századi szerzők koruk izlését, kétes jogigényeket kielégitendő nem egyszer merész képzelőerővel ideálizálják Carolus Magnus és utódai történelmét. Ugyanekkor a normanok, magyarok, szaracének (arabok) stb. at érem sötét szinekkel festett oldalára kerülnek, Isten büntető keze eszközeként...(162. old ask. 168-170.) Az utóbbi utalás felidézi emlékezetünkben a IV. és V. századi gót, hun, vandál stb. inváziókat. Igy kerülnek egy sorba hunok, vandálok közelebbi időpontban megnemhatározott norman betörés leirása kapcsán az 1015-20 táján szerkesztett "Miracula Sancti Veroni" c. legendában. (229 sk. - v. ö. MGH. SS. XV:2, 750 sk.)

Az 1059 táján irt, egy vitatott helyen 879-880-ban esett norman támadást emlitő "Vita Berlindis" sirat egy korábbi hun pusztitást. (239 sk. - AA. SS. befr. I. k. 283 sk.)

A Hautmont-i apátság ismeretlen időpontban norman támadás áldozatául esett, amit azonban a "Translatio s. Marcelli" 1070 körül magyaroknak és hunoknak ró fel ! igy : "... Riphaei montes super Galliam emiserunt Hungrorum et Hunnorum tempestates et fulmina, a quibus desolatis ecclesiis, monachis et monialibus et clericis... Altusmons... factus est desolationis..."(241 sk. -AA. S S. jan. II. köt. 376 sk. -Aláhuzás tőlem. Lásd még D'Hhaenens: Les invasions hongr., 434.)

Az 1125-31 között irt s vagy kétszer azóta átdolgozott:"Miracula s. Rictrudis" a normanok ismeretlen időpontban végrehajtott támadásán keseregve, emlékeztet az egykori "Hunnorum infestatione barbarica"-ra. (261 sk. AA. SS. mai. III. köt. 88 sk.)

Az 1180 körül kelt "Continuatio Gestorum Episcoporum Cameracensium" (Cambrai)szerint a hunok, normanok és mások Isten büntető eszközei. (278. -MGH. SS. VII. k. 501.)

1196-ban a "Chronicon Hanoniense" szerzője a 890 k. történt Soignies-i templom lerombolását a hunoknak tulajdonitja ! A képtelenséget az alapos szerző, D'Haenens természetesen a normanokra helyesbbiti. (279 és tő-

le :Les Incursions hongr. 432 sk.)

A Tongres-i Notre-Dame kincstárában őrzött Sz. Kereszt ereklyetartójára 1200 előtt vésett felirat szerint a helységet a hunok eltörölték a föld színéről. D'Haenenes jó történelmi érzékkel kétségbevonja, hogy itt Grégoire de Tours (+594) Histoire Francorum-ja Chuni hunokról van szó s inkább a normanokra gondol. (280 sk.)

Kétségtelenül téved a XVII. századi másolatból a 890-91 táján történt norman betörést a hunoknak tulajdonitó "Miracula S. Vincenti Antiquiora". (300. - AA. SS. julius III. köt. 649.)

Ami közelebbről a magyarokat illeti, bár a X. század végéről ismert litániák csak általánosságban könyörögnek égi oltalomért az ellenséggel szemben, D'Haenens föltételezi, hogy ez a normanok és magyarok megjelenésére vonatkozhatott. (195. 173 jegyz.) Viszont alig tartom kétségesnek, hogy a tatár helyett a "tartar" szó egyik gyökere a 835-880 közt keletkezett "Dominus Coeli Rex" himnusz alábbi soraiban lelhető :

"Gaudet tantos abiturus mortis socios
Quos terrenus furor, simul invidia,
Tormantorum reos mittit in Tartara..."

D'Haenens tüzetes elemzése nyomán le kell szögezni, hogy a félreértések, bizonyos jogfolytonosságokat igazoló szándékok mellett tudálékos magyarázgatások teszik megbizhatatlanná a középkori forrásokat. Jó példa erre a "Vita Rumoldi", amit 1100 k. irt Thierry - többek között igy magyarázva Sz. Libert ereklyéinek átmentését Malines-ból St.-Trond-ba: "Fa enim tempestate, qua Scytharum furor excanduit, et de vagina Daciae Getharum gladius erepsit..." Tehát a szkiták dühéhez hasonló viharként söpört akkor Dánia gétái, azaz a normanok kardja a mai Belgium partjain. ("54 sk. - AA. SS. jul. I. köt. 215 sk.)

Québec (Canada)

CSERY C. MIHÁLY dr.

KÖNYVSZEMLE

FEHÉR M. JENŐ : "A korai avar kagánok". (A Nyugati Avarok Birodalma - sorozat II. kötete.) Magyar Történelmi Szemle kiadása, Buenos Aires, 1972. 250 oldal, 30 képtábla, 4 térképmelléklet.

Vitathatatlanul nagy és merész vállalkozás a "Nyugati Avarok Birodalma" öt kötetre tervezett sorozatának megirása. Kezdetben hihetetlennek tünő feladatra válalkozott az emigrációban élő szerző már csak azért is, hiszen a hihetetlenül gazdag, de teljes szétszórtságban leledző forrásanyag, a hazai tudományos szakkönyvek, tanulmányok kézzel elérhető hiánya, a több szaktudós közt szinte remetei magányában, minden tanácsadói irányitás nélkül már előre a "sikertelenség jegyében fogant" a nagy terv megvalósitása.

A sorozat első kötete, "Az avar kincsek nyomában" azonban már mint egyedülálló monográfia is alaposan rácáfolt erre az előlegezett aggodalomra. Most a sorozat II. kötete, "A korai avar kagánok" cimmel még nagyobb távlatokat nyit arra a lehetőségre, hogy a 250 éves Avar Birodalom története a feledés és elsikkasztás homályából ujból kibontakozik és legalább egy nagyobbszerü kiadvány sorozat a további részletkutatásokat összefogja az eddigi alaktalan adathalmazzal egységes és átfogó képpé.

Az avarság Kelettől elszakadása és Nyugattal kapcsolódása ez ujonan megjelent kötet. Leglényegesebb része az első Hun Birodalom összeomlásától az első avar hullámok megérkezéséig eltelt idő kitöltése a "hunok továbbélése" és kapcsolódása az ujonnan jövő lovas-nomád néppel, az "ál-avarral," akikkel már magyar részlegek is érkeztek Pannóniába. Az előkészités utját ZABERGAN kagán egyengeti és a sassanida Birodalommal való kétségtelen kapcsolatai sok eddig ismeretlen részletet kapcsolnak össze főként vallási és kulturális téren forrásként szereplő adatokat a mai magyarság multjával is.

A "Noricumi hunok továbbélése" sok epizódot sorol fel. Ausztria amelyet a római légiók sorsára hagynak nem maradt soha sem légüres tér, ahogyan azt az osztrák történetirás és régészet, de főként a szlavofil helység és egyéb földrajzi nevek elemzői állitották, nem is lett szlávvá, addig, amig az avarok maguk előtt nem tedelték a "dulebi" vagy "duló" törzset szolgahadként, mint azt a szerző a legmodernebb magyar etimológiai szótárak akaratlan elszólásaival nem bizonyitja.

Egészen különleges figyelmet érdemel Szent Szeverin életének a boncolása, amely az egyetlen forrás Noricum és Nyugat Pannónia V. századvégi VI. század eleji életének. Az osztrák történészek sok fortélya, hogy magyarázatot tudjanak találni az egiptomi szerzetesek által megirt "Vita Sancti Severini"-re mind erőltetett és feltevések halmaza: Szeverin nem germán eredetü és csak az Európa szivéig hatolt hunok valamelyik sodort, rokon-

népének a gyermeke lehetett. Mindenesetre - bár a szerző is kifejti véleményét - a végső döntést - akár meddig is huzzák és a magyar szaktudósok bármennyire is félve tartózkodnak, vagy tartózkodva félnek tőle - csak "keleti és szentjeresomi vonalon lehet és kell megoldani, aki a hunok kereszténységét jóval Európába érkezésük előtt mint történelmi tényt rögziti.

Jelentős a Noricum-komplexum bogozása, amely eddig majdnem egész teljességében és kizárólagossággal a szlovén-vend származásu filológus-egyesület "vadászterülete" volt s csak legutóbb döngette meg ezt a bevehetetlennek látszó falat CSALLÁNY DEZSŐ, aki a szlovénektől "obri" -nak nevezett avar névben a "Kér" törzset fedezte fel. Persze azért nem feledhetjük el a szlovén "eretnekek", mint pl. PRIMUS LESSIAK tanulmányát sem, amelyben már 1913-ban a karinthiai és alsóausztriai "Edling"-ekről megállapitja, hogy azok tulajdonképpen a "Keszi" törzs tagjai. S még hozzá ezt a merészséget a legfiloszlávabb helynév kutatónak AUGUST R. V. JAKSCH-nak dedikált Ünnepi Kiadványában (Festschrift) 30 éves levéltárosi jubileuma alkalmával. De azóta is történtek ilyen "eretnek" felszólalások. Ezeket a szerző is számontartja. Ide pótlólag csak annnyit, hogy a legmodernebb és a szláv hatás alól szabadulni igyekvő osztrák szerzők, régészek, történészek, néprajzisták, már szintén egyre sürübben jelölik meg a régi avar helyneveket, amelyek eddig JAKSCH professzor igézete alatt szlávnak minősültek. Hivatkozom itt arra a nagy harcra, amelyet FRANZ ERTL "Topographia Norici II. "Kremsmünster, 1969. c. kiadványa megindított a bécsi "hivatalos tudósok" és az általuk "Heimathistoriker auf eigene Faust" - magyarul : a saját szakállukra dolgozó helyi történészek elnevezéssel az őszinte osztrák "amtőr" történészek ellen. A z osztrákok "belső "harca sok-sok uj adattal fogja gazdagitani még az avar telephelyek sorozatát. Ma már a Szent Emerán-féle téritési kudarc a VI. század végén nem a szlávok, hanem az avarok "szégyene", ami viszont azt jelenti, hogy ez az ázsiai kulturáju nép Tirol völgyeit is elözönlötte...

A korai avar kagánok története élettel tölti meg a népvándorlás eléggé laza történelmét. A már emlitett ZABERGAN diplomáciai szerepe a Sassanida és Bizánci Birodalmak között olyan jártasságra mutat, hogy kevés példát találunk rá a népek történetében. Bár a szerző keretbe tereli az események rohanását, ugy érezzük, hogy nem akart sokat időzni a népek -torlódása mellett, mert hisz más feladatra vállalkozott. ZABARGAN elszakadása Kelettől szükségszerüen a nyugati térbe tódulást idézte elő és nagy szervezői tevékenysége mellett az avar törzsiszövetség uj utjainak irányt szabott s előkészitette az utat az ATTILA -méretü BAJÁN hóditásaira.

Az avar-görög háboruk zajlása, a kis szláv népek erre- arra tolódása olyan bőséges anyag, hogy egyedül ennek a nagy történelemformáló erőnek kellene több kötetet fenntartani. A szerző azonban tömörit. Kötik a keretek. Igy is a kronológiában némi módositásra kényszerült, hiszen a hosszadalmasan leirt Bizánci ostromot már megelőzi, vagy egyidejü vele SAMO királysága, mely a hatalmassá nőtt Nyugati Avar Birodalom belső gyengeségének, vagy a kényszeritő történelmi tényezők eredményének az első jele.

Tudományos kiváncsisággal várjuk a további köteteket, melyeket a sorozat igér és amelyekre oly nagy szükség van, hiszen az öt kötet beteljesedése egymagában, minden hibájával együtt, mérhetetlen kulturteljesitmény, századok mulasztásának pótlása és egyben a szükös kenyérenélő emigrációs történetirás egyik legnagyobb teljesitményének az igérete...

Köln - Németország Deme Albert

U. KŐHALMI KATALIN : "A steppék nomádja lóháton, fegyverben" Akadémiai Kiadó, Budapest 1972. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 12. szám, 216 old. 33 kép és Irodalom. 22. -Frt.

"... A steppék harcosa évezredek során rémületben tartotta a környező államok letelepült, város- és falulakó lakosságát. A fenyegetettség, a rémület elhomályositotta a népek látását, és részben emberfeletti, részben állati tulajdonságokkal ruházta fel a steppéről előtörő veszedelmet. Hol a lóval egybenőtt ijas, bunkós kentaurnak látták, hol a bünöket megtorló "isten ostorának". Mert akár ellenségként jöttek, akár kereskedőként, akár szövetséget ajánlottak, mindenképp fenyegetést, idegenszerüséget láttak lóratermettségükben, szokatlan harcmodorukban, fegyverükben, a törékeny nyilban és ijban, melyből mégis öldöklő nyilesőt zuditottak minden szembehelyezkedőre. Üldözni nem lehetett őket, mert nyomtalanul eltüntek a puszták végtelenségében, legyőzni nem lehetetett, mert nem voltak állandó lakhelyeik. Ha valamelyik csoportjukat zsoldjukba fogadták is, idegenek, kiismerhetetlenek maradtak, ha le letelepitették is őket, és átvették fegyvereiket,ruháikat,az mit sem használt a puszták belsejéből ujra előtörő hordák özönében. Nem csoda hát, hogy ember evéssel, vérivással, állati kegyetlenséggel ruházták fel őket a félelemben tartott államok lakói és fizették az adót.

A babonás félelemtől és az ebből fakadó gyülölettől összekuszálódott képből két vonás emelkedik ki a steppei népekre vonatkozóan mindig egyforma élességgel, tisztasággal, az hogy kiválóan értettek a lóhoz és fáradhatatlan lovasok voltak, és az, hogy tüneményes ügyességgel kezelték ijaikat, előre, hátra, oldalt is lőttek, nyilaik fekete tollán ott ült a biztos halál. Első képviselőik, a szkiták, az ijászok népének nevezték magukat.... "

Ezekkel az eurázsiai lovas, harcos népeket egybefogó képpel vezeti be tanulmányát U. Kőhalmi Katalin. Nem hisszük, hogy valami is kimaradt volna ebből a kötetből, ami a steppei népek lovára és fegyverzetére vonatkozik. Bár a szükreszabott terjedelem nem engedett kibontakozó lehetőséget minden részletre, a kisérő irodalom, a felsorolt iskolák, vélemények, ellenvélemények, történelem és régészet, de főként néprajz minden kapcsolatáról hallunk a steppei népek könnyü lovasságáról és fegyvereikről.

Egész különleges jelentőséget ad a münek, hogy az ókori steppei népek fegyvereit már a ninivei, mezopotámiai, de főként a pártus lovászatról és ijról közölt részleteit - fejlődés formában - közelebbhozza korunkhoz.

T. János

Magyar Történelmi Szemle

HUNGARIAN HISTORICAL REVIEW

HUNGARIAN BIBLIOGRAPHIES

No. 2.

By Joseph Szeplaki

HISTORY OF THE HUNGARIANS IN AMERICA.

VOL. III.
No. 3.
1972

Hungarian Historical Review, Casilla Correo 5484, Buenos Aires, ARGENTINA.

Magyar Történelmi Szemle
HUNGARIAN HISTORICAL REVIEW

HISTORY OF THE HUNGARIANS IN AMERICA. BIBLIOGRAPHY

by : JOSEPH SZÉPLAKI

I. BOOKS IN ENGLISH :

ARNOLD, G. P.
New Buda and the Hungarians. Leon. n. p. 1912.

BALOGHY, J. H.
An Analysis of Cultural Organizations of Hungarian-American in Pittsburgh and Alleghany County. Pittsburgh. University of Pittsburgh . Ph. D. Dissertation. 1945.

BARDIN, H.
The Hungarians in Bridgeport. Bridgeport. University of Bridgeport 1959.

BEYNON, ERDMAN D.
Occupational Adjustment of Hungarian Inmigrants in an American Urban Community. Ann Arbor. University of Michigan. Dissertation. 1933.

BOBULA, IDA MIRIAM .
The Hungarian Material in the Library of Congress. Washington . - Photoduplication Service. Library of Congress. 1953.

BOGNÁR, DÉSI K.
Hungarians in America 1972, a Bibliographical Directory of Professionals of Hungarian Origin in the Americas. 3d. ed. Mount Vernon. The AFI Co. Will be published in the spring of 1973.

BRAUN, MARCUS .
Inmigration Abuses : Glimpses of Hungary and Hungarians. Experiences of an American Inmigrant Inspector while in Hungary. 1906. Reprinted: San Francisco R. and E. Research Associate. 1972.

BUTOSI , J.
Church Membership Performance of Three Generations in the Hungarian Reformed Churches of Allegheny County. Ph. D. Dissertation. Pittsburgh University of Pittsburgh, 1961.

COOK , H. F.
The Magyars of Cleveland. Cleveland, Citizen's Bureau 1919.

DIKOVICS, J.

Twenty-five Years of Presbyterian Work Among Hungarians in the United States, 1902 - 1927. New York, Board of National Missions of the Presbyterian Church in United States. 1927.

DiKOVICS, J.

Our Magyar Presbyterians. New York. Board of National Missions of the Presbyterian Church in the United States. 1945.

ENDREY, EUGENE .

Beg, borrow and squeal. 1st. ed. New York. Pageant Press, 1963.

FELEKY, CHARLEY. (Microfilm)

Hungarian Reference Library. Cards Representing the Holdings in the Hungarian Reference Library. Collection originally owned by Charley Feleky. Washington, D. C. Library of Congress. Photoduplication Service.

FISHMAN, A. JOSHUA.

Hungarian Language Maintenance in the United States. Bloomington Indiana University, 1966.

GERGELY, EMRO JOSEPH.

Hungarian Drama in New York ; American Adaptations, 1908-1940. Philadelphia, University of Pennsylvania, 1947.

GONDA, FEDERIC.

The History of Cleveland Hungarians. Cleveland. H. A. Liebowitz, n. d.

GRACZA, REZSŐ and GRACZA, MARGARET .

The Hungarians in America. Minneapolis, Lerner 1969.

HANZELI, V. E.

The Hungarian. New Haven, Human Relations Area Files, Yale - University, 1955

HUNGARIAN BOOKS. Magyar Könyvek.

A Catalogue of the holdings of the Language Centre, Metropolitan Toronto Central Library. Toronto, Metropolitan Toronto Library Board. 1971.

KAUTZ, EDVIN L.

The Hungarian Baptist Movement in the United States. Pittsburgh: University of Pittburgh. Unpublished Masterthesis. 1946.

KALASSAI, LOUIS A.

The Edication and Religious History of the Hungarian Reformed Church in the United States. Pittsburg. University of Pittsburg. Disert. 1950

KÖNNYÜ, LESLIE.
A History of American Hungarian Literature. St. Louis : Cooperative of American Writers. 1962.

KÖNNYÜ, LESLIE.
Eagles of Two Continents. St. Louis : The American Hungarian Review. 1963.

KÖNNYÜ, LESLIE .
Hungarians in the U. S. A. an Immigration Study. St. Louis. The American Hungarian Review, 1967

KÖNNYÜ, LESLIE.
John Xantus. Hungarian Geographer in America. - Köln:American Hungarian Publisher, 1965

KŐRÖSFŐY, JOHN.
Hungarians in Amerika. Cleveland. Szabadság, 1941.

KOSA, JOHN.
Land of Choice, the Hungarian in Canada. Toronto. University of Toronto Press. 1957.

LENGYEL, EMIL .
Americans from Hungary. Philadelphia and New York. J. B. Lippincott Co. 1948.

LOTZ, J. Ed.
Hungarian Reader. Bloomington. Indiana University Publicat. 1962.

MAKAR, JÁNOS.
The Story of an Immigrant Group in Franklin. New Jersey, including a collection of Hungarian Folk Songs Sung in America. Franklin. N. Jersey, 1969.

NEMSER, WILLIAM.
An Experimental Study of Phonological Interference in the English of Hungarians. Bloomington, Indiana University, 1971.

PIVÁNY, EUGENE.
Hungarian-American Historical Connetions from Pre-Columbian Times to the End of the American Civil War. Budapest :Royal Hungarian University Press, 1927.

QUINN, B. DAVID and CHESHIRE M. NEIL.
The New Found Land of Stephen Parmeneus. The lief and Writings of a Hungarian Poet. Drowned on a Voyage from New Found Land, 1583. - - Toronto, University of Toronto Press. 1972.

RÉVÉSZ, COLOMAN.

Colonel-Commandant Michael de Kovats. Pittsburg :Verhovay - Fraternal Insurance Associations. 1954.

ROUCEK, J. S.

Hungarian in America. In Brown, F. J. and Roucek. J. S. One America. New York: Prentice Hall, 1945.

SOUNDERS, D. A.

The Magyars in America. 1922. Reprinted: San Francisco. R. and E. Research Associate. 1969.

STIBRAN, T. D.

The Streets are not Paved with Gold. Cleveland. Printing Co. 1961.

SZY, TIBOR.

Hungarians in America. New York:Hungarian University Ass. 1963.

SZÉPLAKI, JOSEPH.

Bibliography of Louis Kossuth, Governor of Hungary ; with special reference to his trip in the United States, Dec. 4. 1851 - July 14. 1852. Avaliable in the Ohio University Library. Athens, Ohio, 1972.

TÁBORSZKY, OTTO.

The Hungarian Press in America. Washington, D. C. :Catholic University. Unpublished Masterthesis. 1955.

VASVÁRI, EDMUND.

Lincoln's Hungarian Heroes. Washington, D. C. :The Hungarian Reformed Federation of America. 1939.

WALS, CONNIE and SZÉPLAKI, JOSEPH.

Bibliography on Béla Bartók. - Available in the Ohio University Library, Main and Music Library, Athens. Ohio. Ohio University Library. 1972.

WEINSTOCK, ALEXANDER S.

Acculturation and Occupation, a study of the 1956 Hungarian Refugues in the U. S. The Hague. Nijoff. 1969.

II. BOOKS IN HUNGARIAN :

ÁCS, TIVADAR.

Magyarok az északamerikai polgárháboruban. - Budapest, Pannónia 1964. -

AMERIKAI MAGYAR KALAUZ. New York. Hungarian Workman's Journal, 1920.

BAKO, ELEMÉR.
Guide to Hungarian studies. (Bibliography) Stanford, Hoover Institution Press. 1973. 2. vol. 1212 p.

BERKO, GÉZA.
Amerikai Magyar Népszava Jubileumi Diszalbuma, New York. Amerikai Magyar Népszava, 1909.

CSORBA, Z.
Adalékok az Amerikai Magyar Irodalom Történetéhez. Pécs, 1930.

DOMOKOS, G.
Modern Amerikai és a Magyarság Élete. New York, Charles Brown, 1941. --

FARKAS, PÁL.
Az Amerikai Kivándorlás. Budapest, Singer és Wolfner, 1907.

GELLÉRT, I.
Amerikai Magyar Karrierek Albuma. Cleveland, Szabadság, 1923.

INCE, SÁNDOR.
Magyar Album (Sorozati kiadvány) Elmhurst, The Amerikan Hungarian Studies Foundation.

KÁLDOR, KÁLMÁN.
Magyar Amerika Irásban és Képekben. St. Louis, Hungarian Publishing Co. 1939. 2 kötet.

KEMÉNY, G.
Élet könyve. Detroit, Magyars in America, 1946.

KENDE, GÉZA.
Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története 1583 - 1926. Cleveland, Szabadság, 1927. 2 kötet.

KÖNNYÜ, LÁSZLÓ.
Az Amerikai Magyar Irodalom Története. St. Louis, Amerikai Magyar Irók Munkaközössége, 1961.

KUN, A.
Tudod-e, mit köszönhet a világ a magyarságnak? Budapest, Magyarok Világkongresszusa, 1935.

LEHOCZKY, TIVADAR.
Magyar menekültek Amerikában. 1853. Hazánk, 1886.

MAGYAR TALÁLKOZO KRONIKÁJA (Sorozati kiadvány) Cleveland, Árpád-Könyvkiadó Vállalat, 1960 - 1. kötet

MÉRŐ, FERENC.
Emigrációs Magyar Irodalom Lexikona. Köln-Detroit-Wien. Amerikai Magyar Kiadó, 1966.

PINTÉR, I.
Magyarok amerikai koszton. - Budapest, Táncsics Kiadó, 1972.

RICKERT, E.
Amerikai Magyar Költők. - Budapest. Magyar Jövő Könyvtára 1920.

RUZSA, JENŐ.
A Kanadai Magyarság Története. - Torontó, Ruzsa Jenő, 1940.

SZABO, J.
Mai Amerika. - Budapest, Szent István Társulat, 1935.

SZÁNTO, MIKLOS .
Magyarok a nagyvilágban. - Budapest, Kossuth Kiadó, 1970.

SZÉCSKAI, G.
Őszi tarlózás Ötven Éves Mezőn. - Cleveland, Good Shepard, 1950.

SZÉKELY, I.
Amerikai Magyar Népszava, Aranyjubileumi Album. - New York Amerikai Magyar Népszava, 1950.

THIRRING, GUSZTÁV.
A Magyarországi Kivándorlás és a Külföldi Magyarság. Budapest. - F. Kilian, 1904.

III. ARTICLES in ENGLISH LANGUAGE PERIODIKALS :

BEYNON, ERDMANN D.
"Crime and Custom of the Hungarians of Detroit". Journal of Criminal Law and Criminalogy. Vol. 34. Jan.-Feb. 1935.

BEYNON, ERDMANN D.
"Occupational Succession of Hungarians in Detroit." American Journal of Sociology. Vol. 39., 1934. pp. 600-610.

BEYNON, ERDMANN D.
"Social Mobility and Social Discance Among Hungarian Immigrants in Detroit."- American Journal of Sociology. Vol. 41., 1936. pp. 424-434.

BEYNON, ERDMANN D.
"The Hungarians of Michigan". Michigan Historical Magazine.- Vol. 21., 1937. pp. 89-102.

DAROCZY, ALEXANDER.
"Magyars in Amerika" - Bethlen Almanac. Ligonier, 1966.

FORDYOE, W. G.
"A Study of Immigrant Groups in Cleveland, Ohio." Ohio State Archeological and Historical Quarterly. Vol. 45. 1936. pp. 320-340.

KEMÉNY, GEORGE.
" In Bluefieald Cemetery." The American Hungarian Review. Vol. 3. No. 4. 1965. -

KÖNNYÜ, LÁSZLO.
" Hungarians in Missouri." Missouri Historical Review, April, 1956.

KÖNNYÜ, LÁSZLO.
" Hungarians in St. Louis." St. Louis and Vicinity. August 6. 1956.

KÖNNYÜ. LÁSZLO.
" Hungarian Nativity Play." The American Hungarian Review. - Vol. 1. no. 1., 1963

KOSA, J.
"A Century of Hungarian Emigration." American Slavic and East European Studies. Vol. 16. 1957.

KOSA, J.
" The Early Immigrants : Hungarians in the U. S. A. in the Nineteeth Century." - Hungarian Quarterly. Vol. 7. 1941. pp. 247-253.

KOSA, J.
" Hungarian Immigrants in North America: Their Ecology and Residential Mobility." - Canadian Journal of Economics and Political Science. Vol. 22., 1956. pp. 358-370.

MCLAUGHLEIN, ALLEN.
" Hebrew, Magyar and Levantine Immigration" Popular Science Vol. 65., 1904.

MARCHBIN, ANDREW.
"Early Emigration from Hungary to Canada." Slavonic and East European Review, Vol. 13. July, 1934.

MARCHBIN, ANDREW A.
"Hungarian Activities in Western Pennsylvania." W. Pennsylvania-Historical Magazine. Vol. 23. 1940. pp. 163-174.

PATRIC, JOHN.
"Magyar Mirth and Melancholy" The National Geographic Magazine January, 1938.

ROUCEK, J. S.

"Hungarians in Amerika" Hungarian Quarterly. Vol. 3. 1937. pp. 358 - 366.

ROWN, EDMUND C.

"The Academy's Program for Placement of Hungarian Scientist. " News Report, January-February, 1958.

SCHAFFER, C. E.

"The Magyars in Hungary and in America. " Missionary Review. Vol. 38. 1915. pp. 367-368.

SEBESTYÉN, E.

"The Magyars in Amerika". Hungarian Quarterly, Vol. 7. 1941. pp. 228 - 246.

VASVÁRY, EDMUND.

"Lincoln and the Hungarians" William Penn Egylet havilapjában 12. cikk. November, 1961-July. 1964.

WILSON, LILLIAN MARY.

"Some Hungarian Patriots in Iowa". The Iowa Journal of History and Politics. October, 1913. p. 479.

***

P. E. Cleveland. Egy kis "időcsuszamlás" ismét hátráltat az igért cikkek megirásában. Bajor földről még nem, de azután okvetlen irok. Sőt, ha sikerül, akkor visszautaztomban a Te magyar kolóniádat is meglátogatom. Az itteni "egyetértés" nagyjából megvan. P. K. már azonban javithatatlan. Elvekben nem, de módszerekben van különbség. A Neked véletlenül küldött és "H. Gy" nak dedikált könyv tulajdonosát otthon záralátették sok más sumérkodóval egyetemben és az a könyv egy "vértanué". Igy talán Neked is többet jelent... H. F. dr. Ottawa. Megértem elhatározásukat. Mi igyekszünk ahogy tudunk, keresve a megoldásokat, mert a magam személyére épiteni valóban vakmerőség egy ilyen nagy lap életbentartását. De Szerkesztőbizottságunkkal valahogy megoldjuk az utód gondjait. Amig élek, addig megy. Most vagyok 60 éves. És ha Isten nem szükmarku, akkor még husz évfolyamig élünk... Munkatársi körébe viszont besorolhat. Rokona a jelzett helyről elköltözött. Keresetem, de eddig eredménytelenül. Köszöntés...

B. J. dr. Buffalo. Köszönet az információért. Elég lett volna csak annyi az illetőről, hogy "56-os dr. "A mellékletek mindent megmondanak. Csak annyi mindent felajánlott "lengyel" összeköttetésével, hogy reménykedtem, miszerint valaki utódom lehetne a szerkesztésben. Nagy a felelőségem egyedül és keresem a fiatal erőket. Bizom a SZERKESZTŐBIZOTTSÁG több fiatal és tehetsége mellett magyar tagjában, aki népünk, Nemzetünk napszámosai lennének.

v. V. B. Köszönöm rendeléseidet. Könyved kéziratáról irj egyet s mást. Ma az itteni árak még mindig a szerény zsebekhez vannak méretezve. Csak dolgozzál tovább, de ne az iróasztalfiókot gazdagitsad vele... Vajkot sokszor üdv.

S. P. Hollywood. Köszönöm rövid leveled és az igért hosszut előre. Jóskával maradj kapcsolatban. Talán megleplek Benneteket augusztus végén, de talán inkább szeptemberben. Münchenből irok majd. Talán sikerül többeket egybeverbuválni. Itthon nincs fennakadás, mert a M. T. Szemléből 6 számot előkészitettem, a M. Őskutatásból pedig 4 dbt. A harmadik és negyedik avar könyvhöz helyszini adatokat gyüjtök és talán részt veszek a párizsi Nemzetközi Orientalista Kongressszuson is. A SUMÉR BIBLIA is készül. Most azonban - távollétemben - FOYTA I. segitségével "reprint"-re kerül a hajdani BARÁTOSI BALOG B.-féle "Turáni Könyvek"-ből jópár... Verseidet kötetét várom. Addig is ölelés.

F. S. Chichago. Kivánsága szerint járunk el. Köszönjük ragaszkodásukat. Valóban a Jóisten velünk, hogy ilyen barátaink vannak, mint az Ön kedves családja. Talán találkozunk visszautamon Bajorországból, ahol "avarozok".

R. R. R. Glendale. Köszönjük szives ajánlatát a terjesztésre vonatkozólag. Élni fogunk vele. Mindent küldünk. A fejléc azóta is szerepel rovásirás formájában. Talán sikerül a Társaság keretében egy előadás, visszautamon bajor földről. Majd onnét jelzem az időt. Ölelés.

TARTALOM

Gr. KUÚN GÉZA:	Adalékok Krim történetéhez	295
DULI ANTAL:	Kik kötötték a Vérszerződést?	345
SZALAY ÁRPÁD:	Rablóhadjáratok-e a magyar kalandozások?	368
SEMJÉN BÉLA:	Egyházi hirszolgálat az Árpád-korban	378
FEHÉR M. JENŐ:	Galonifonti J. pekingi érsek "Notitia Orbis"-a	391
CSERY C. MIHÁLY:	Hunok és magyarok a normanok között	429
KÖNYVSZEMLE		432
BIBLIOGRAFIA		435
LEVÉLSZEKRÉNY		445

Kapható:

CSŐKE SÁNDOR: A sumér ősnyelvtől a magyar élőnyelvig. A szerző alapvető munkája. Még pár példány kapható. Keresett munka!

123 oldal. FÜZVE 3 USA $

FEHÉR M. JENŐ: Az avar kincsek nyomában. A Frank Birodalom által elorzott kincsek sorsa, nyomról nyomra követve Európa kincstáraiban.

230 oldal, 48 képtábla. DISZKÖTÉS 6.-USA $

FEHÉR M. JENŐ: Korai avar kagánok. A 250 éves Nyugati Avar Birodalom kialakulása Európa szívében, első kagánjai Bizánc 627. évi ostromáig.

246 oldal, képtáblák, 4 térkép. DISZKÖTÉS. 6.- USA $

FEHÉR M. JENŐ: Középkori magyar Inkvizició. Az eddig ismeretlen Kassai Kódex alapján megirt ősi, magyar gyógyitási módszerek, vallási hiedelmek mestereit a táltosokat üldöző inkvizició története. Tudományos-népszerü kiadás.

500 oldal. bőséges irodalom. BŐRKÖTÉSBEN 6.30 USA $

FEHÉR M. JENŐ: Táltosok és Bakók. Őshitünk táltos-regős adatai, az egész Magyarországot behálózva...
192 oldal, FÜZVE 3.50 USA $

SZABÓ ISTVÁN: Őzönviztől napjainkig. Az egész magyar őstörténelem csengő ritmusu versekben. Fiatal ausztrál költőnk 54 oldalas munkája. 1.25 USA $

TORMA ZSÓFIA: Sumér nyomok Erdélyben. (Jáki Gábor gondozásában és melléktanulmányával a magyarországi sumér leletekről.)

225 oldal, sok képtábla. DISZKÖTÉS 5.- USA $

A jelzett müveket áruk előzetes beküldésével és 1.- USA $ légipósta és biztositási felárral, mint többlettel azonnal küldjük

CIMÜNK: Eugenio M. Fehér, C. C. 5484 C. C. BUENOS AIRES Argentina.

Kapható:

Fehér M. Jenő

A KORAI AVAR KAGANOK

Magyar Történelmi Szemle Kiadása

CIM: EUGENIO MATIAS FEHÉR
C.C. 5484 C.C. Buenos Aires
ARGENTINA.

Fehér Offset